

Urednik VESNA PEŠIĆ

RADIVOJE PEŠIĆ

VINČANSKO PISMO

I DRUGI GRAMATOLOŠKI OGLEDI

IZDAVAČI Pešić i sinovi - Beograd
Dugan - Milano

Copyright © Pešić i sinovi, Beograd, 1995.
Dušanova 25a, tel. 011 / 183 – 666
Sva prava zadržava izdavač

U drugoj polovini 80-tih godina, Euroanales - Grande Enciclopedia Contemporanea (u izdanju Dugan-Milano) ostvarila je znatan pomak u kvalitetu: od tradicionalnog registrovanja događaja do promocija i potpore u nauci. Tako smo aktivno učestvovali i podržali rad prof. R. Pešića na vinčanskom pismu, kao prvom ljudskom alfabetu.

Prof. Pešić, koji je nastavio ispitivanja na keramičkim nalazima vinčanske kulture, rekonstruisao je seriju znakova koji one alfabet s fonetskom vrednošću. Ovo pismo iz Vinče, koje potiče iz IV milenijuma pre n.e., na taj način predstavlja prapismo i izvor najstarijih poznatih do sada pisama.

Učestvujući u ovim istraživanjima, Euroanali se predstavljaju kao pokrovitelj kulture i jedna živa enciklopedija, laboratorija pronalazaka, koja otkriva, registruje, grupiše i vrši selekciju u svim oblastima ljudskih saznanja.

Euroanali-Dugan, Milano

SADRŽAJ

PREDGOVOR (Prof.Đakomo Điraldi)

- I SILABARIJUM LEPENSKI VIR
- II VINČANSKO PISMO
- III MARGINALIJE UZ PROBLEM ETRURACA
- IV POREKLO ETRURSKOG PISMA
- V UVOD U ČITANJE ETRURSKOG
- VI ETRURSKA ELEMENTA
- VII POVODOM JEDNOG NOVOG ČITANJA ETRURSKOG PISMA
- VIII NOVA HRONOLOGIJA PISMA
- IX TRAGOM VINČANSKOG PISMA
- X OSMIŠLJAVANJE PISMA U PODUNAVLJU
- XI TRAKTAT O PISMU
- XII TRAGOVI PALEOPISMA NA BALKANU I SISTEM VINČANSKOG PISMA

POGOVOR (drVojislav Trbuhović)

SKRAĆENICE

LITERATURA

PREDGOVOR

Smatramo da je potrebno izložiti nekoliko uvodnih napomena kako bi svi imali uvid u revolucionarno otkriće profesora Pešića:

Smatra se da su hijeroglifi prva faza pisma. Postojala je namera, bar u početku, da se njima slikovito dočara predmet koji je trebalo označiti. Posle toga pojavilo se klinasto pismo, pa slikovno i alfabetsko. Po svemu sudeći, najstariji oblik pisma nije nastao pre početka drugog milenijuma pre naše ere. Međutim, posle otkrića profesora Pešića ova je teorija bitno poljuljana: natpisi na grnčariji pronađenoj u Podunavlju ne samo da su nastali u petom milenijumu pre naše ere nego je to pismo već bilo alfabetsko.

Smatra se da su Feničani podarili Grcima svoje pismo, koje se širilo sledećim putem: Kipar, Jonija, Krit, Miken, Helada. Ali profesor Pešić otkriva da je to pismo već bilo u upotrebi naroda koji je živeo u Podunavlju. To pismo u potpunosti odgovara etrurskom, a takođe i velikim delom, što je već rečeno, feničanskom pismu, od kojeg potiču i ostala gore pomenuta. Dakle, Feničani su primili pismo od naroda sa severa.

Postoji sada problem etrurskog naroda. Po Herodotu, taj narod je na Apeninsko poluostrvo došao morem, pošto je napustio obalno područje Anatolije (takozvane Lidije). Profesor Pešić ne isključuje tu mogućnost, ali dodaje da je sasvim moguće da su Etrurci u tom slučaju došli kopnenim putem. Dalje, profesor Pešić ukazuje na to da su se Etrurci naselili u današnjoj Italiji dosta kasno, oko hiljadite godine pre naše ere (ili, tačnije, između XV i X veka pre naše ere), kasno u odnosu na svoje pretke, čije su pismo doneli sa sobom.

Prvo se smatralo da je pismo pronađeno na grnčariji u arheološkim iskopinama u Podunavlju obična grafika i da predstavlja ukrasne elemente na keramici; tokom mnogo decenija čovek je te predmete "gledao" ali ne i "čitao"; a onda je primećeno da su ti znaci bili sastavni deo određene strukture: mali krugovi, konkavni i konveksni lukovi, izdvojeni segmenti, ugaoni segmenti polukrugova. Bilo je to pismo. Sve to upućuje na zaključak da se čak crtajući lice ili siluetu ili liniju oko očiju ovaj narod služio trouglovima, lukovima s tetivama itd. Moglo bi se reći da su pisali čak i onda kad nisu pisali, kada su samo crtali ili formirali figuru. Tu dokumentaciju nam je profesor Pešić obilato predstavio i u priloženim tablicama.

I SILABARIJUM LEPENSKI VIR

Arheološka otkrića Lepenskog vira nude mnoštvo znakova i simbola koji zajedno s jezikom likovnog izraza daju veoma bogat pregled sredstava komuniciranja ove civilizacije iz VII i VI milenijuma pre n.e. To bogatstvo i raznolikost komuniciranja izraz su duhovne napetosti te civilizacije, slika traganja i povezivanja onostranog sveta s realnim, dakle rezultat čulne reakcije te civilizacije. Zadržavanje spoljnog sveta, s jedne strane, njegovo povezivanje s unutrašnjim, s druge strane, i povezivanje s onostranim, po svemu sudeći, bila je krivulja kojom su se kretale spekulacije ove civilizacije da bi ona došla do odgovarajućih nužnih metafora. Rezultati su iznenađujući, posmatrani i s današnje vremenske distance i s aspekta shvatanja i poznavanja starih civilizacija. Čini se danas, ali to pokazuje i dokumentacija koju nam je otkrila arheološka nauka, da za tu civilizaciju nije bilo nikakvih tajni i nedoumica. Svemu tome svakako je prethodio jedan proces čije se vremensko trajanje ne bi moglo odrediti, ali je u njemu utkano i sve iskustvo prastare civilizacije u suočavanju s prirodom, u prilagođavanju njenim zakonima i iznalaženju ravnoteže u poimanju i identifikovanju apstraktnog s realnim. Prethodno, dakle, stekavši to iskustvo, ova civilizacija sada već svesno bira ovo područje za svoje životno prebivalište i pretvara ga u centar jedne kulture koja će posle toliko epoha zadiviti svet svojom raznovidnošću i monumentalnošću. Time bismo želeli još na početku da ukažemo da prvi pripadnici te civilizacije nisu nimalo slučajno izabrali upravo ovo prostranstvo za svoje životno i stvaralačko područje. Sam položaj dunavske terase na kojoj su oni gradili svoje naseobine sa specifičnim staništima u potpunoj je saglasnosti s njihovim shvatanjima. Bilo je to, u stvari, najidealnije mesto čija se slika u potpunosti podudarala s njihovim osećanjima sveta. Pejzaž koji ih okružuje u suštini odslikava to osećanje, upotpunjuje ga i čini celinu s njim.

Ta brda koja su se izdigla iznad dunavske terase u obliku trougla presečena su pri dnu vodoravnom linijom koju predstavlja prirodni tok vode. Između tih brda prodire svetlost koja je orijentacija u svemu i tumač svega. Tu je, u stvari, izvor svetlosti i senki koje će svojom igrom biti od prevashodnog značaja za život ove civilizacije. Na osnovu kontura koje stvara igra svetlosti i senki gradila je ova civilizacija i svoju naseobinu, a u tom obliku i svoja staništa: trouglasti oblik zasečen blago pri vrhu, a pri dnu, spajanjem dva kraka, odmah iza uvučenog ulaza na sredini, žrtvenik kraj koga je i voda, što je u potpunoj analogiji sa spoljnom geometrijskom slikom. Kraj samog žrtvenika postavljeni su znaci, najčešće sedam, po tri s jedne i druge strane, dok ih na nekom od uglova povezuje jedan (T. I). Prema tome, slika je harmonična, potpuna i osmišljena. Ta slika obrazlaže sva životna osećanja i shvatanja sveta. To je, dakle, i kosmogonija i religija i filozofija Lepenskog vira.

Arheološka otkrića Lepenskog vira nude potvrdu o razvijenosti ove civilizacije kroz kolekciju dokaza koji se kreću od sakralne građevine, skulpture džinovskih oblutaka i gravura na kamenu, rožini i kosti. Ali ova otkrića dozvoljavaju i uvid u lepenski grafizam, što će biti od izuzetne važnosti za dalja istraživanja. Prihvatimo li to kao likovni jezik Lepenskog vira, ne možemo se oteti utisku koji privlači našu pažnju i navodi nas na razmišljanje o mogućnosti nagoveštaja ili postojanja još jednog jezika Lepenskog vira. Taj jezik je, po svemu sudeći, ono iz čega ta civilizacija nastaje i razvija se. U njemu vidimo mitsko uobličavanje, povezivanje sadržina, dakle odnos intuicije i bića koje je sama intuicija. Ali ta intuicija u svojoj napetosti, očigledno je, teži otelovljenju. I u tom traganju za iskazom ona dolazi do semasiografskog stepena svog izraza. Da li je ova civilizacija prevazišla taj stepen, pokazala dalje analize, ali je očigledna njena težnja da u svom jeziku dostigne fonografski stepen izražavanja. Po svemu sudeći, ova civilizacija je na izvestan način našla svoj model ne samo za identifikaciju svog doživljaja već i za njegovo uobličavanje koje će biti u punom smislu uk ljučivanje onostranosti u realnost, inače dotle, jamačno, nepotpune bez nje. Pošto je "sve uslovljeno jezikom i dato posredstvom jezika", kako zaključuje Maks Miler, ova civilizacija je, kako nam to bar nudi arheološka nauka, na izvestan način, nadvladala izvorne slabosti jezika koje inače vode isključivo mitu. I ujedno našla njegovo višestruko označavanje i tumačenje.

Geometrija naseobine, staništa, znaci, pored žrtvenika obluci, grafizam, nije samo geometrija koja je odraz duha implicate, već duh njenog jezika koji ima i svoju empirijsku primenu.

Predmeti umetnosti Lepenskog vira razvrstani su na objekte kulta i kultno-magijske instrumente. Međutim, kako nas upozorava Lj. Babović, "ornamentalni tretman je (...) skoro uvek prisutan." Upravo taj tretman, koji u prvom redu proizilazi iz njegove religijske svesti, i ne samo iz religijske, predstavlja njegovu težnju za izražavanjem, odnosno njegov jezik. Mi ovde ne mislimo jedino na njihov likovni jezik, već mnogo šire.

Zanimljiv je pristup Aleksandera Maršaka, koji na osnovu svojih istraživanja predlaže čitanje grafizma. Tako se on trudi i, primenjujući komparativni metod, nalazi reči za određene grafije. I u svojoj tablici, između ostalog, daje i sledeća tumačenja:

a) udvojena linija	voda
b) cik-cak linija	reke ili bujice
zmijolike trake,	
c) uglasti motiv sa šrafurom	izvor, možda
(tzv. "kometa")	olujni oblak
d) motiv "lestvice"	kiša
e) šrafirani romb	riba

Razmatrajući grafizam Lepenskog vira čini se da bar zasad nismo u situaciji da budemo bliži njihovom jeziku no što nam pruža ovo tumačenje (T. II).

Mi se takođe možemo složiti da je ovaj jezik Lepenaca svakako bio jedan od vidova ili jedinstveni vid njihove vizuelne komunikacije. Tim pre što nas D. Srejović podseća da je "ovaj grafizam istovetan grafizmu koji se neguje u još nekoliko istovremenih mezolitskih kultura srednje i severne Evrope". Što bi značilo da Lepenci nisu bili usamljeni već su se uključivali, svesno ili nesvesno, u to univerzalno sredstvo komunikacije.

Međutim, nas interesuje još jedno područje i još jedan vid njihovog jezika koje možda mnogo više približava mogućnost određene pismenosti odvojeno od likovnog jezika. To najbolje odražava umeće njihovog graditeljstva, koje je zasnovano na zakonitostima proporcije i mere, što navodi na zaključak o postojanju mere, odnosno brojeva. Ta mera odnosno brojevi su jedan drugi vid pisma kojim su se služili stanovnici Lepenskog vira. A brojevi će prirodno pružiti mogućnost i za druge vidove izražavanja pisma. Iz tog proizilazi da je ova civilizacija imala motiv i podstrek, pa shodno tome i imenovanje koji su morali biti u korelaciji, što je bilo i normalno za stepen njihovog razvoja i težnji.

Sve nam ovo svedoči da su Lepenci u svemu insistirali na vezi između čoveka i kosmosa. Tu vezu, kao što vidimo, gradili su na odnosu utvrđenih zakonitosti koje ni u čemu ne odstupaju od svog univerzalnog principa koji je u suštini materijalizacija duha.

Za njih su, takođe, sve stvari sadržale u sebi suprotnosti. I oni su u svakoj stvari tražili nužno pomirenje suprotnosti, sklad, na šta su nam ukazivali i Pitagora i njegova škola.

Imamo utisak da oni ostavljaju tri vizuelna, materijalizirana zvuka. Uz pomoć vatre (svetlosti i energije) i opredmećeni glasovi pozivaju na kretanje koje će sugerisati ostale glasove dovoljne da zadaju harmoničnu i do kraja izrečenu celinu.

Tri po formi različita znaka stoje stalno prisutni, ali u zavisnosti od pozicije svetlosti (kretanja) i pozicije posmatranja (čitanja) kadri su da menjaju svoju formu i nude određenu novu sadržinu. Oni su najčešće kraj žrtvenika u skupini po sedam, ali i više. I njihov broj i njihov raspored je osmišljen svojim saopštavanjem. Povezani su sa žrtvenikom, sa staništem, sa celom naseobinom i izgledom okoline. A sve to skupa slika je doživljavanja vascelog kosmosa koji je ovde prisutan, vidljiv i živi zajedno s ovim svetom.

Na Lepenskom viru smo našli tri znaka. Oni su od kamena, postavljeni ili ukopani kraj žrtvenika. Njihovi oblici su:

▲ — ▲ — ▲

Posmatrani iz različitih uglova, oni menjaju svoju formu, a samim tim sugerišu i novu sadržinu. Promena svetlosti takođe učestvuje u ovom procesu. U zavisnosti od doba svetlosni zraci sunca padaju iz različitih uglova pa na taj način bacaju svetlost na pojedine delove ovih znakova, što dovodi do toga

da se oni razdvajaju, spajaju, ili uz promenu pozicije posmatranja komponuju novu formu, što im opet daje novu sadržinu.

Ovaj proces upućuje na beskonačnost, ali zar spajanjem alfe i omega ne dobijamo beskonačno osam, koje nam takođe potvrđuje neograničenu moć pisma, odnosno reči, odnosno jezika, koje možemo opredmetiti instrumentom azbuke.

Lepenski znaci kao osnovni elementi jednog vida jezika, prošavši kroz proces pozicije mesta posmatranja i pozicije svetlosti, prolaze u stvari samo kroz tri operacije: spajanje, razdvajanje i komponovanje, bez dodavanja novih elemenata. Na taj način iz tih operacija niče ceo vrt znakova posebnih formi. I tri osnovna znaka proizvode ukupno 48 znakova koji su već kadri za komunikaciju [vidi Bukvar Lepenskog vira, T. III-IV]. Ako se izvrši prirodni raspored tih znakova i shodno tome doda i njihova brojna vrednost, sigurno je da ćemo dobiti jedan instrument koji su nam Lepenci ostavili u embrionu, ali je taj embrion dovoljno nametljiv da pobuđuje naše interesovanje i razmišljanje.

U prilog ovome pozovimo i našu radoznalost da baci samo jedan ovlaštan pogled na semitsko, feničansko, lidijsko, hebrejsko ili etrusko pismo, i bez teškoća prepozna u njima mnoge od znakova koje smo dobili pomenutim operacijama izvršenim nad znacima Lepenskog vira. Pri tome ne zaboravimo i glagolicu Ćirila i Metodija, koja je komponovana od ukrštenih linija, trougla i kruga i prikazuje određene simbole hrišćanske religije podjednako i u prirodno organizovanom nizu. Da li su ove civilizacije do svoga pisma došle igrom svetlosti i senki ili primenom brojeva, nije izvesno. U svakom slučaju tragali su za tablicom njima poznatih i prihvatljivih simbola. Ali neverovatna podudarnost između pisma ovih civilizacija i pisma koje proizilazi iz znakova lepenske civilizacije svedoči o jedinstveno mogućem izvoru nadahnuća. Kasnijim civilizacijama, međutim, bila je potrebna cela skala znakova odnosno glasova, dok nam civilizacija Lepenskog vira ostavlja samo tri, što nas pobuđuje u pretpostavci da su to znaci, slova, elementi reči, jednog vida njihovog vizuelnog jezika. Ali zar stari Egipćani nisu pisali izolovavši sve vokale?

Civilizacija Lepenskog vira je kraj svojih žrtvenika ostavila transupstanciju svoga jezika. Da li je to bila molitva, poruka ili sveto pravilo? U svakom slučaju bili su to znaci koji su izražavali misao i osećanja. Bio je to, dakle, način da se jezik iskaže i otvori vidike put tajanstvenih predela duha, ili da otkrije svetove. Bilo je to pre 7.000 ili 6.000 godina pre n.e. Dugo, veoma dugo civilizacija Podunavlja čeka na svoje nove istraživače. Ali ona već pomera izvesna vremenska razdoblja, razmešta izvesna kreativna prostranstva u prošlosti i širi saznanja o duhovnom buđenju prvih civilizacija.

Bibliografija

Dragoslav Srejšović:

Die Lepenski Vir-Kultur und der Beginn der Jungsteinzeit an der Mittleren Donau. Fundamenta. Reihe A, Bd. 3. Köln-Wien, 1971, 1-39, Taf. 1-15, Abb. 1-7.

Dragoslav Srejšović - Ljubinka Babović:

Umetnost Lepenskog Vira. Beograd, 1983. str. 206.

A. Marshack:

New Techniques in the Analysis and Interpretation of Mesolithic Notation and Symbolic Art.

Valcamonica Symposium. Int. d' Art Prehistorique. Capo di Ponte (Centro Camuno), 1970, 479-494.

[A. Marshack: Epipaleolithic, Early Neolithic Iconography. A Cognitive, Comparative Analysis of the Lepenski Vir/Vlasac Iconography and Symbolism. 1981.]

Max Müller:

Über der Philosophie der Mythologie. Strassburg, 1876. I.J. Gelb:

A Study of Writing. Chicago & London: The University of Chicago Press, Second Edition, 1963.

Ilustracije

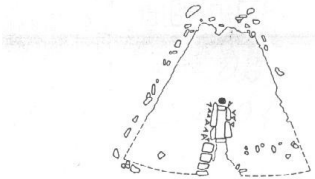
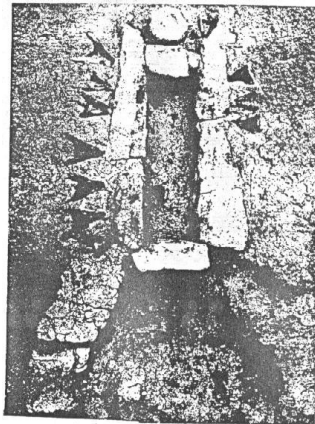

Tabla I - Žrtvenik in situ na začelju ognjišta svetilišta br. 4. u Lepenskom viru Id. Prema D. Srejić - Lj. Babović 1983.

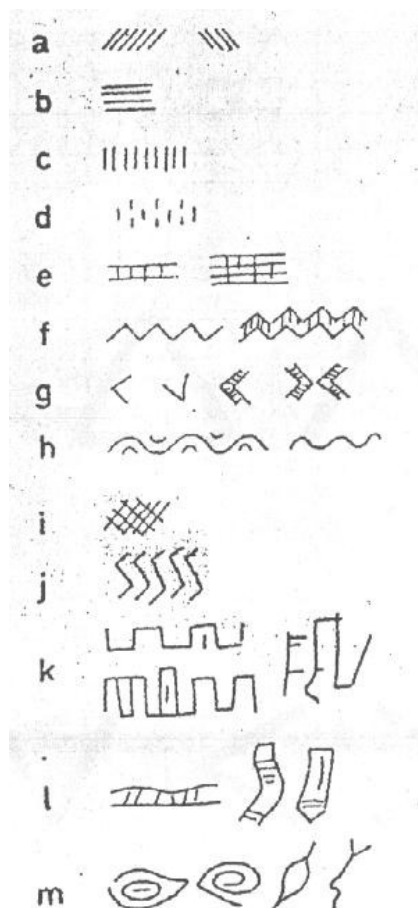

Tabla II. - Grafizam kulture Lepenskog vira. Prema D. Srejić - Lj. Babović 1983, crtež 34, str. 59.

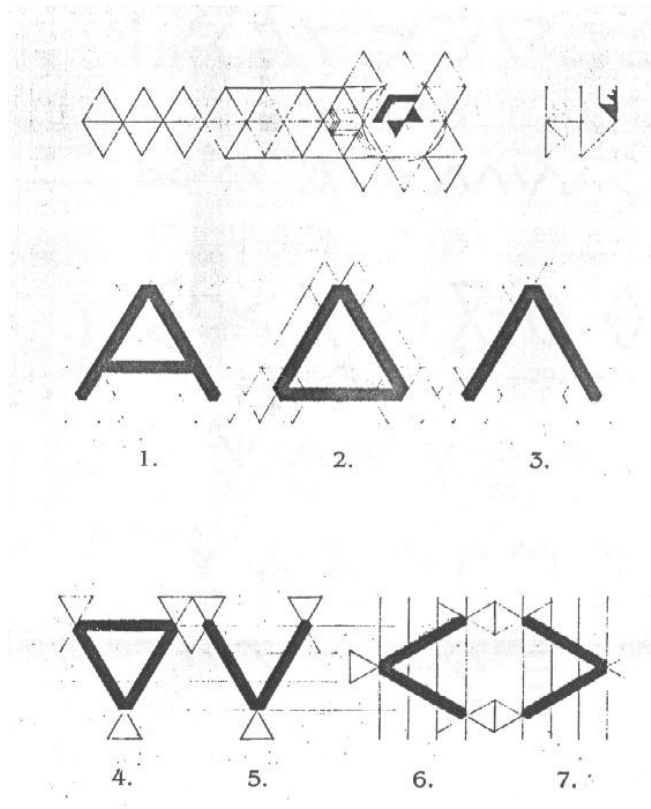
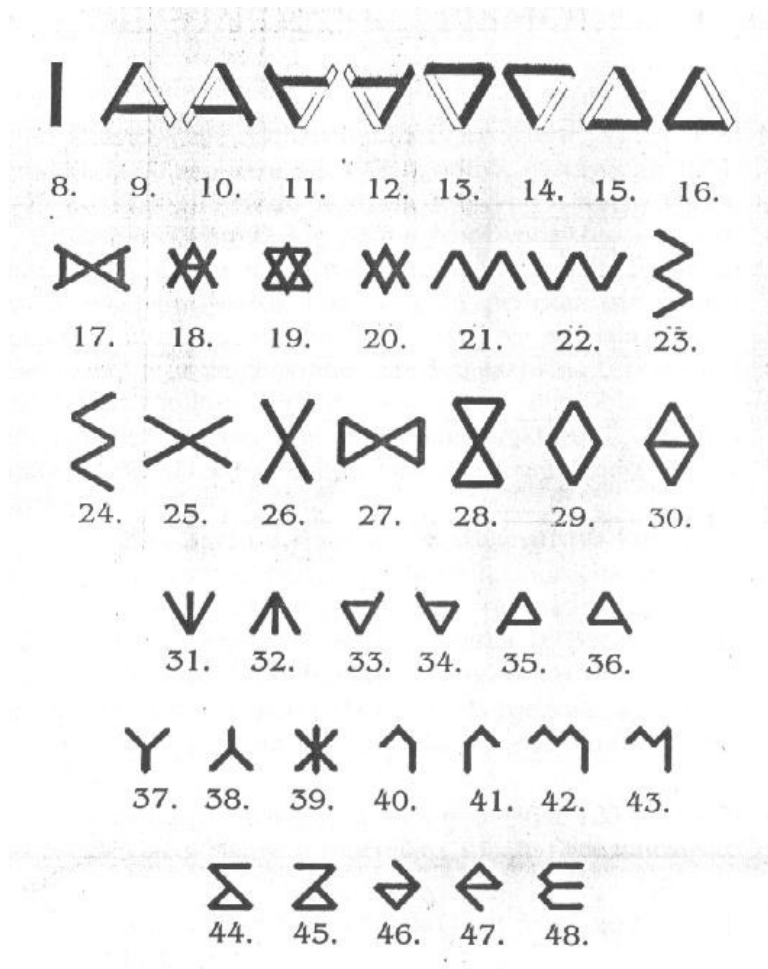

Table III-IV. - Bukvar Lepenskog vira.

II VINČANSKO PISMO

Arheološka istraživanja na lokalitetu Vinča kod Beograda bila su započeta još 1908. godine, nastavljena 1911. do 1913, pa 1924. i 1929. do 1931, 1933, 1934 i u novije vreme 1978, 1982, 1983.¹ Ovako dug period istraživanja bio je prekidan ratovima koji su se u tom međuvremenu odvijali i na ovom području. Međutim, uzrok tako dugom periodu istraživanja nalazimo i u izuzetno bogatim nalazima koja su dala ova istraživanja, što je, s druge strane, menjalo saznanja o poreklu i hronologiji ove kulture. Pored toga, u tom razdoblju su otkriveni i drugi lokaliteti koji po svom karakteru i vremenu nastanka pripadaju ovoj kulturi, pa su i oni poneli naziv vinčanska kultura.²

U zavisnosti od rezultata istraživanja ova kultura je imala različita datovanja. Njena apsolutna hronologija ustanovljena je tek u poslednje vreme. Najpre je na traženje Arheološkog instituta Srpske akademije nauka iz Beograda, na osnovu metoda C-14, hronologiju dao profesor H.T. Vaterbolk s Univerziteta u Groningenu (Holandija). Njegova apsolutna hronologija, koju je zvanično potvrdio 7. novembra 1957. godine, glasi:

- za Banjicu 3.473 god. s.e., tj. 5.430 ± 120 od 1957. god., a Banjica se uključuje u pločničku, mlađu fazu vinčanske kulture,
- za mlađu Vinču, pločničku fazu 3.648 god. s.e., tj. 5.605 ± 160 od 1957. godine,
- za stariju Vinču, tordošku fazu 3.973 god. s.e., tj. 5.930 ± 85 od 1957. godine.³

Nakon ove hronologije dobili smo i hronologiju Milutina Garašanina, koji naglašava: "Sa otpadanjem svih mogućih povezivanja sa ranim bronzanim dobom Egeje, ostajemo upućeni na datume dobijene metodom radioaktivnog ugljenika (C14). Prema tim merenjima, vinčansko-tordoška faza I (Vinča A) počinjala bi oko 4500-4450. godine pre nove ere i trajala 210 do 240 godina; Vinča-Tordoš II, gradačka faza i Vinča-Pločnik I (Milojčić B1-B2) imala bi svoj početak oko 4260-4240. godine i trajala bi 140 do 160 godina. Zatim sleduje Vinča-Pločnik IIa (približno Vinča C) od 4100. godine, sa rasponom od 150 do 250 godina, i Vinča-Pločnik IIb od 3950-3850. godine sa 550 do 650 godina."⁴ Bez obzira na izvesna neslaganja između prve i druge hronologije, za nas je od važnosti da se hronologija vinčanske kulture kreće između V i IV milenijuma pre n.e. U tom okviru je, dakle, i lokalitet Banjica, koji se nalazi u Beogradu i koji dokumentovano pripada vinčanskoj kulturi.

Istraživanja na lokalitetu Banjica bila su započeta 1955. i trajala su do 1957. godine.⁵ Taj lokalitet je za nas od izuzetne važnosti zbog toga što je na njemu, pored ostalog, pronađeno i oko 150 fragmenata od keramike na kojoj su u vreme njenog nastanka utisnuta slova i natpisi.⁶ Takvih fragmenata u manjoj količini bilo je i u samoj Vinči. Taj značajni detalj sa slovima i natpisima bio je uočen još prilikom arheoloških iskopavanja pre Drugog svetskog rata, ali mu nije bila poklonjena odgovarajuća pažnja.

¹ Arheološko nalazište u selu Vinči, pod čijim je imenom uvedeno u literaturu, zove se zapravo Belo brdo i nalazi se na samoj desnoj obali Dunava, neposredno pored ušća rečice Bolečice, oko 14 km od Beograda (M.M. Vasić 1932:3; idem, 1948: 85). Za istorijat ranijih radova u Vinči M. M. Vasić 1932: VII i dalje.

² Za najnoviji sintetički pregled vinčanske kulture vidi M. Garašanić 1979: 144 i dalje (s ranijom literaturom).

³ M. Grbić 1961: 78, u: J. Todorović - A. Cermanović 1961.

⁴ M. Garašanić 1984: 65, "": Vinča u praistoriji i srednjem veku.

⁵ J. Todorović - A. Cermanović 1961: 5 i dalje.

⁶ Idem, 41.

Profesor Miloje M. Vasić, glavni rukovodilac arheoloških istraživanja Vinče u početku, naglasio je da su urezani znaci pismena, ali nije išao u detaljniju analizu.⁷ Učino je to i M. A. Georgijevski, koji izričito naglašava da se radi o slovima i natpisima. Međutim, i njegova razmatranja su ostala bez bliže definicije.⁸

M. A. Georgijevski na osnovu posmatranja i analize vinčanske keramike s urezanim slovima i natpisima dolazi do zaključka da se oni mogu podeliti na grupu znakova svojine, na znakove radionica i natpise.⁹ Međutim, pisci studije "Banjica -naselje vinčanske kulture" (1961) J. Todorović i A.

Cermanović, koji su neposredno rukovodili istraživanjem na lokalitetu Banjica, povodom ovih analiza M. A. Georgijevskog ističu da "izlaganje i kratke zaključke autora (tj. M. A. Georgijevskog) treba pratiti sa oprežnošću i rezervom."¹⁰

Na samom lokalitetu Banjica pronađeno je preko stotinu keramičkih fragmenata sa slovničkim urezima i natpisima. I u drugim lokalitetima na području Jugoslavije koji pripadaju vinčanskoj kulturi pronađeni su keramički fragmenti sa slovničkim urezima i natpisima. To su lokaliteti Gornji grad (u Beogradu), Gornja Tuzla, Gomolava, Pljosna stijena, Ledine [i drugi]. Tako se broj keramičkih fragmenata i izvesnih statueta znatno povećao na oko 250 do 300, što je već bilo dovoljno za jednu solidniju analizu kako bi se sagledala prava slika pismenosti ove civilizacije.

⁷ M.M. Vasić 1910: 31, 38, Taf. 16. Tada ih još zove "piktografskim znacima" ili "markama", i napominje da se pojavljuju u svim slojevima Vinče, od zemuničkog naviše. A u M.M. Vasić 1933: 44 čitamo:

"Na već priličnom broju keramičkih proizvoda iz Vinče nađeni su čitavi redovi pismenih znakova, koje još ne možemo čitati. Sami po sebi ti znaci dokazuju da osnivanje Vinče pada u doba s pismenošću i da će redovi pismenih znakova, kad budu pročitani i objašnjeni, pretvoriti ovo, za sada "praistorijsko" doba, u doba istorijsko, što će znatno pomeriti granicu istorije u našoj oblasti u dalju prošlost." Up. i M.M. Vasić 1908:338; 1909:214; 1936: 125, sl. 256a,b, sl. 257a,b; 148, sl. 307; 163, sl.343a,b; takođe M. M. Vasić 1948: 122, 210, T.1, 1; 1950:10, 32; 1951:8; 1953:61, 84; 1956:47, 59.

⁸ M. A. Georgijevski 1940: 175-188.

⁹ Idem, 181 i dalje.

¹⁰ J. Todovović - A. Cermanović 1961: 41.

J. Todorović i A. Cermanović u pomenutoj studiji posvećuju jedno poglavlje slovničkim znacima pronađenim na keramičkim fragmentima na Banjici¹¹, Gornjem gradu, Gornjoj Tuzli¹², Vinči - Belo brdo, Gomolavi, Pljosnoj stijeni, Ledinama¹³, kao i onima iz Koraja, Aradca, Kormadina. U poglavlju "Urezani znaci na keramici" oni primećuju da nije bilo ozbiljnije analize ovog materijala, "jer im mnogi rukovodioci iskopavanja nisu posvetili nikakvu pažnju."¹⁴ U daljem razmatranju ovog materijala oni daju njegove opšte karakteristike "po mestu urezivanja na sudovima" i kažu da ih "možemo podeliti na tri grupe:

- a) znaci urezani pri obodu suda;
- b) znaci urezani pri dnu;
- c) znaci urezani na samo dno suda.

Po tehnici urezivanja delimo ih na:

- a) znake urezane pre pečenja i
- b) znake urezane posle pečenja."¹⁵

Autori ovo poglavlje svoje studije ilustruju jednom preglednom tablicom i crtežima 86 keramičkih fragmenata sa slovničkim urezima, naglašavajući "da ćemo doći do vrlo interesantnih zaključaka koji će u svakom slučaju promeniti dosadašnja tumačenja, premda nemamo pretenzija da ona budu definitivna."¹⁶

¹¹ Idem, 41-43, T. XXXII-XXXIV.

¹² Up. B. Čović 1961: 97, T. IX,1,6.

¹³ M. i D. Garašanin 1953:112.

¹⁴ J. Todorović - A. Cermanović 1961: 41.

¹⁵ Idem, 41-42.

¹⁶ U stvari, autori zaključuju da je neodrživo dotadašnje tumačenje ovih znakova kao "znakova svojine" i da je, po njihovom mišljenju, reč "o jednom unapred određenom i već unapred označenom simbolu ili pojmu, koji je izražen pomoću ovih znakova", te "da za sada još stoje tumačenja M. Vasića o ovim znacima, a koje je on dao pre toliko godina" (idem, 43). - Nekoliko godina ranije, osvrćući se na pojavu urezanih znakova na keramici vinčanske kulture, M. Garašanin (1951: 37, 58) ističe da su oni konstatovani u obe njene faze i da se u pogledu svoga značenja mogu paralelisati sa znacima na dnu slovenskih sudova, koji su protumačeni kao znaci grnčarskih radionica. Kako, međutim, u neolitu ne možemo računati na takve radionice, jer je keramika bila proizvod domaće radinosti i služila

zadovoljavanju potreba jedne manje ekonomske jedinice — kuće, to je verovatno tim znacima obeležavana pripadnost pojedinih sudova. U tom smislu mogu imati značaj "natpisa". A u jednom kasnijem radu, u vezi s napred navedenim zaključcima istraživača Banjice o urezanim znacima, isti autor (1973: 95) konstatuje da u prilog njihovom mišljenju da je pre reč o znacima određenog smisla negoli o znacima svojine govore i znaci sa tablica otkrivenih u Tartariji [o njima kasnije, R. Pešić IX, str. 85 i d.]. "U zadatak daljih istraživanja svakako će padati sakupljanje i konfrontiranje svih ovih znakova sređenih po nalazištima, oblastima i hronologiji, što će i omogućiti njihovo dalje proučavanje i razrešavanje problema koji za poznavanje vinčanske grupe izgleda da dobija i poseban značaj" (ibid.).

Desetak godina nakon ove studije jedan od autora, dr Jovan Todorović, javlja se s novim prilogom "Written signs in the Neolithic cultures of Southeastern Europe", kojim pristupa mnogo šire analizi ovog materijala. Pored dve tabele, jednog crteža natpisa, mape, autor donosi i tablice s crtežima urezanih keramičkih fragmenata, ali se ovom prilikom osvrće i na nalaze u Rumuniji i Bugarskoj. U tablicama je autor naveo oko 250 crteža keramičkih fragmenata sa slovnim urezima i natpisima i na taj način ukazao na izuzetnu ozbiljnost arheoloških nalaza. Ujedno nas autor informiše da su o ovom arheološkom i lingvističkom materijalu dali izvesna mišljenja i -sledeći autori: J. Makkay, G. Georgijev, Zl. Rakova-Morfova, B. Nikolov i Vl. Georgijev [i drugi]¹⁷. Tako je pisac Jovan Todorović u ovom svom prilogu dao jedan od najozbiljnijih prikaza neolitske pismenosti s aspekta arheologa, nudeći nam sve potrebne podatke i objašnjenja.¹⁸ Međutim, evo već preko trideset godina od ovih arheoloških otkrića, lingvisti su ostali potpuno nezainteresovani za jedno lingvističko blago koje svetu otkriva ne samo nove stranice istorije pismenosti već i menja hronologiju i mesto porekla i rađanja svetske pismenosti.

Jer ako prihvatimo i najniži podatak koji nam daju analize pomoću metoda C-14, naime 3473, godinu pre n.e. za arheološko nalazište na Banjici, koje i pripada najmlađoj fazi vinčanske kulture¹⁹, uočićemo odmah da je vinčansko pismo starije od protosumerskog piktografskog pisma 373 godine, a ono se dosad smatralo prvim svetskim pismom. Taj podatak, dakle, još na početku ukazuje na potrebu promene datiranja prvog svetskog pisma i promene mesta njegovog nastanka. Prema ovome što nam tako dokumentovano nudi arheološko otkriće vinčanske kulture i posebno obilje ni materijala koji smo dobili s lokaliteta Banjica, koji je sastavni deo Beograda, Banjicu možemo smatrati prvom školom pismenosti, odakle je upravo pisana reč krenula u svet. O fenomenu pismenosti s ovog područja govorili smo još u našoj studiji "Silabarijum Lepenski vir"²⁰, ali se tamo radi o jednoj sasvim drugoj prirodi komunikacije pomoću pisanih znakova; međutim, i u ovom trenutku, vinčansko pismo ne odvajamo od lepenske pismenosti, ne samo zbog istog podneblja nastanka već i zbog drugih činilaca koji ih vezuju, ali to će biti predmet posebne analize.

Keramičke fragmente sa slovnim urezima i natpisima iz Vinče, Banjice i drugih arheoloških lokaliteta koji pripadaju vinčanskoj kulturi pregledao sam detaljno, prepisivao i snimio i izvršio klasifikaciju materijala. Tom prilikom sam ustanovio da vinčansko pismo raspolaže s nekim verzijama (ili školama) svojih slovnih znakova. Iz većeg broja znakova izdvojio sam 57 karakterističnih. Od tog broja prepoznatljivo je 14 slova koja se mogu svrstati u vokale [T. X]. Međutim, ponovnom analizom može se doći samo do pet koje bismo mogli prihvatiti kao vokale, dok ostale možemo smatrati njihovim varijantama. I među ostalima, koje bismo svrstali u konsonante, možemo pronaći varijante, tako da bi njihov ukupan broj iznosio 43 [T. XI]. Prema tome, vinčansko pismo bi imalo azbuku od ukupno 26 slova [T. XIV-XV]. Ali pored slovnih znakova, koji svaki za sebe ima svoju glasovnu vrednost, u vinčanskom pismu nailazimo i na ligature. Ligature su takođe veoma prepoznatljive. Mi smo u našoj tablici izdvojili 23 ligature [T. XII], koje najbolje prikazuju princip na osnovu koga su vinčanski pisari stvarali svoje ligature, tako da se uvidom u ovaj pregled mogu prepoznavati i druge, nove ligature. Većina je karakteristično, i to ćemo istaći odmah, da u vinčanskom pravopisu imamo i primenu tačke, jedne ili više, koje se nalaze usred reči, što će biti kasnije uočljivo i u pismenosti potonjih civilizacija.

¹⁷ Podrobnije o tim mišljenjima R. Pešić IX, str. 81 i d.

¹⁸ J. Todorović 1969 (1971): 77-84, Fig. 1-3, T. I-XII.

¹⁹ Sami autori datiraju naselje na Banjici "najvećim delom u vinčansko-pločničku fazu, s tim što njegov početak spada u prelaz iz starije tordoške u mlađu pločničku fazu vinčanske kulturne grupe (J. Todorović -A. Cermanović 1961: 66). Međutim, tipološke odlike banjičkog materijala, osobito plastike

i keramike, ukazuju i na postojanje ranijih etapa u okviru vinčansko-tordoške faze (M. Garašnin 1973: 98; N. Tasić 1973: 40 i dalje).

²⁰ R. Pešić I, str. 9 i d.

Sledeći korak naše analize vinčanskog pisma poveo nas je da izvršimo poređenja između sada već klasificiranih znakova i poznatih drevnih pisama. Ta poređenja su dala sledeće rezultate:

- u pismu Brahmi našli smo 5 identičnih slova [T. XXIII, gore];
- u kritskom linearnom A našli smo A [T. XXIII, sredina], a u linearnom B samo 2 slova [T. XXIII, dole];
- zapadnosemitsko ima 8 [T. XXV], a starofeničansko 10 [T. XXII] istovetnih slova s vinčanskim pismom;
- kiparsko ima 9 [T. XXII], palestinsko 7 [T. XXV], a starogrčko 12 identičnih slova [T. XXIV], dok anglosaksonsko runsko ima samo 4 [T. XXIV];
- iz azbuke srpske ćirilice našli smo ukupno 20 slova [T. XXVII], dok u glagolici nailazimo samo na sličnost 7 slova [T. XXVIII];
- interesantan je rezultat poređenja vinčanskog i etrurskog pisma: kompletna etrurska azbuka je potpuno identična s vinčanskim pismom [T. XIV-XV].

Iz ovoga proizilazi da su ostali narodi u većoj ili manjoj meri preuzimali znakove za svoje pismo od vinčanskog direktno ili indirektno. Neki znaci su preneti sa svojim identičnim oblikom, neki su stilizovani, dok je od nekih preuzeto samo nadahnuće. U svakom slučaju, vinčansko pismo je bilo izvor pismenosti za mnoge civilizacije ili su pod njegovim uticajem nastale brojne pismenosti s obzirom na njegovu najraniju pojavu.

S obzirom na to da se nije obraćala pažnja arheološkim nalazima s urezanim slovima ili natpisima, još se ne može tačno utvrditi da li je ovaj broj keramičkih fragmenata, koji se nalazi po depoima muzeja, konačan. Nas ovom prilikom u prvom redu interesuje materijal koji se odnosi na vinčansku kulturu. Ali nije isključeno da su ga i druge kulture posedovale. Materijal kojim raspolazemo ima veoma mali broj natpisa. Kao što smo već naveli, uglavnom su to slovni urezi i mi ih možemo prihvatiti kao oznake radionica, odnosno majstora, ali pored ovih značenja primećujemo da ti urezi mogu imati i drugi sadržaj, naime sadržaj izvesnih zaveta ili poruka. Na to nas najviše upućuju ligature. Pored tačke, koju smo naveli kao jednu od važnih karakteristika vinčanskog pravopisa, ligatura takođe ima veoma važnu ulogu i široko je rasprostranjena. Ona nastaje spajanjem elemenata dva ili tri, ali i više slova. I veoma često ligature u vinčanskom pravopisu služe da se ispiše cela reč. Želeli bismo takođe ukazati na zaključak da su pisari vinčanskih ligatura nalazili veoma jednostavna rešenja, tako da je čitaocu princip komponovanja i čitanja veoma jasan još na prvi pogled.

Arheološki lokalitet Banjica dao nam je najviše materijala koji dokumentuje vinčansko pismo. Taj materijal nam sugerise pomisao o jednoj veoma raširenoj pismenosti, a to s druge strane navodi na zaključak da pismenost nije mogla nastati poslednjih godina života na ovom lokalitetu, već mnogo ranije. Doduše taj zaključak motiviše i potkrepljuje materijal iz same Vinče, koji je svakako stariji od banjickog. U Vinči je upravo i pronađen materijal (statuete i zdela [T. II-IV]) s većim natpisima, koji omogućuju širu analizu. Ali taj materijal ukazuje i na to da vinčanska slova nisu služila samo da označe radionicu, odnosno majstora keramičkog dela, već i da iskažu izvesno trajnije saopštenje.

Široko rasprostranjena upotreba pisma dokaz je da je ono služilo za komunikaciju, da je bilo sistematizovano, a jasnoća oblika slova govori o sigurnoj, uvežbanoj (ispisanoj) ruci pisara. Vatinski pršljenak, koji predstavlja amiet s natpisom, potiče iz doba između 1250. i 1075. godine pre n.e. Na njemu prepoznajemo vinčansko pismo [T. XXXIV].²¹ To nije jedini primerak tragova pismenosti na koju nailazimo posle Vinče i Banjice, ali je veoma karakterističan zbog identičnosti

slova, što znači da se ovo pismo dugo zadržalo i veoma mnogo širilo. Gde i kada ćemo ga docnije naći, pokazaće nam primeri iz naše Tablice.²² U svakom slučaju, Vinča i Banjica su zasad najstariji centri svetske pismenosti. Tu istu školu u isto vreme možemo još naći na području Rumunije i Bugarske²³, ali u svakom slučaju Lepenski vir možemo smatrati prouzročnikom pismenosti između 6.000 i 7.000 godina pre n.e. To su dokumentovala dosadašnja istraživanja²⁴. Možemo očekivati da nova istraživanja donesu nove rezultate, ali u ovom trenutku predstoje veoma široke i suštinske korekcije u istoriji ranih civilizacija.

²¹ Prema M. Garašaninu 1983: 509 i T. LXXIV, 2, 2a, minijturni pršljenak iz Vatina s graviranim pismenima ima direktne analogije u keramičkim kuglicama s Kipra ispisanim znacima minojsko-kiparskog pisma. Znaci su, kao i na kiparskim primercima, raspoređeni u dve sekvence izdvojene znakom razdvajanja. Vatinski pršljenak ima se najpre protumačiti kao amulet, na koji su preneti znaci-pismena kiparskog porekla, koji su bili poznati onome koji je amulet izradio, ako mu njihovo značenje i nije moralo biti jasno. Kiparske kuglice, čije značenje nije sasvim jasno, pouzdano su datirane između 1250. i 1075. godine pre n.e.

²² Vidi prilog uz ovaj tekst: "Vinčansko pismo - uporedne tablice" (T. I-XXXV), koje su za ovu priliku snabdevene osnovnim odgovarajućim podacima.

²³ Šire o tome R. Pešić IX, str. 81 i d.

²⁴ R. Pešić I.

Pregled razvoja pisma u prethrišćanskoj eri

1. Protosumersko piktografsko	3100. god. pre n.e.
2. Egipatsko piktografsko	3000. god. pre n.e.
3. Akadsko klinopisno	2500. god. pre n.e.
4. Protoindijsko piktografsko	2200. god. pre n.e.
5. Kritsko piktografsko	2000. god. pre n.e.
6. Kritsko linearno	1800. god. pre n.e.
7. Biblosko slogovno	1800. god. pre n.e.
8. Protosemitsko slogovno	1800. god. pre n.e.
9. Hetsko klinopisno	1600. god. pre n.e.
10. Hetsko piktografsko	1600. god. pre n.e.
11. Protosinajsko slogovno	1600. god. pre n.e.
12. Protofeničko slogovno	1600. god. pre n.e.
13. Proropalestinsko slogovno	1600. god. pre n.e.
14. Kipro-minojsko	1500. god. pre n.e.
15. Kinesko piktografsko	1400. god. pre n.e.
16. Feničansko slogovno	1100. god. pre n.e.
17. Drevno jevrejsko	900. god. pre n.e.
18. Grčko abecedno	900. god. pre n.e.
19. Etrursko (Rašansko)	900. god. pre n.e.
20. Anatolijsko abecedno	700. god. pre n.e.
21. Kiparsko slogovno	700. god. pre n.e.
22. Latinsko	600. god. pre n.e.
23. Iberijsko	300. god. pre n.e.
24. Koptsko	100. god. pre n.e.

Godine nastanka iz ovog pregleda trebalo bi shvatiti aproksimativno s obzirom na neusaglašenosti izvora. Takođe napominjemo da taj pregled ne donosi u celosti spisak svih pisama koja su nastala u prethrišćanskoj eri, već samo ona najkarakterističnija i najpoznatija koja nam u ovoj prilici omogućuju izvesne analize i poređenja potrebna da bismo u što jasnijoj svetlosti sagledali nastanak i razvoj vinčanskog pisma, što je bio predmet našeg rada.

Prilog ²⁵

Groningen, 7 novembra 1957.

Državni univerzitet
Gospodin Dr M. Grbić
Arheološki institut SAN, Beograd

Dragi Dr M. Grbiću,

osobito me raduje da Vam mogu saopštiti prve prethodne C-14 - datume.

1 - Drveni ugalj sakupljen po meni iz profila u Vinči, iz otprilike trećeg spaljenoga horizonta od dole i kako Vi rekoste, sigurno Vinča-Tordoš: GRO 1535: 5.930 ± 85 od danas.

2 - Ugljenisana zrna žita (nalaz 3126^c, dubina 2,98-3,48 m, gore, sakupljeno od Vasića, i meni stavljeno na raspoloženje od prof. B. Gavele: GRO 1.537: 5.605 ± 160.

3 - Ugljenisana zrna žita sa Banjice: GRO 1.536: 5.430 ± 120.

Verujem da će Vas ovi rezultati vrlo radovati. Lično vidim da su moje slutnje potpuno potvrđene, o srodnosti mojih nalazaka sa trakastom keramikom, sa Starčevom i najstarijom fazom Vinče. Nalazi iz Holandije su takođe 6.000 godina stari.

Sada bi bilo vrlo važno, ako bi se mogle skupiti jednom probe iz čitavog profila Vinče. Na primer, moglo bi se zamisliti, da bude otkrivena od gore sasvim do dole jedna površina od nekoliko malo kvadratnih metara. Tada bi se bilo u stanju da se nađe dovoljno fragmenata keramike da bi se identifikovali razni kulturni stupnjevi. Mi smo rado spremni da prisustvujemo ukoliko je moguće uzimanju proba.

Molim pišite mi Vaše mišljenje o datovanju. Šteta što Vi još niste mogli doći.

Sa najboljim pozdravima Vama odani

Prof. Dr H. T. Waterbolk

²⁵ Prevod pisma u kojem prof. dr H. T. Waterbolk saopštava rezultate radiokarbonske analize (C 14) karbonizovanih ostataka iz Vinče i Banjice. Up. M. Grbić 1961: 71-72, u: J. Todorović - A. Cermanović 1961.

Bibliografija.

M. M. Vasić:

"Die Hauptergebnisse der prähistorischen Ausgrabung in Vinča im Jahre 1908". Prähistorische Zeitschrift II, 1910, 23-39, sl. 9, T. 7-16.

M.A. Georgijevski:

"Pismente znaki i nadpisi iz Vinči". Sbornik ruskovo arheologičeskovo občestvo v korolevstvo Jugoslaviji III, Beograd 1940, str. 175-188.

Jovan Todorović - Aleksandrina Cermanović:

Banjica - naselje vinčanske kulture. Muzej grada Beograda, Beograd 1961, 87 str. + 36 tab.

M. Grbić:

"Banjički neolitski nalazi u analizi C-14", u J. Todorović - A. Cermanović, Banjica - naselje vinčanske kulture, str. 71-73.

Miloje M. Vasić:

Preistoriska Vinča I-IV, Beograd 1932-36. Praistorija jugoslavenskih zemalja I, II, III, IV, V.

Akademija nauka i umetnosti BiH, Sarajevo 1979-1983. Vinča u praistoriji i srednjem veku. Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1984.

Jovan Todorović:

"Written signs in the Neolithic cultures of Southeastern Europe". Archaeologia Jugoslavica X, 1969, str. 77-84 + T. 1- XII.

Ilustracije

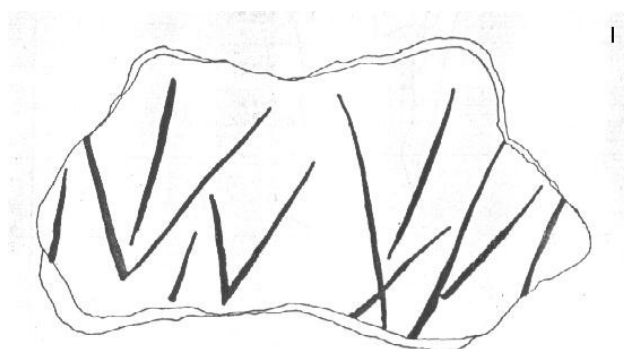

Tabla I. - Vlasac. Fragment keramike iz poznog eneolita (verovatno kultura Kostolac-Kocofeni), sa segmentima pisma. .Prema D. Srejović- Z. Letica 1978: T. CXXIX, 2.

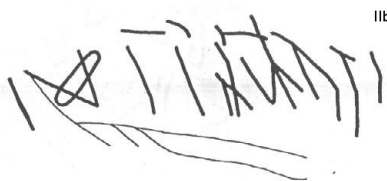

Tabla II. - Vinča. Terakota s natpisom, nađena na dubini 5,5 m. Prema M.M. Vasić 1936: 148, T. LXXXII, sl. 307.

Tabla III. - Vinča. Terakota s natpisom. Prema Ch. Zervos 1962-3: 457, fig. 725.

Tabla IV. - Vinča. Zdela s natpisom urezanim na unutrašnjoj strani pri obodu, nađena na dubini 8,4-8,5 m. Prema M. M. Vasić 1936: 125, sl. 256a,b.

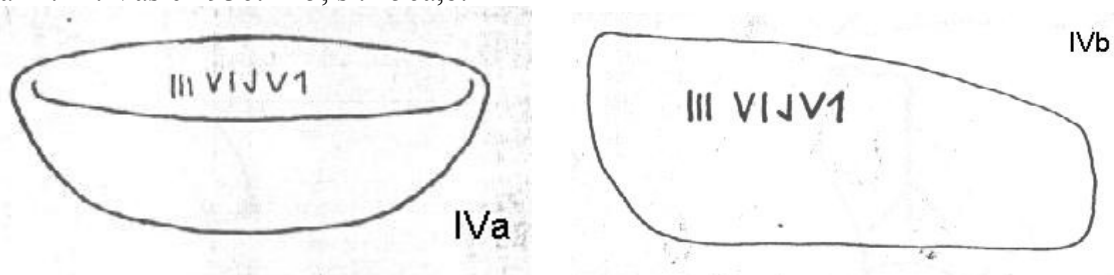

Tabla V, 1-10. Banjica. Urezani znaci na keramici. Prema J. Todorović - A. Cermanović 1961: T. XXXIV, 62, 63, 66, 68,70-73,75,81.

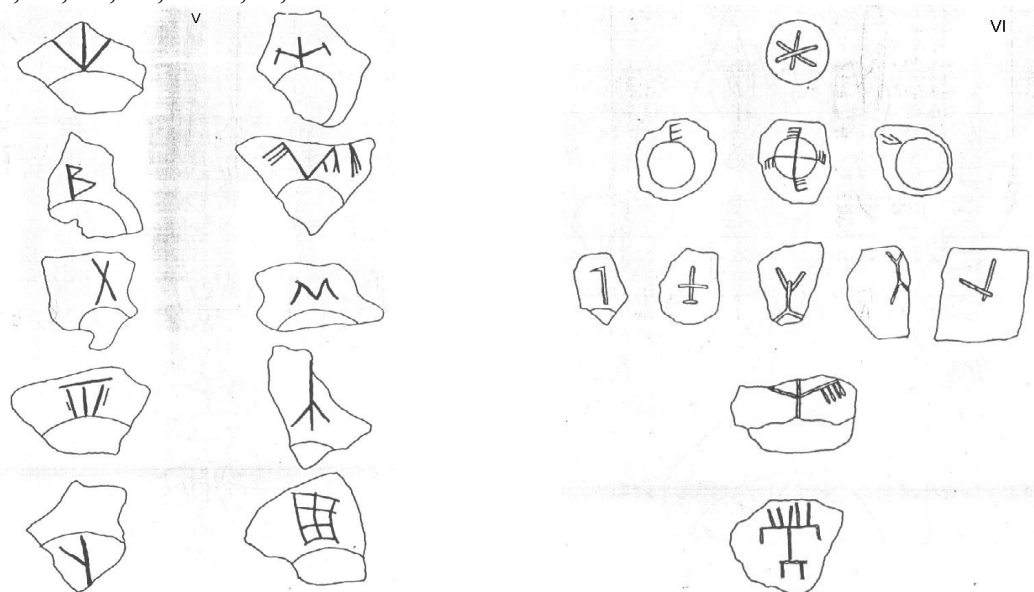

Tabla VI, 1-11. - Tordoš. Urezani znaci na keramici. Prema J. Todorović 1969 (1971) = T iz M. Roska 1941 = R. - (1) T: V, 22 - R: CXXXI, 27; C2) T: IV, 27 = R: CXXXVI, 19; (3) T: V,33 = R: CXXXII, 11; (4), T:IV, 22 = R: CXXXIII, 39; (5) T: 11,31; (6) T: III,17 = R: CXXXVI, 18; (7) T: III, 21 = R: CXXXVI, 6; (8) T: III, 12 = R: CXXXVI, 10; (9) T: IV, 3 = R: CXXXIII, 15; (10) T: III, 27 = R: CXXXVI, 15; (11) T: III 30=R: CXXXVI, 16.

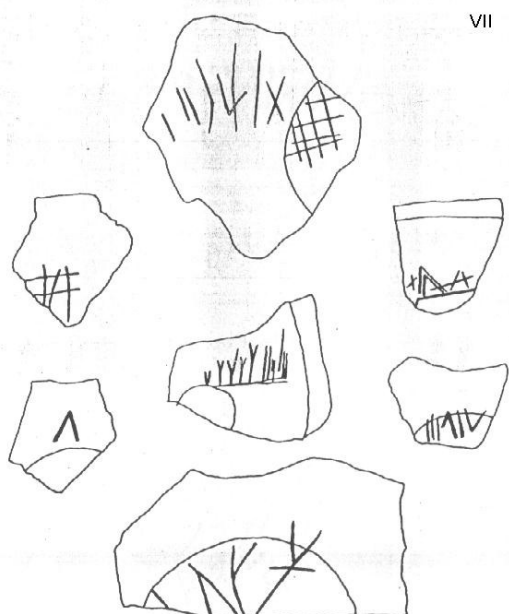

Tabla VII, 1-7. - Urezani znaci na keramici. CD Grabovac. Prema J. Todorović 1968: T. III (= isti, 1969/1971/: T. IX,1). (2-7) S raznih vinčanskih nalazišta. Prema J. Todorović 1969 (1971): T. VIII, 24, 29, 25, 36, 30; T. IX, 3.

Tabla XIII. - Tablica za pisanje s etrurskom azbukom iz Marsilijane d'Albenje. VII vek pre n.e. Prema I. Fridrih 1979:sl. 199.

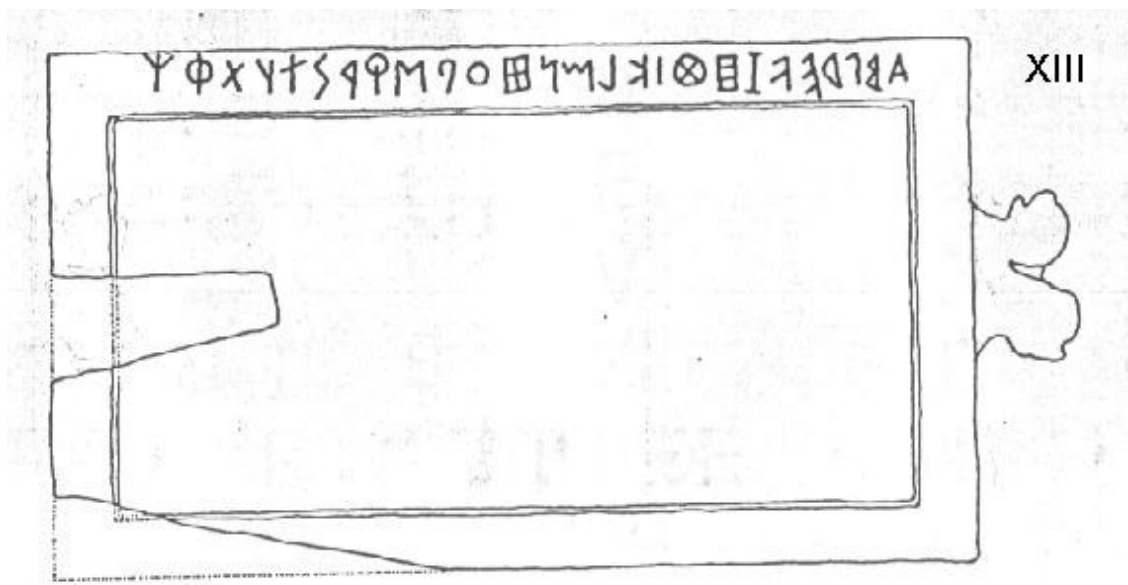

Table XIV i XV. - Uporedna tabela etrurskih (rasenskih) i vinčanskih pismena s varijantama i njihovom latiničkom transkripcijom.

XIV	ETRURSKO (RASENSKO)	LATINSKO	VINČANSKO	XV	ETRURSKO (RASENSKO)	LATINSKO	VINČANSKO
1.	A	A	Ā, A, Δ	18.	M	ŠČ	M, W
2.	B	B	B, Δ	19.	Φ	Q	Φ
3.	Γ	G	Γ	20.	Δ	R	Δ, R, R
4.	Δ	D	Δ	21.	Σ	S	>, >, Z
5.	Ξ	E	Ξ	22.	†	T	†, †, M
6.	Λ	V	Λ	23.	Υ	U	Υ, V
7.	I	Z	I	24.	X	H	X
8.	Θ	TH, H, DE	Θ	25.	Φ	F	Φ
9.	⊗	DH	⊗	26.	Υ	Č	Υ
10.	I	I	I	VARIJANTE			
11.	K	K	K	1.	†	Š	†, †
12.	↓, Λ	L	↓, Λ	2.	Υ	U	Υ
13.	~	M	M, ~	3.	⊗	Š	⊗
14.	Υ	N	Υ	4.	V	U	V
15.	⊗	ST, ŠT	⊗	5.	Υ, †	H, CH	Υ, †
16.	O	O	O	6.	8	B, F	8
17.	Γ	P	Γ	7.	>	S, K	>

Tabla XVI. - Poređenje etrurskih azbuka (elementi) i njihova latinička transkripcija. Brojevi označavaju mesta u kojima su pronađene: 1. Marsilijana d'Albenja; 2. Viterbo; 3. Červeteri; 4. Formelo 1; 5. Formelo 2; 6. Kole; 7. Narče; 8. Leprinjano. Prema Z.Jelinčić 1986: 7.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	XVI
A	A	A	A	A	A	A	A	A
B	B	B	B	B	B	B	B	B
Γ	C	C	C	<	C	C	F	C, G
D	D	D	D	D	D	D	D	D
E	E	E	F	E	Č	E	E	E
F	F	F	E	F	C	F	F	V
I	†	I	I	I	I	‡	F	Z
Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	TH, H, DE
⊗	⊕	⊗	⊕	⊕	⊙	⊗	⊙	DH
I	I	I	I	I	I	I	I	I
K	K	K	K	K	K	K	F	K
L	L	L	L	L	L		Z	L
M	M	M	M	M	M		I	M
N	N	N	N	N	N		R	N
Θ	Θ	Θ	Θ	Θ	Θ			ST, ŠT
O	O	⊙	⊙	⊙	⊙			O
P	P	P	P	P			H	P
M	M	M	M	M				ŠX
Q	Q		Q	Q			T	Q
R	R	R	R	R			R	R
S	S	ε	ε	3				S
T	T	T	T	T				T
Y	V	Y	Y	Y			V	U
X	S	†	X	†				H, Š
Φ	Φ	Φ	Φ	Φ			↑	F
Υ	Υ	Υ	Υ	Υ			↓	Č

Tabla XVII. - Glinene pločice iz Tartarije s piktografskim znacima. Vinčansko-tordoška faza (?). Prema N. Vlassa 1963:fig.7,8.

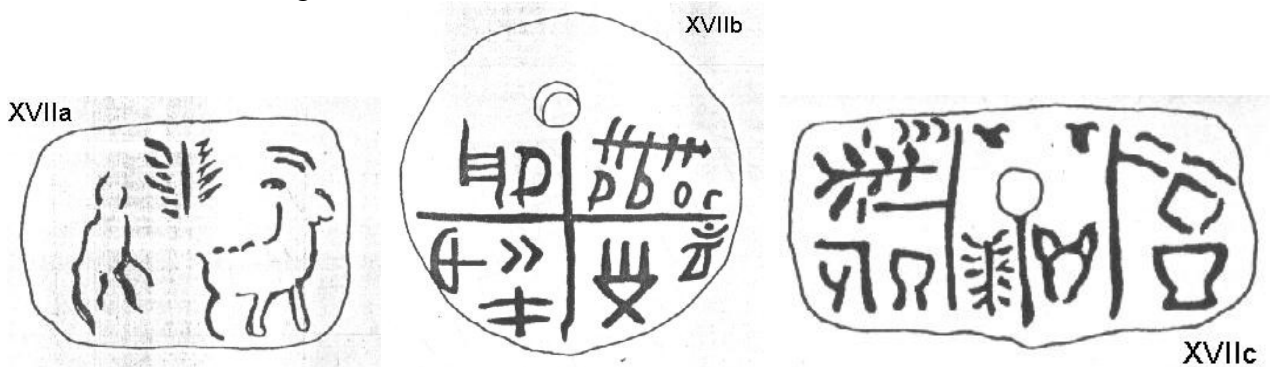

Tabla XVIII. - Natpis na steni iz Sitova kod Plovdiva (Bugarska). Hronologija sporna. Prema Zl. Rakeva-Morfova 1950: 244, sl. 11; 1972: 51, fig. 4.

XVIII

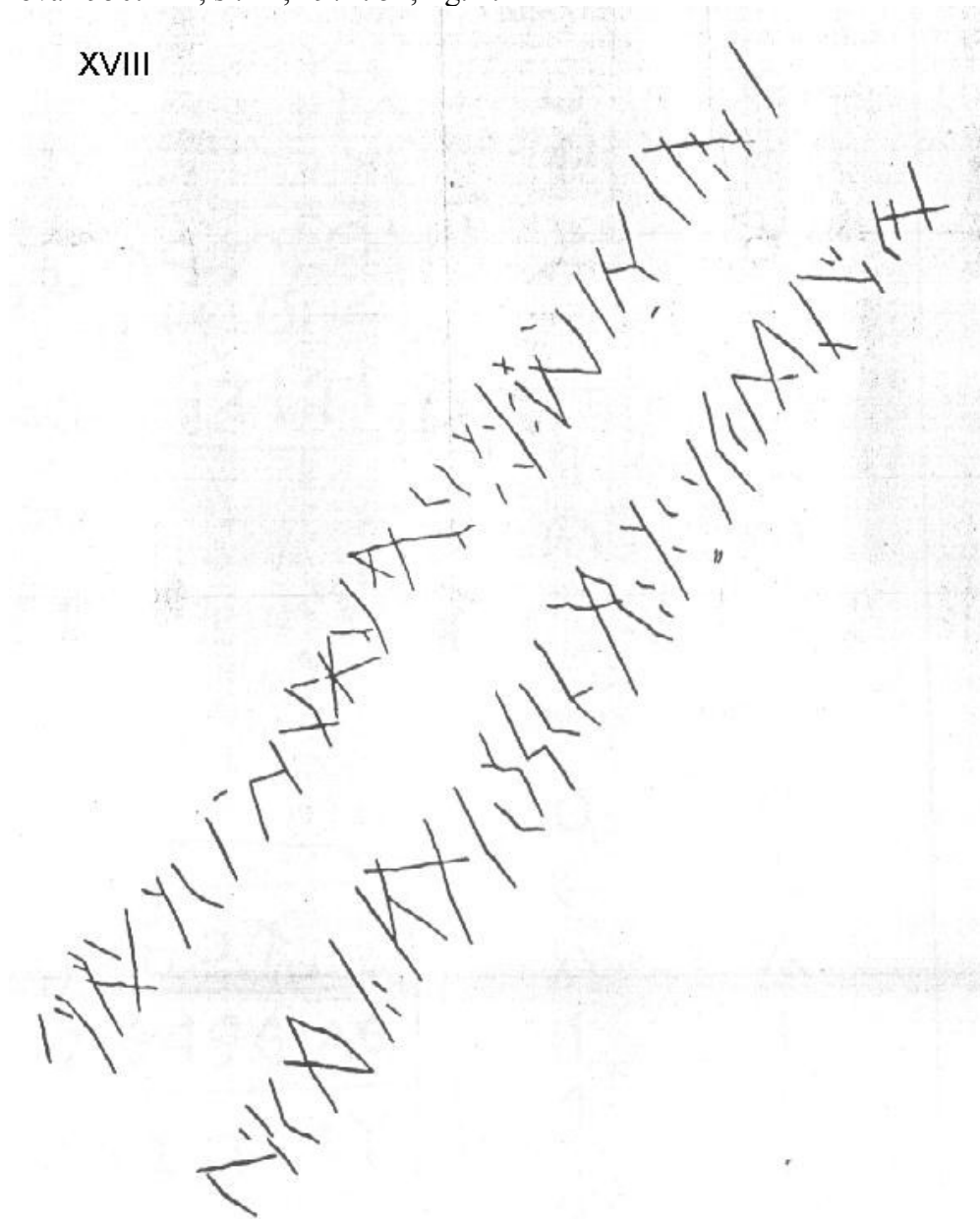

Tabla XIX. - Poređenje bibloskog i vinčanskog pisma. Gore levo: fragment kamene stele iz Biblosa (Fenikija), XIV vek pre n.e. Prema I.E. Gelb 1982: 153-4, sl. 84. Dole levo: zagonetni natpis iz Biblosa, oko 1400. godine pre n.e. Prema I.E. Gelb 1982: 128-9, sl. 67.

XIXa	BIBLOS	VINČA	XIXb	BIBLOS	VINČA

Tabla XX, 1-4. - Keramički fragmenti s urezanim znacima, iz neidentifikovanih nalazišta.

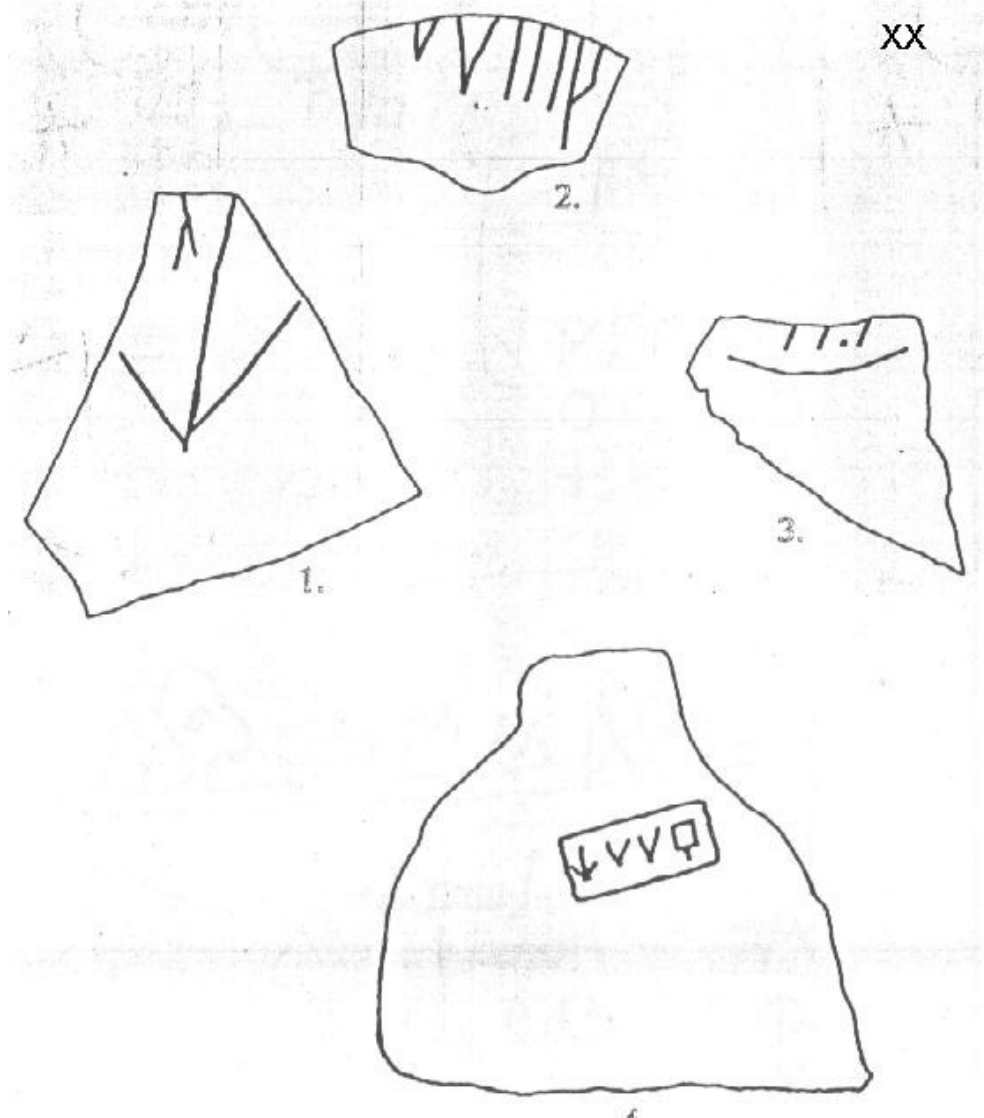

Tabla XXI. - Poređenje protopalestinskog i vinčanskog pisma. Gore: protopalestinski natpis iz Lagaša, oko 1300-1200. godine pre n.e. Prema I.E. Gelb 1982: 127, sl. 64, 9. Dole: protopalestinski natpis iz Sihema, oko 1600-1500. godine pre n.e. Prema I.E. Gelb 1982: 127, sl. 64, 2.

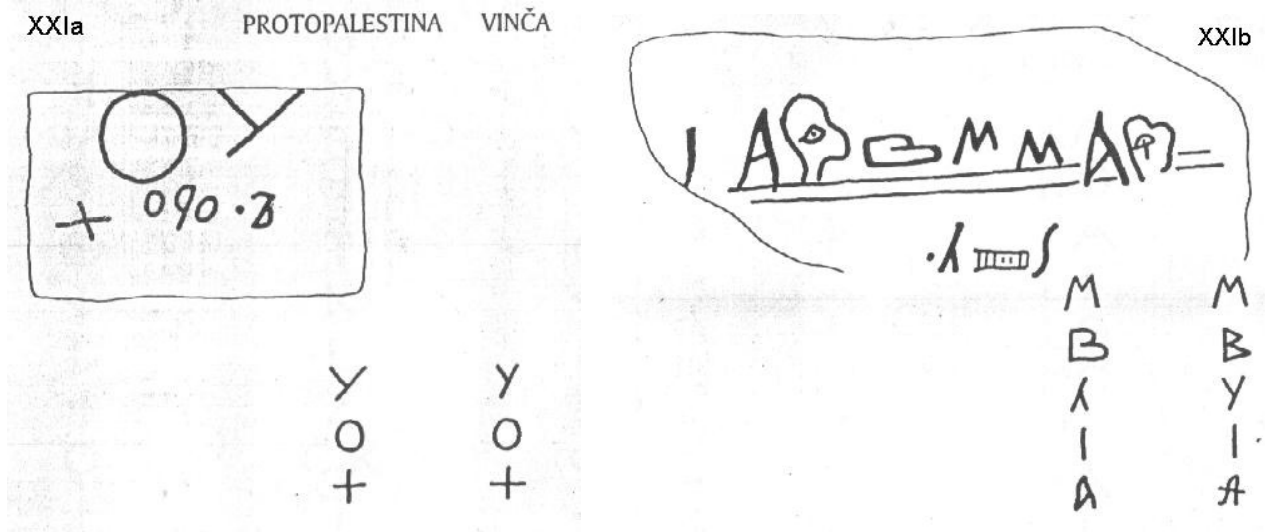

Table XXII-XXVIII. - Poređenje vinčanskih znakova s razniin arhajskim pismima.

XXII	STAROFENIČANSKO	LATINSKO	VINČANSKO
1.	𐤀	G	𐤀
2.	𐤁	X	𐤁
3.	𐤂	B	𐤂
4.	𐤃	Z	𐤃
5.	𐤄	T	𐤄
6.	𐤅	K	𐤅
7.	𐤆	L	𐤆
8.	𐤇	Z	𐤇
9.	𐤈	C, K	𐤈
10.	𐤉	T	𐤉

	KIPARSKO	LATINSKO	VINČANSKO
1.	𐤀	KA	𐤀
2.	𐤁	KO	𐤁
3.	𐤂	PA	𐤂
4.	𐤃	LI	𐤃
5.	𐤄	LO	𐤄
6.	𐤅	MO	𐤅
7.	𐤆	E	𐤆, 𐤇, 𐤈
8.	𐤇	ŽA	𐤇
9.	𐤈	U	𐤈

XXIII

BRAHMI

LATINSKO

VINČANSKO

1.

I

NA

I

2.

L

U

L

3.

O

THA

O

4.

W

GHA

W

5.

+

KA

+

KRITSKO LINEARNO - A

1.

Y

Y

2.

+

+

3.

⊗

⊗

4.

⊕

⊕

KRITSKO LINEARNO - B

1.

+

+

2.

⊕

⊕

XXIV	STAROGRČKO	LATINSKO	VINČANSKO
1.	Β	V	Β
2.	Γ	G	Γ
3.	Ξ	E	Ξ, E, Ψ
4.	Ι	I	Ι
5.	⊗	TH	⊗
6.	Λ	L	Λ
7.	Ο	O	Ο
8.	+	P	+
9.	Μ	M	Μ
10.	Υ	V	Υ
11.	Χ	X	Χ
12.	Υ	Ç	Υ

ANGLOSAKSONSKA RUNA	LATINSKO	VINČANSKO
^	S	∟
Υ	X	Υ
∟	W	∟
+	J	+

XXV

ZAPADNOSEMITSKO

LATINSKO

VINČANSKO

1.

1

G

1

2.

א

E

א, E, ש

3.

I

Z

I

4.

⊕

DH

⊗

5.

ψ

K

ψ

6.

ל

L

ל, א

7.

≠

X

≠

8.

O

O

O

PALESTINSKO

LATINSKO

VINČANSKO

1.

1

G

1

2.

א

E

א, E, ש

3.

Y

B

Y

4.

I

Z

I

5.

⊗

T

⊗

6.

≠

S

≠

7.

O

C

O

XXVI	FENIČANSKO	LATINSKO	VINČANSKO
1.	Ⲁ ALEPH	A	Ⲁ, Ⲁ
2.	Ⲁ BET	B	Ⲁ, Ⲁ
3.	Ⲁ GIRNEL	G	Ⲁ
4.	Ⲁ DALET	D	Ⲁ
5.	Ⲁ HE	E	Ⲁ
6.	Ⲁ VAV	V	Ⲁ, Ⲁ
7.	Ⲁ ZAYIN	Z	Ⲁ
8.	Ⲁ HET	H	Ⲁ
9.	Ⲁ TET	DH	Ⲁ
10.	Ⲁ YOD	I	Ⲁ, Ⲁ
11.	Ⲁ KAPH	K	Ⲁ
12.	Ⲁ LAMED	L	Ⲁ, Ⲁ
13.	Ⲁ MEM	M	Ⲁ, Ⲁ
14.	Ⲁ NUN	N	Ⲁ
15.	Ⲁ SAMEKH	X	Ⲁ, Ⲁ
16.	Ⲁ AYIN	O	Ⲁ
17.	Ⲁ PE	P	Ⲁ
18.	Ⲁ SADE	S	Ⲁ
19.	Ⲁ QOPH	Q	Ⲁ
20.	Ⲁ RESH	R	Ⲁ, Ⲁ, Ⲁ
21.	Ⲁ SHIN	S	Ⲁ
22.	Ⲁ TAV	T	Ⲁ

XXVII	ĆIRILICA	LATINSKO	VINČANSKO
1.	A	A	A
2.	B	V	B
3.	Г	G	1
4.	Д	D	△
5.	E	E	Ǻ, E, U
6.	Ж	Ž	Ж, H
7.	З	Z	З
8.	И, H, Ī	I	I
9.	K	K	K
10.	Л	L	Λ
11.	M	M	M
12.	O	O	O
13.	P, P̃	R	4, P̃
14.	C	S	C, J, >, Z
15.	T	T	†, T
16.	У	U	У, Z, Y
17.	Ф	F	Ф
18.	X	H	X
19.	Ц	C	Ц
20.	Ч	Č	Ч
21.	Ш	DŽ	У, Ш
22.	Щ	Š	Ш

XXVIII	GLAGOLICA	LATINICA	VINČANSKO
1.	†	A	†, †̣
2.	Ɱ	B	Ɱ
3.	Ɑ	C	V
4.	Ɐ	H	∧
5.	Ɀ	Ž	X, Ɀ
6.	ⱱ	N	4
7.	ⱳ	P	┐
8.	Ⱶ	Š	Ⱶ

Tabla XXIX. - Kaniška Iva kod Garešnice, sz. Hrvatska. Profilisana zdela ukrašena pravolinijskim motivima koji podsećaju na pismo. Trakastokeramička kultura tipa Malo Korenovo. Prema S. Dimitrijević 1979: sl. 17, 4.

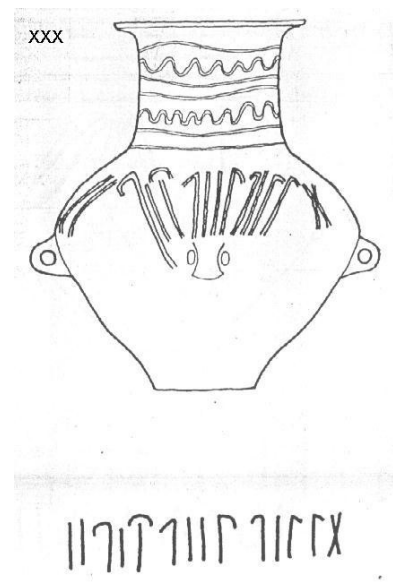
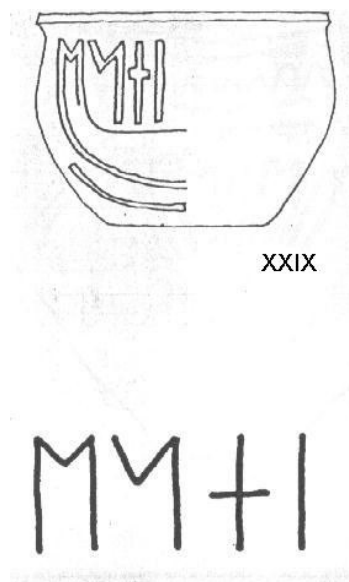

Tabla XXX. - Karaburma. Bikonična urna s trakastim drškarna na trbuhu, ukrašena urezanim linijama na ramenu i vratu. II faza bronzanodopske nekropole (grob br. 301), oko 1400-1230. godine pre n.e. Prema J. Todorović 1977: 98, sl. na str. 110.

Tabla XXXI. - Karabunna. Bikonična urna s (rakastim drškama na trbuhu, rame i vrat ukrašeni snopovima urezanih linija. II faza bronzanodopske nekropole (grob br. 237), oko 1400-1230. godine pre n.e. Prema J. Todorović 1977: 67, sl. na str. 72.

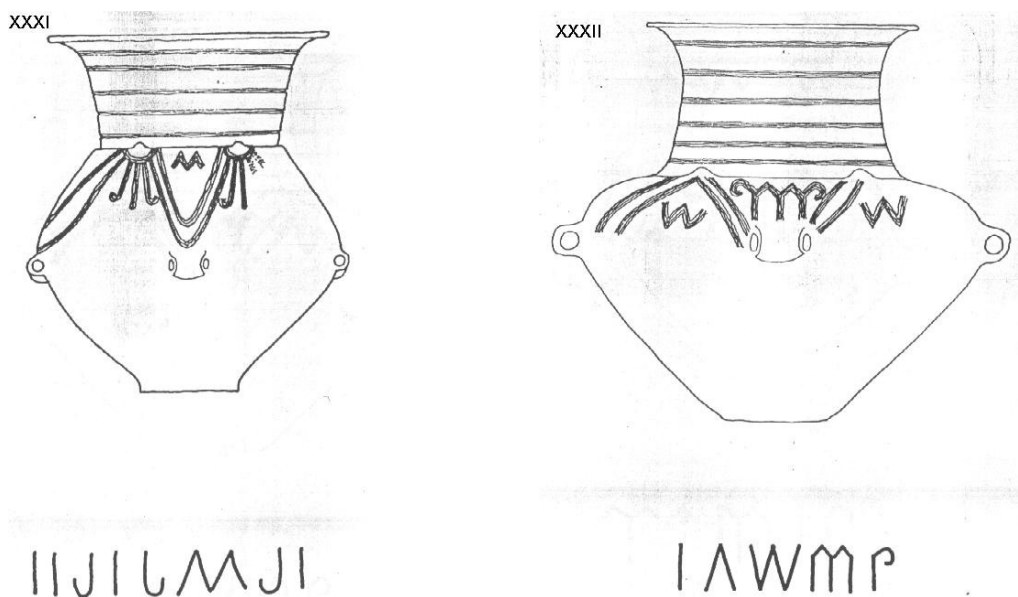

Tabla XXXII. - Karaburma. Bikonična urna s trakastim drškama na trbuhu, cilindrični vrat i rame ukrašeni snopovima urezanih linija. II faza bronzanodopske nekropole (grob br. 268), oko 1400-1230. godine pre n.e. Prema J. Todorović 1977: 83, sl. na str.91.

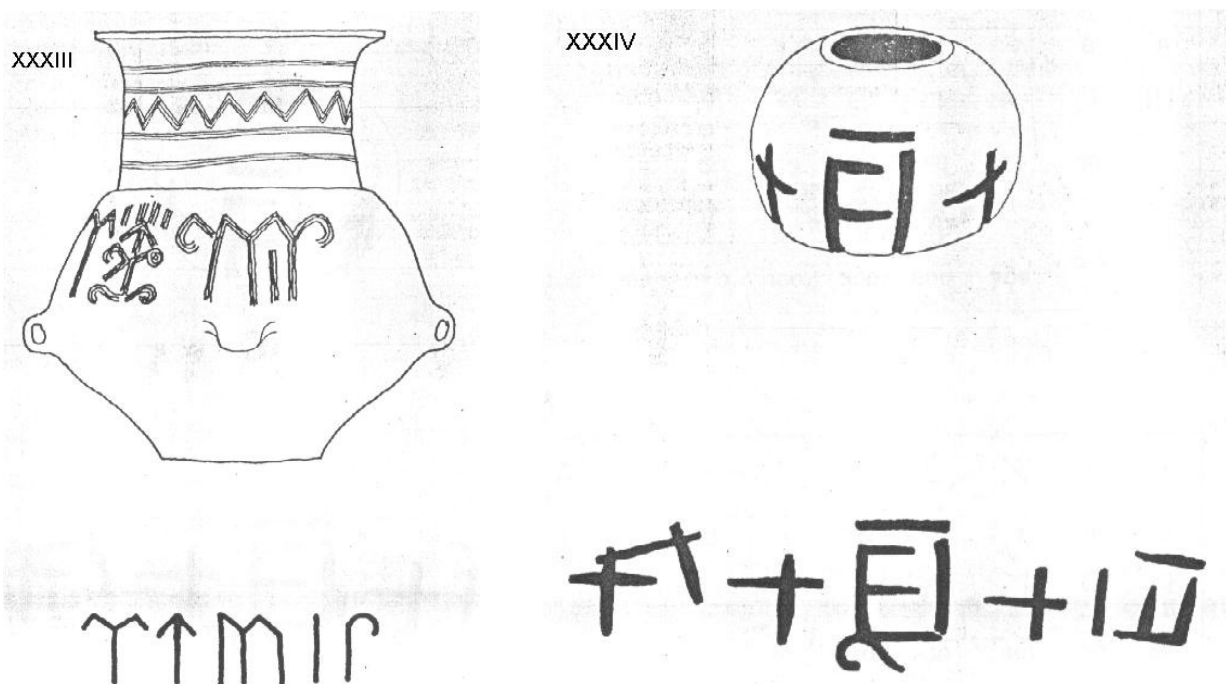

Tabla XXXIII. - Karaburma. Bikonična urna s trakastim drškama na trbuhu. II faza bronzanodopske nekropole (grob br. 258), oko 1400-1230. godine pre n.e. Prema J. Todorović 1977:77, sl. na str. 84.

Tabla XXXIV. - Vatin. Glineni "pršljenak" (amulet) s graviranim pismenima. Kasna faza vatinske grupe, oko 1200-1075. godine pre n.e. Prema M. Garašanin 1983: 509, T. LXXIV, 2,2a.

Tabla XXXV. - Osnovna brojna vrednost znakova vinčanskog pisma.

OSNOVNA BROJNA VREDNOST VINČANSKOG PISMA

XXXV

A

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	20	30	40	50	60	70	80	90
100	200	300	400	500	600	700		

B

1	2	3	4	5	6	7	8	9
			10	20	30	40	50	60
						100	200	300

III MARGINALIJE UZ PROBLEM ETRURACA¹

Istorija još nije usaglasila zaključke o buđenju etrurske civilizacije. Nagađanja se kreću između X i VIII veka pre n.e. Međutim, sugerije se i mogućnost mnogo starijeg doba, koje doseže i do XV veka pre n.e. Ovome svakako doprinose mnogi problemi vezani za buđenje i razvoj ove čudesne civilizacije. Jedan od njih sadržan je i u neodređenom utisku koji nameću dosadašnja istraživanja. Naime, sam procvat etrurske civilizacije vezuje se i za njeno prvo buđenje, odnosno za navodno doseljavanje ovog naroda. Iz svega toga proizilazi da je ovaj narod došao odnekud na područje današnje Italije, procvetao odmah nakon svog dolaska i tako izazvao zavist svojih suseda koji će krenuti u njegovo totalno uništavanje. To uništavanje trajalo punih sedam vekova. U stvari, za sve vreme njegovog takozvanog boravka u novoj postojbini. Ali toliko otprilike i traje sjaj etrurske civilizacije, što dovodi do novih zabuna. Postavlja se pitanje kako je uopšte etrurska civilizacija mogla dostići takav vrhunac svoga razvoja pod neprestanim pritiskom mnogih svojih neprijatelja. Da li je ona u takvoj situaciji uopšte mogla pomišljati na nekakav progres u razvoju kad je morala voditi brigu o svom opstanku?

Ovakvih zabuna i dilema ponudili su nam istorija i nauka još od prvih istorijskih zapisa koji su nastali u vreme dok je ona ne samo postojala već bila u punom svojn cvatu.

U nedostatku pouzdanih izvora istorija i nauka su polazile upravo od tih prvih istorijskih zapisa, koji najčešće nisu uvek istorijski pouzdani. Ili, što je za istoriju bila još otežavajuća okolnost, ti zapisi su veoma protivurečni. I potonji istraživači koristili su taj materijal prema svom nahođenju i uverenju u objektivnost. Međutim, upravo u toj protivurečnosti je trebalo i tražiti zračak istine, iza nje, iza svega onog što je ona nastojala da prikrije ili neverno prikaže, pa je u tome nastojanju sama sebe demantovala. Možda su ti prvi istorijski zapisi nastali usled nedovoljne informisanosti svojih pisaca, možda su bili rezultat i jednog stilskog tretmana koji je zahtevao unošenje i legende u istorijska fakta, možda je do svega toga došlo iz nekakvog osećanja superiornosti, prestiža, ili iz čiste naivnosti. Ali još je rano približiti se nekom određenom zaključku.

*

Etrurska civilizacija je svojom zagonetnošću oduvek privlačila pažnju istraživača. Svaki istraživač naslućuje da je istraživanjem etrurske civilizacije došao do izvesnih odgovora na fundamentalna pitanja razvoja civilizacija u celini, ali posebno u Evropi. Etrurci su sinteza izvesnih principa dovedenih do savršenstva i empirijski osmišljenih. Smatralo se da je ta civilizacija pretrpela uticaje onih koje su je okruživali, a u stvari je ona vršila uticaj na duhovni i materijalni razvoj suseda. Potom će je stolicima susedi pokoravati da bi konačno preuzeli njene duhovne tekovine i predstavili ih kao svoje. Taj tragični ishod borbe Etruraca (ili Rasena, kako su sami sebe nazivali) sa susedima za svoj dalji opstanak uneće mnoge zabune i dovesti u zabludu mnoge istraživače njihove istorije. Jedna od tih zabluda je svakako problem jezika Etruraca, tj. Rasena. Problem jezika i problem pisma. Taj problem proistekao je iz problema porekla, a problem porekla iz problema preimućstva. Nastao je tako začarani krug koji se stolicima ponavljao ne služeći istini. Mnogobrojne hipoteze padale su u vodu jedna za drugom i ponovo se vraćale svojoj rudimentarnoj ideji konstrukcije. I historiografija je ostala na nivou "ad captandam benevolentiam", nanoseći nesagledive posledice koje će biti uzrok mnogih nesreća.

Takozvana slovenska hipoteza² u pristupu i tumačenju istorije etrurske civilizacije kategorički je odbačena i time je bilo, paralisano dalje konstruktivno istraživanje. Rasvetljavanje koje su unosili Dankovski, Levaskje, Tejlor, Kolar, Čertkov, Trusman i drugi deklarativno su prepustana zaboravu. Etruskologija je na taj način samu sebe dovela u slepu ulicu. Svojom studijom *Sillabarium etruscum*³ skrenuo sam 1980. pažnju na podunavski izvor pismenosti, koji će ubrzo posle toga biti sistematizovan u vinčansko pismo⁴, a ovo povezano s pismom Pelasta, na koje je ukazivao još Isak Tejlor 1899. godine.⁵ Imajući u vidu rasprostranjenost velike pelaške porodice u Evropi i Maloj Aziji, krug kretanja naroda u II i I milenijumu pre n.e. dobio je na taj način sasvim suprotne ali logički ispravne smerove. Tako se ne samo etrurska već i ostale civilizacije javljaju u novom svetlu. To determinisanje vodi nas zajedničkom izvoru i srodništvu ili, eksplicitnije, jedinstvenoj porodici mediteranskih i evropskih civilizacija. I da nije došlo do unošenja zabuna, da su one ostale na saznanju jedinstva kao na svojoj prominentnoj ideologiji, mnogo je verovatnije da ne bi došlo do onih nesreća do kojih je stolicima

dolazilo na tom području. Nova istorija Pelasta, a time i Etruraca, s detaljnijim i produbljenim analizama suštinskih problema, svakako će doprineti tom rasvetljavanju i jednom respektabilnijem odnosu prema istoriji.

Ali pokušajmo sada unekoliko da izložimo kako su ta izučavanja tekla.

¹ Ovaj članak sastavljen je iz dva nevezana odlomka (u tekstu izdvojena zvezdicom) koji su nađeni u rukopisnoj zaostavštini prof. R. Pešića. Budući da se dobro uklapaju u glavnu studiju o poreklu etrurskog pisma, uneti su u ovaj izbor kao neka vrsta uvoda. Naslov je redakcijski.

² Up. R. Pešić IV, str. 35.

³ Po svemu sudeći, tom veoma važnom članku nije se, nažalost, moglo ući u trag među rukopisima prof. R. Pešića zatečenim u Beogradu. Poznati su samo osnovni bibliografski podaci: *Sillabarium etruscum*, Istituto degli studi orientali. Arezzo, 1980, pp. 20, Tab. 1-18.

⁴ Vidi R. Pešić II str. 17 i d.

⁵ I. Taylor 1899.

IV. POREKLO ETRURSKOG PISMA

Prvo interesovanje za rekonstrukciju etrurske civilizacije pokazao je izvesni Anio da Viterbo 1498. godine. Sledio ga je Sigismondo Ticio iz Sijene, i već 1539. godine Tezeo Ambrodo iz Pavije objavio je prvu etrursku azbuku. Od tada broj istraživača etrurske civilizacije stalno raste, a ujedno s tim porastom, umesto rasvetljenja, rastu i nesporazumi oko te tako zagonetne civilizacije, njenog porekla i tajne njenog izuzetnog sjaja.

U svemu tome jezik i pismo Etruraca zadali su najviše problema nadahnutim istraživačima. Prava groznica istraživanja tajne etrurskog jezika i etrurskog pisma zahvatila je bila ne samo Italiju već i ostale kulturne i naučne centre Evrope. Etruskologijom počinju da se bave i pozvani i nepozvani, poznavaoци antičkih i modernih jezika i diletanti. Otkriti jezik i pismo Etruraca bilo je ravno epohalnom podvigu. Svaka pojava nekih novih rezultata bila je dočekivana s interesovanjem punim žara, da bi odmah posle toga izazvala žive rasprave koje će završiti razočaranjem, negodovanjem, odbacivanjem, novim skepticizmom ili novom nadom.

Tokom 1726. godine osnovana je u Kortoni Etrurska akademija na čelu s predsednikom koji nosi staroetrursku carsku titulu lukumona, saziva ponoćne sastanke i biva biran na godinu dana. Ali i pored tog nostalgičnog raspoloženja i romantičarskog ideala koji je negovala, Etrurska akademija je imala za cilj da okupi sve istraživače etrurske civilizacije i organizuje njeno sistematsko istraživanje. Pored mnogobrojnih bezazlenih priloga, Etrurska akademija je između 1735. i 1795. godine u svom periodiku *Dissertazioni* objavila i brojne analize, saopštenja i studije, što će biti ozbiljan prilog razvoju etruskologije.

Međutim, ni ovaj napor nije mogao da približi etruskologiju tajni etrurskog jezika i pisma. Javlja se opet novi istraživači kao što su F. Bonaroti, Đ. B. Paseri, S. Mafei, A.F. Gori. Antonio Frančesko Gori je u svom obimnom delu *Osservazioni letterarie I-VI (1737-1740)* posvetio puno pažnje etrurskom jeziku i pismu, ali se 1789. godine javlja i Luidži Lanci svojim *Saggio di lingua etrusca e di altra d'Italia* (posthumno izdanje 1824), kojim već skreće ozbiljnu pažnju na svoja istraživanja etrurskog jezika i pisma, Javlja se i veoma prominentna imena XIX veka kao što su J.J. Vinkelman, E.K. Viskonti, K. Fea, L. Kanina, E. Gerhard, K.O. Miler, F. Šlegel i F. Bop. Etruskologija ulazi u novu fazu svoga razvoja, u kojoj posebnu pažnju privlači delo A. Fabretija *Corpus Inscriptionum Italicarum*, objavljeno u Torinu 1867. godine, kao i sveske K. Paulija pod naslovom *Corpus Inscriptionum Etruscarum*, izdate u Lajpcigu 1893.

Krajem XIX i početkom XX veka dolazi do novih arheoloških otkrića koje će etruskologiji ponuditi novu i svestraniju dokumentaciju o etrurskoj civilizaciji. Veoma intenzivna arheološka otkrića biće nastavljena tokom celog XX veka, i to će umnogome obogatiti etruskologiju i rasvetliti dotle već nagomilane dileme. Pomenimo samo neka dela i imena XX veka, jer je njihov spisak veoma velik: O. Montelius, H. Nisen; svojim delom *Topografia storica dell'Etruria* u četiri toma (1915-1920) veoma značajan doprinos dao je A. Solari. Javlja se takođe Alber Grenije, koji daje veoma precizna zapažanja o etrurskom jeziku i pismu, P. Dukati, A. Torp, S.P. Kortsen, A. Trombeti svojim

naslućivanjima da etrurski jezik pripada mediteranskoj grupi jezika, nalazeći u njemu zajedničke osobine s jezikom Baska i Gruzina; potom Đ. Devoto, K. Olša, K. Tulin, G. Kerte, F. Skuč, A.J. Pfffig. Godine 1953. izdao je u Firenci M. Lopez Penja Saggio di bibliografia etrusca, kojim ukazuje na veoma bogatu bibliografiju etruskologije širom sveta. U toj bibliografiji, između ostalih, veoma istaknuto mesto zauzima i Masimo Palotino svojim delima Testimonia lingune etruscae (Firenca, 1954), La civilisation etrusque (Pariz, 1949) i naročito delom Etruscologia, čije je prvo izdanje objavljeno još 1942. i docnije doživelo još desetak izdanja, od kojih je poslednje iz 1984.

Neverovatno velika literatura o etrurskoj civilizaciji, međutim, još nije dala pouzdane odgovore na mnoga ključna pitanja, od kojih su svakako u prvom redu jezik i pismo Etruraca. Doduše, mnogi od autora tvrde da su njihova istraživanja pravi i jedini mogući odgovori na ta ključna pitanja, ali nauka nije u situaciji da prihvati njihova uveravanja. Sam M. Palotino u svom delu La Storia della prima Italia (1984) tvrdi da se "etrurski čita već dva stoleća" i nezadovoljan postojećim stanjem u etruskologiji nervozno naglašava da "izdavači greše kad objavljuju grozotne stvari. Sve tuđe bezumnosti su prevedene." U analizi etrurskog jezika i pisma, s druge strane, Palotino se oslanja na latinski, engleski, francuski, švedski i finski jezik. I ostali istraživači tražili su oslonac u mnogim jezicima i jezičkim porodicama. Tako je do danas primenjeno više od dvadeset jezika u traganju za etrurskim. I svi su ti jezici, posebno ili u grupi od po nekoliko, ponudeni kao izvor etrurskog jezika i pismenosti. Nažalost, ove hipoteze nisu mogle biti potvrđene, ali su ukazale na jednu interesantnu činjenicu. Naime, niko od istraživača nije krenuo obrnutim smerom i za ponudeni jezik potražio izvor upravo u etrurskom. Jedino se za latinski jezik nekako ostalo pri tome da je, između ostalog, svoj izvor imao i u etrurskom.

U tom međuvremenu nikako se nije obratila pažnja slovenskoj hipotezi, koja se javlja u XIX veku. Velika je šteta što je rasprava Novo branje in razumevanje starodavne venetštine Mateja Bora, objavljena u Ljubljani 1985. godine, pogrešno interpretirana, neosnovano i nenaučno osporavana. Njoj bi trebalo posvetiti nužnu pažnju, jer ukazuje dokumentovano na jedan od puteva koji vode etrurskom jeziku i pismu. Ni drugim raspravama koje su bile u prilog slovenskoj hipotezi, bez osnovanih razloga, nije poklonjena dužna pažnja, što možemo prihvatiti samo kao štetu u razvoju savremene etruskologije.

Etrurski jezik i pismo nalazimo danas na oko desetini hiljada natpisa, od kojih mnogi (oko 8.000) predstavljaju samo epitafe s ličnim imenima. Najduži tekst predstavlja Lanena knjiga, ili Povoji mumije iz Zagreba, za koju se pretpostavlja da potiče iz 1 veka pre n.e. [T. 1,1]. Taj spomenik etrurske pismenosti ima oko 1.500 reči. Nekoliko etruskologa pokušalo je da prevede delove tog teksta, ali bez uspeha.¹ Etruskolog Zdravko Jelinčić iz Toronta objavio je u svojoj knjizi Etrusčina I (1986) prevod celog teksta služeći se starogrčkim jezikom u odgonetanju etrurskog pisma.

Drugi po veličini tekst je keramička ploča iz Santa Marije di Kapua, koja potiče iz V veka pre n.e. i sadrži oko 300 reči. Sledi olovna ploča iz Maljana, koja potiče iz VI veka pre n.e., s oko 70 reči ispisanih u spirali [T. I,2]². Potom imamo natpis na kamenom sarkofagu iz Tarkvinije s oko 60 reči [T. 1,3]. Veoma značajan dokument je Cippus Perusinus [T. II] s oko 130 reči.³ Ali zasad svakako najznačajniji dokument su tri zlatne pločice iz Pirgija (danas Santa Severa), koje su otkrivene 1964. godine. Dve pločice sadrže etrurski tekst, a jedna feničanski. Prve dve, A i B, imaju 36 odnosno 16 reči. Treća, s feničanskim tekstom, sadrži oko 40 reči [T. III-V].⁴

Na osnovu svih ovih tekstova moguće je sačiniti danas rečnik od oko 3.000 reči, što bi bilo dovoljno da se potpunije upoznamo s etrurskim jezikom i njegovim pravopisom. Doduše, neki etruskolozi su činili takve pokušaje. Međutim, mi o njihovoj pouzdanosti ne možemo ni suditi ako nam je poznato da reči nisu mogle biti niti pravilno pročitane, niti pravilno izdvojene da bi im se dalo odgovarajuće značenje.

¹ Za sve relevantne činjenice koje se odnose na Zagrebačku lanenu knjigu vidi Liber linteus Zagrabiensis, 1986. O ranijim istraživanjima V. Hoffiller 1913: 335-345. O novom čitanju zagrebačkog lanenog teksta S.S. Bilbija 1989: 106-317; up. R. Pešić VII, str. 67 i d.

² Pločica je nađena 1882. u mestu Maljano kod Groseta. Ispisana je s obe strane na način bustrofedona. Čuva se u Arheološkom muzeju u Firenci.

³ Ovaj dobro očuvani etruski pisani spomenik pronađen je 1822. nedaleko od Perude i čuva se u Arheološkom muzeju toga grada. Četvorouglaonog je oblika, visine 1,52 m, širine 55x27 cm. Ispisan je u 46 redova i verovatno sadrži tekst kupoprodajnog ugovora.

⁴ Pločice su veličine 19x9 cm, i čuvaju se u Nacionalnom muzeju Vila Đulija u Rimu.

Prirodno je kad se etruski jezik i pismo povezuju s poreklom etruske civilizacije u celini. Međutim, upravo se u tom domenu javljaju nesporazumi i dileme koje bi trebalo savladati. Ono što su nam ostavili antički istoričari ne možemo uzeti, ili bar ne možemo uzeti u celini, kao pouzdan dokument. Zaključci do kojih su dolazili potonji istoričari, na osnovu svojih antičkih izvora, takođe oskudevaju pouzdanošću. Jedini sigurniji izvor ponudila nam je arheologija. Arheološka dokumentacija je danas dovoljno bogata i omogućuje svestraniju analizu. To nam i daje hrabrosti da u traganju za etruskim jezikom i pismom krenemo jednim drugim putem, uvereni da on ne vodi u slepu ulicu.

Još je A. Grenije primetio da su Etrurci imali jezik i pismo pre VIII veka pre n.e. Dakle, pre grčke kolonizacije Apeninskog poluostrva, kad se grčko pismo nije mnogo razlikovalo od feničanskog. Ovde je važno napomenuti i činjenicu da grčko pismo nema sve semitske sibilante; u njemu se istovremeno ne sreću slova "san" i "sigma", što ćemo naći u etruskoj azbuci. U etruskoj azbuci, s druge strane, nedostaju grčka slova kao što su "beta", "delta", "ksi", "fi", "omikron". Ali, ono što je osnovno, nama je poznato da su Grci preuzeli azbukicu od Feničana u IX veku pre n.e. Posle toga su intenzivnije započeli kolonizaciju Italije, gde su zatekli Etrurce, čiji su im jezik i pismenost bili nepoznati. Sam Herodot u svojoj Istoriji [I, 57] naglašava da su Etrurci imali jezik koji je bio nerazumljiv.⁵ Iako je Herodot živio u doba etruske civilizacije, pa i dva puta dolazio u Italiju⁶, kao jedna od najinformisanijih ličnosti svoga doba, nije uspeo da dokuči kojim to jezicima govore Etrurci. Prema tome, ako su Etrurci preuzeli pismo od Grka, jezik svakako nisu, jer tako bar izjavljaju sami Grci na čelu sa svojim najvećim autoritetom Herodotom. Ukoliko su, međutim, preuzeli samo pismo, postavlja se pitanje kojim su se to pismom služili Etrurci pre susreta s Grcima na području Italije.

*

Ali šta je s njihovim najbližim susedima s kojima su najverovatnije došli u dodir pre dolaska Grka? Bili su to Veneti, pa Reti, Liguri, Iliri, Sardi, Oski, Japigi, Mesapi. Istoriografi poput Helanika tvrdili su da su Tirseni, odnosno Etrurci, odnosno Raseni, u stvari Pelasti. Na taj zaključak nailazimo i u Plutarhovoju "Biografiji o Romulu". A Pelasti su imali svoje pismo, kao što su ga imali i Veneti, što je u nauci dokumentovano.

Ko je kome posudio pismo? Da li je održiva hipoteza da su Etrurci bili bez svog pisma u trenutku kad su Grci došli na Apeninsko poluostrvo kao kolonizatori? Kako su u tom slučaju poznavali broj, a poznavanje broja Etrurci su višestruko potvrdili izgradnjom kanala, gradskih bedema i gradova, arhitekturom uopšte, kojom su prevazilazili i Grke i Egipćane. Prema tome, poznavanje broja podrazumevalo je i poznavanje pisma, što je bilo jasno i Grcima i Rimljanima. Ali ako su Etrurci došli iz Lidije, zar oni nisu poneli sobom i feničko pismo iz Lidije ili Likije, ono isto pismo koje su upravo Grci preuzeli od Feničana?

Ukoliko pak prihvatimo hipotezu (koju, između ostalih, razložno nudi N. Frere, 1741) da su došli iz srednjeg Podunavlja, oni su iz ovog svog zavičaja, takođe, mogli poneti sobom i svoje pismo, jer je ono u Podunavlju postojalo još daleko pre Feničana (o čemu će docnije i biti reči⁷). Iz ovoga možemo zaključiti da zagonetka i nije tako složena kako nam to često prikazuje etruskologija. Proizlazi da zagonetku nisu ostavili za sobom Etrurci, već je ona nastala iz neznanja nekih starih hroničara ili iz pristrasnosti koja je, doduše, očigledna u svoj svojoj kontroverznosti. Jedan od takvih primera jeste, recimo, tvrđenje Strabona sa Ponta, koji navodi da "nije poznato kojim su se jezikom služili" Etrurci, jer u njegovo vreme nije bilo sačuvanih tragova tog jezika. A njegovo vreme je 1 vek pre n.e. U tom veku, u prvoj njegovoj polovini, živi i Tit Livije, retor i literata, koji tvrdi, na osnovu izvora svojih prethodnika, a i kao svedok jednog stanja, da je u njegovo vreme mesto Cere (danas Červeteri) bilo, u stvari, grad-škola, gde su rimski mladići sticali visoko obrazovanje iz filozofije, književnosti i retorike etruske, i to na etruskom jeziku.

Kako i zašto je dolazilo do tako kontroverznih tvrđenja, zbog čega ih je etruskologija prihvatila u prošlosti i danas, to je veoma složeno pitanje. Ali kad budemo razmatrali problem porekla jezika,

približićemo se, možda, pravoj istini. Međutim, razmatrati problem jezika, a ne poznavati problem porekla pisma, ili ga poznavati u pogrešnoj svetlosti, vodi daljem utvrđivanju tako nevešto sazdane zagonetke. Vratimo se, stoga, pismu.⁸

*

Kad danas govorimo o pismenosti Etruraca, mi se oslanjamo na spomenike njihove pismenosti koje smo već pomenuli. Ali imamo u vidu i četiri dokumenta koji predstavljaju isključivo kompletnu azbuku Etruraca, mada ih je u stvari i više. To je u prvom redu čuvena azbuka Marsilijana iz oko 650-600. godine pre n.e., potom azbuka iz Červeterija iz 600. godine pre n.e., azbuka iz Viterba, takođe iz 600. godine pre n.e., i azbuka iz Formela (Veio) iz 650. godine pre n.e. Na osnovu svih tih podataka došlo se do zaključka da etrurska azbuka sadrži 26 slova, među kojima prepoznamo 5 vokala.⁹

⁵ Herodot Etrurce naziva Tirsenima, a njihovu zemlju Tirsenijom (I, 94,163,166,167; VI, 22).

⁶ Godine 444/3. učestvovao je u osnivanju atinske kolonije Turije na ruševinama starog grada Sibaride (eolske kolonije iz VIII veka pre n.e.) u južnoj Italiji, gde je, najverovatnije, i umro (M.N. Đurić 1986: 389).

⁷ Vidi niže, str. 45 i d.

⁸ Ovaj odeljak između zvezdica ne pripada originalnoj verziji članka, već je preuzet iz jednog rada koji je nađen među autorovim rukopisima pod naslovom "Tragom vinčanskog pisma", koji je u ovaj izbor uvršćen kao R. Pešić IX.

⁹ Detaljnije o etrurskoj azbuci u članku "Etrurska elementa" (R. Pešić VI), str. 65 i d.

Antonio Frančesko Gori identifikovao je 15 slova. L. Lanci je znaku M dao vrednost S (CS}, odnosno Š, mada je upotrebnost vrednost tog znaka i ŠT. R. Lepskis je identifikovao znak I kao Z i otkrio znak q. Veoma karakterističan znak 8 neki etruskolozi identifikuju kao F, dok su neki bliži glasovnoj vrednosti B.

Međutim, kad govorimo o etrurskoj pismenosti, posebno o etrurskoj azbuci, morali bismo naglasiti da pored pomenute dokumentacije u raznim krajevima nailazimo i na druge varijante pojedinih znakova. Ovde posebno treba istaći Atestinske tablice, koje su mnogo starije od svih gore navedenih azbuka, a one donose venetsku azbuku [T. VI], koju T. Momzen svrstava u severnu varijantu etruskog jezika još 1853. u svojoj studiji Die nordetruskischen Alphabete auf Inschriften und Alphabeten.

Matej Bor je u svojoj raspravi, koju smo naveli, dao šira obaveštenja o tome, što navodi na naše uvažavanje.

Još jedna od važnih karakteristika etruskog pisma jeste to što se ono piše, odnosno čita, zdesna nalevo. Taj princip ima izuzetno simbolično osmišljavanje koje je u duhu sveukupnog etruskog shvatanja sveta. Međutim, postoje i tekstovi koji su napisani i mogu se čitati sleva nadesno, do čega je najverovatnije došlo docnije. Međutim, iznenađuje još jedna pojedinost. Naime, kad se izvesni tekstovi čitaju odozgo naniže, isti smisao mogu dati i kad se čitaju odozdo naviše, što znači da je ponovo primenjen princip kruga. Veoma važnu karakteristiku etruskog pisma čini i tačka, dve ili više njih, koje se mogu naći usred reči, što nije slučajnost. Tačka u etrurskom pismu i pravopisu ima veliko značenje i poziva na novo kretanje. Ali je ta ista tačka bunila mnoge etruskologe koji su bili ubeđeni da ona služi jedino za razdvajanje reči. Međutim, do razdvajanja, odnosno formiranja reči dolazi na sasvim drugi način, primenom sistema brojeva. Shodno tome, etrurska azbuka za svoja slova pored njihove fonetske vrednosti zahteva i brojčanu.¹⁰

Sve ove karakteristike etruskog pisma vode nas u drugu polovinu IV milenijuma pre n.e. (i pre), gde ćemo naići na mnoga iznenađenja i nedoumice. Naime, vode nas u doba vinčanske kulture, koja se prostire na području Jugoslavije, Rumunije i Bugarske. Vinčanska kultura pripada mlađem neolitu u Jugoslaviji.¹¹ Sam lokalitet Vinča udaljen je od Beograda 14 km. Istoj kulturi pripada nešto mlađi lokalitet Banjica, koji je ne tako davno bio predgrađe samog Beograda. Na tim lokalitetima, inače i po drugim osobenostima značajnim arheološkim nalazištima, otkriveni su keramički fragmenti sa slovnim urezima i natpisima. Sličan materijal pronađen je i na arheološkim lokalitetima Tordoš i Tartarija u Rumuniji i Karanovo, Sitovo i Gradešnica u Bugarskoj, koji takođe pripadaju dobu vinčanske kulture.¹²

Obilje ovih spomenika svedočanstvo je najranije pismenosti koja je, po svemu sudeći, bila veoma rasprostranjena i trajala dugo. Obilje materijala pružilo nam je mogućnost da izvršimo njegovo sređivanje na osnovu zahteva koji postavljaju paleografija i epigrafika. Tako smo došli do zaključka da su izvesna slova i natpisi bili urezivani pre, a izvesni posle pečenja keramičkog predmeta. Keramički predmeti su veoma raznovrsni. To su uglavnom ćupovi, amfore, urne, zdele i amuleti. Natpisi su ispisani jasno, veoma uvežbanom rukom. Natpisi su različitih dimenzija slova, kao i predmeti na kojima su urezani. Prema dimenzijama keramičkog predmeta usklađene su i dimenzije slova. Izvesni natpisi, koji nisu nađeni na statuetama, imaju i svoj likovni izraz kao dopunu ili ilustraciju saopštenja. Interesantno je primetiti da su majstori dobro vladali zanatom kad su mogli da urežu i veoma minijaturene crteže.

Samo na lokalitetu Banjica nađeno je oko 200 fragmenata s urezanim slovima i natpisima.¹³ Zajedno s ostalim lokalitetima na području Jugoslavije, Rumunije i Bugarske broj tih fragmenata penje se na preko 1.000. Činjenica da ćemo ih naći i na područjima drugih kultura u mlađim epohama, kao što je to slučaj s vatinskim amuletom iz vremena između 1250. i 1075. godine pre n.e., koji donosimo u prilogu [R. Pešić II, T. XXXIV], potvrđuje da se ova pismenost širila i da se veoma dugo zadržala.¹⁴ Klasifikacijom slovnih znakova došli smo do jedne azbuke od 26 slova. Kako se taj broj slova podudara s brojem znakova u etrurskoj azbuci, izvršili smo neophodna poređenja oblika i našli da su potpuno identična, što dosad nije bio slučaj s etrurskom azbukom u poređenju s azbukama drugih civilizacija. Prema tome, oblici slova i broj slova etrurske azbuke u potpunoj je podudarnosti sa slovima vinčanskog pisma. I ostale karakteristike etrurskog pisma, očigledno je, primenjivane su u vinčanskom pismu.¹⁵

¹⁰ Više o tome u studiji "Uvod u čitanje etrurskog" (R. Pešić V), str. 51 i d.

¹¹ O teritorijalnoj rasprostranjenosti vinčanske kulture, njenim karakteristikama, razvoju i poreklu imamo danas prilično jasnu sliku zahvaljujući intenzivnim arheološkim istraživanjima u poslednjih pola veka. Ona još uvek podleže izvesnim dopunama i ispravkama, s obzirom na nove radove koji se preduzimaju kod nas i u susednim zemljama, ali se u najkraćem može reći sledeće. S nekim manjim odstupanjima, teritorija vinčanske grupe uglavnom se poklapa s teritorijom starije neolitske starčevačke grupe. Njeno jezgro predstavlja Srbija s većim delom Vojvodine. Na severoistoku se širi u Transilvaniju, a na Dunavu prelazi istočno od đerdapske klisure, obuhvatajući Olteniju i samo Podunavlje. Na istoku dopire do Sofijskog polja, gde se njen odnos prema lokalnim i srodnim neolitskim grupama ne može bliže opredeliti. Na jugu je zastupljena u Ovčem polju u slivu Bregalnice (istočna Makedonija). Na zapadu zahvata Srem i bosansku Posavinu do donjeg toka Bosne i njene pritoke Usore, dok dolinom Drine i Lima duboko zadire u dinarsku planinsku oblast (Crna Gora), ali ne dopire do priobalnog jadranskog pojasa. Treba, međutim, napomenuti da na tako širokoj teritoriji nije podjednako trajala u svim fazama svoga razvoja. Vidi osobito M. Garašanin 1968: 311 i d.; 1973: 67 i d.; 1979: 145 i d.; 1984: 57 i d.

¹² Opširnije o tome raspravlja se u radovima "Vinčansko pismo" (R. Pešić II), str. 17-28, i "Tragom vinčanskog pisma" (R. Pešić IX), str. 89-106 i u odgovarajućim napomenama uz te tekstove.

¹³ Prema istraživačima Banjice, pronađeno je preko 100 keramičkih fragmenata s urezanim znacima (J. Todorović - A. Cermanović 1961:41).

¹⁴ Up. R. Pešić II, str. 25 i napomena 21.

¹⁵ R. Pešić II, str. 23 i uporedne tablice.

Kako iz ovoga proizilazi da je vinčansko pismo nastalo i pre protosumerskog, to smo u našim tablicama dali rezultate poređenja vinčanskog pisma s prvim najkarakterističnijim pismenima prethrišćanske epohe [R; Pešić II, T. XIV-XVI, XIX, XXI-XXVI]. Ta poređenja su pokazala da su mnoge stare azbuke pozajmljivale izvesne znakove iz vinčanskog pisma, a da se etrurska azbuka kompletno, pa i u varijantama, nalazi u vinčanskom pismu [op. cit., T. XIV-XV]. S obzirom na postojanje brojnih materijalnih dokaza, vinčansko pismo pokreće niz novih pitanja u nauci. Ali ono pokreće i niz pitanja vezanih za etrursku civilizaciju. Ponovo se, ko zna po koji put, postavlja pitanje porekla etrurske civilizacije, ali i hronološkog nastanka. Možda bi trebalo još jednom podsetiti se dela *The Iron Age in Italy* (Oxford, 1927) D. Randal-Makivera, koji je smatrao da su "ne samo stanovnici s područja kulture Vilanova nego i oni iz Golaseke, Končine, Atestine i drugih mesta došli u Italiju iz oblasti Alpa, odnosno iz Srednje Evrope i Podunavlja, nezavisno jedni od drugih i u više talasa" [op.

cit., 25]. Slično mišljenje imali su još Tit Livije, Švegler, Frere, Nibur, Momzen, Majer i mnogi drugi. Međutim, to ne znači da ova okolnost definitivno odbacuje stanovište Dionisija Halikarnaškog [Antiquitates Romanae I, 26-30], koje su kasnije prihvatili Trombeti, Devoto, Palotino i drugi, o Etruscima kao autentičnom [tj. autohtonom] stanovništvu na području Italije. Jer ako u njihovoj okolini susrećemo narode s identičnim, manje ili više sličnim osobinama, možda smo na putu pokretanja jedne sasvim nove hipoteze koja pruža mogućnosti dokazivanja.

U našem prilogu "Vinčansko pismo" i u tablicaina¹⁶ nastojali smo ukazati na postojanje jedne pismenosti u drugoj polovini IV milenijuma pre n.e. pružajući za to sve materijalne dokaze koje nam je omogućila arheologija. U poređnim tablicama nastojali smo da ustanovimo do koje mere doseže sličnost pojedinih pisama prethrišćanske ere. Na osnovu toga nismo mogli ustanoviti bilo kakve razlike između vinčanskog i etruskog pisma. I jedno i drugo pismo ima sve zajedničke odlike jedinstvenog pisma, od oblika slova i njihovih fonetskih vrednosti, do ukupnog broja, do prisustva ligatura, prisustva tačke i načina ispisivanja odnosno čitanja [id., T. XIV-XV].

U nauci poznati početak etruske civilizacije veoma je daleko od početka ili kraja vinčanske kulture odnosno vinčanskog pisma. U ovom trenutku podsećamo se sugestije koju je Masimo Pitau dao u svojoj knjizi *La lingua dei Sardi Nuragici e degli Etruschi* (Sassari, 1981, str. 109), kojom nas navodi na razmišljanje da eventualni dolazak Etruraca tražimo u XV ili XIV veku pre n.e.¹⁷ Hoće li nova traganja pomeriti i ove vekove u dublju prošlost, pokazaće dalja istraživanja. U svakom slučaju, vinčansko pismo osporava poreklo etruskog pisma iz Lidije i Grčke. Možda i samu seobu Etruraca iz Lidije u Italiju. Možda uopšte seobu Etruraca.

I još jedna okolnost. Na području vinčanske kulture nalazi se naselje Rašica.¹⁸ Ovaj naziv ispisuje se jednostavno vinčanskim i etruskim pismom. Ko zna koliko su ga puta ispisali Etrurci da bi nam ostavili pomen o svom pravom imenu. Zašto su dobili pogrešno ime Etrurci kad se njihovo pravo ime Rašani moglo jasno pročitati na njihovim natpisima? Ako su etruskolozi imali teskoće zbog čestog menjanja porekla njihovog pisma, ovom prilikom data im je mogućnost na volju. I nauku.

Prema tome, kad govorimo o Etruscima, mi u stvari govorimo o Rašanima, koji su, po svemu sudeći, ako ne šire, svakako živeli i na području vinčanske kulture i odatle pošli u svoju novu postojbinu preko planina i mora. Ili je to bila velika porodica koja je prekrivala veliki deo Evrope. I Male Azije. I možda baš to.

Da li će se još tragati za njihovim poreklom i istorijom njihovih seoba, neizvesno je, ali je potrebno, ako ništa drugo, popuniti izvesne nedorečenosti o njihovoj dosadašnjoj istoriji. Možda je uputno bliže upoznati stanovnike na Morišu u VI veku pre n.e. koji su poznati pod imenom Agatirsi (Aga -Tirsi), a koje je pominjao još Herodot [IV, 48, 100, 102, 104, 119, 125]. Ne bi trebalo smetnuti s uma ni dardanske Kalabre iz Sandžaka, koji naseliše Kalabriju.¹⁹

Putevi u traganju za poreklom etruskog odnosno rašanskog pisma, nadamo se, nisu nas doveli u slepu ulicu. Trebalo je prihvatiti samo nove putokaze.

¹⁶ Idem, str. 17 i d.

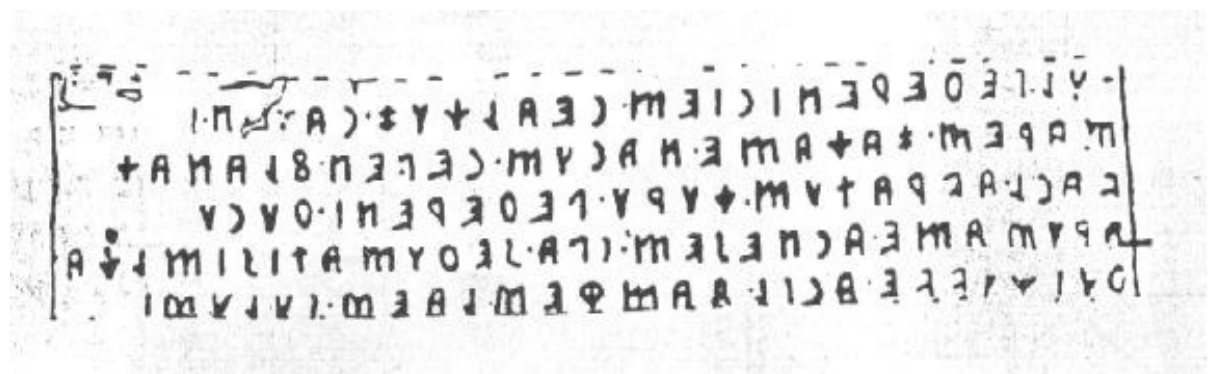
¹⁷ M. Pitau (ibid.) između ostalog kaže da su prvi talasi emigranata iz Lidije na putu za Sardiniju mogli započeti u XV ili XIV veku pre n.e., i da se ona epizoda o kojoj govori Herodot (I, 94) kad se jedan deo Lidana zbog strašne gladi selio u Tirsenu mogla dogoditi u XII veku pre n.e. Međutim, prelazak tirenskih grupa sa Sardinije u Italiju stavlja tek u IX vek pre n.e.

¹⁸ Verovatno misli na mesto Rašicu kod Blaca, varošice u Srbiji, severozapadno od Prokuplja.

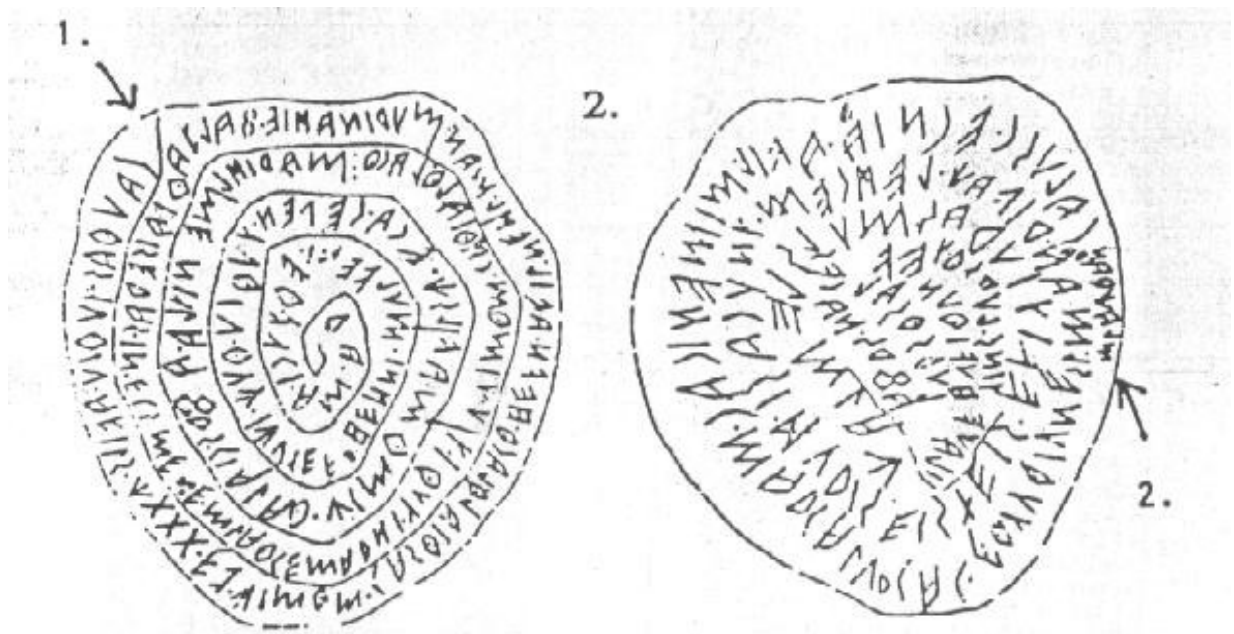
¹⁹ "Kod Strabona (VII,5,7) zabeležena su nam dva dardanska plemena: Galabrijci i Thunati. Oba imena imaju svoje najbliže analogije na Apeninskom poluostrvu: Calabri, po kojim je nazvana Kalabrija, bili su, verovatno, srodni i dardanskim Galabrijcima, a Daunii, u Apuliji, s Thunatima. Teško je verovati da je posredi slučajna podudarnost. Uostalom, srodnost stanovništva Apulije i Kalabrije sa stanovništvom Dardanije ne iznenađuje nas, jer se inače zna da su se neka ilirska plemena sa Balkana preselila na Apeninsko poluostrvo. Među njima je moglo biti i Dardanaca." (F. Papazoglu 1969: 103; up. takođe 202.)

Ilustracije.

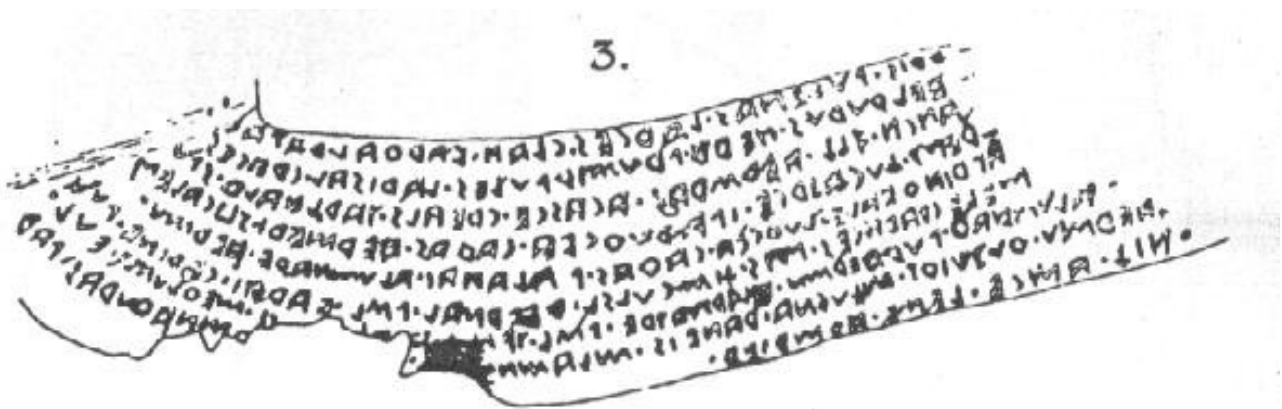
Tabla I, 1-3.

Sl. 1. Deo etrurskog natpisa s povoja zagrebačke mumije. Prema S.S. Bilbija 1989: sl. na str. 261.

Sl. 2. Olovna ploča iz Maljana. Preina S.S. Bilbija 1984: sl. na str. 181.

Sl. 3. Etrurski natpis na sarkofagu iz Tarkvinije. Prema S.S. Bilbija 1984: sl. na str. 153.

Tabla II. Cippus Perusinus. Prema S.S. Bilbija 1984: sl. na str. 191.

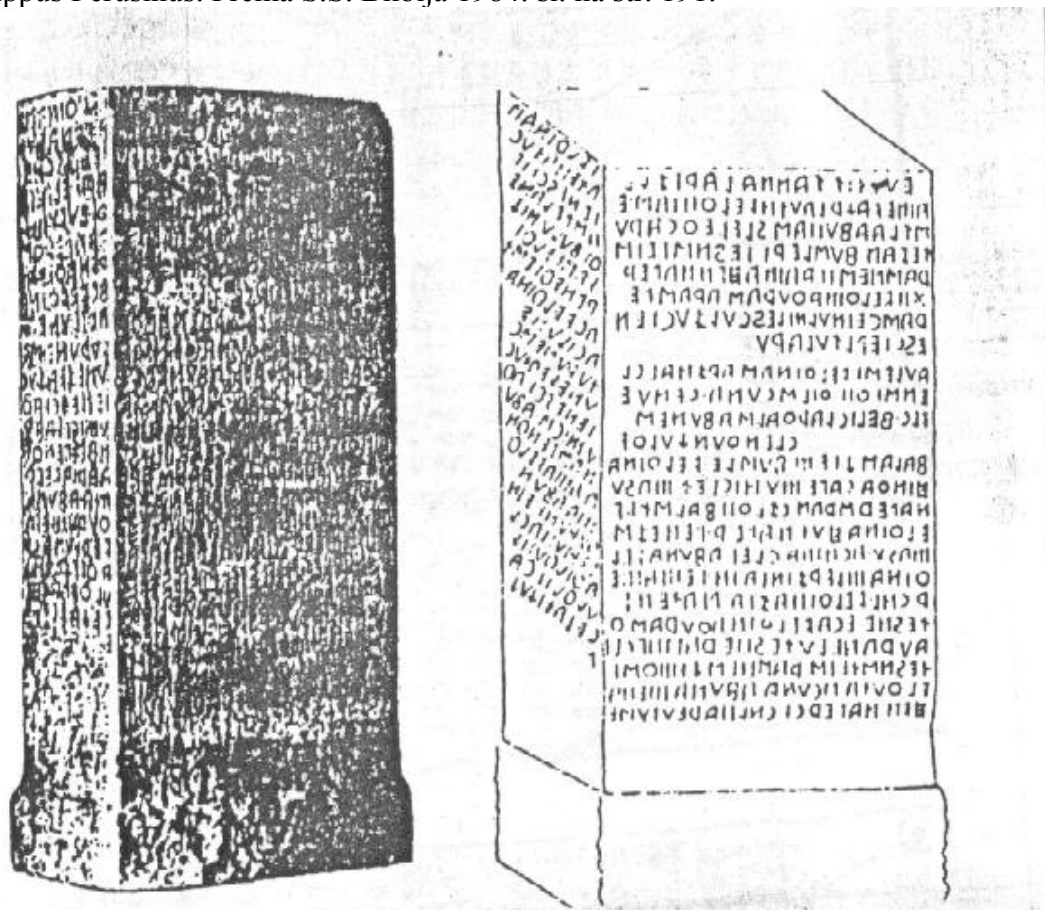

Tabla III. - Zlatne pločice iz Pirgija, s etruskim (A, B) i feničanskim (C) tekstom. Prema S.S. Bilbija 1989: sl. na str. 52.

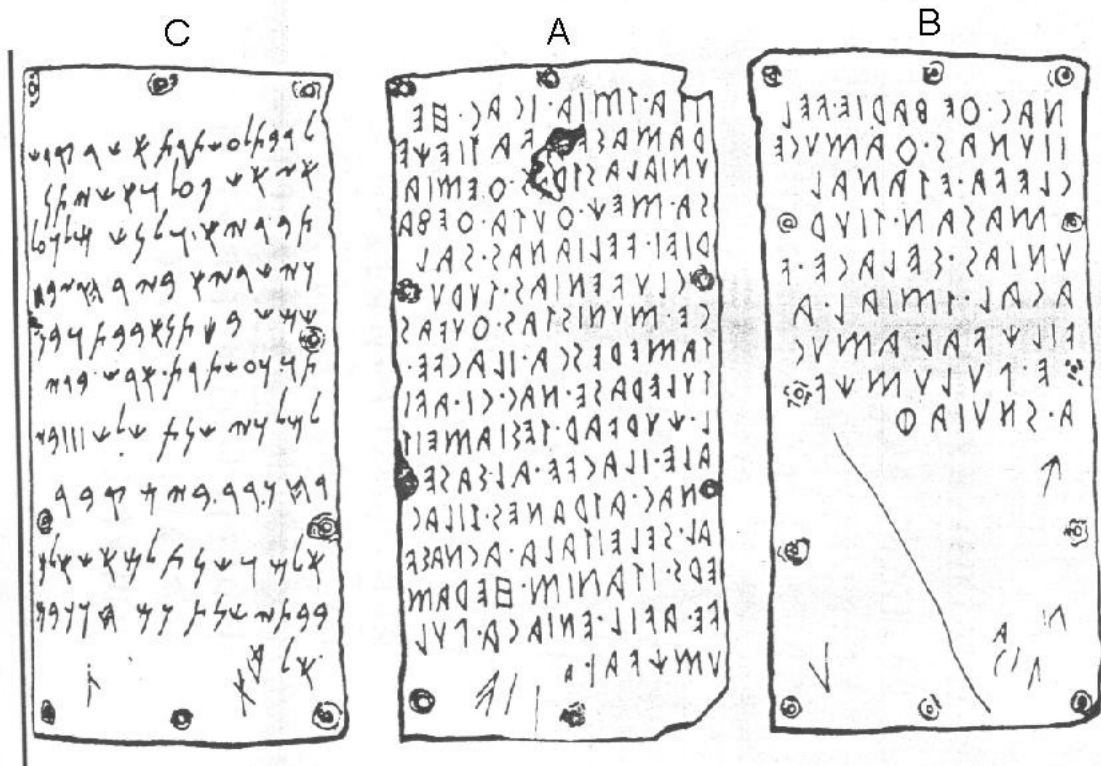

Tabla IV. - Prepis etrurskog teksta sa zlatne pločice (A) iz Pirgija. (R. Pešić, original.)

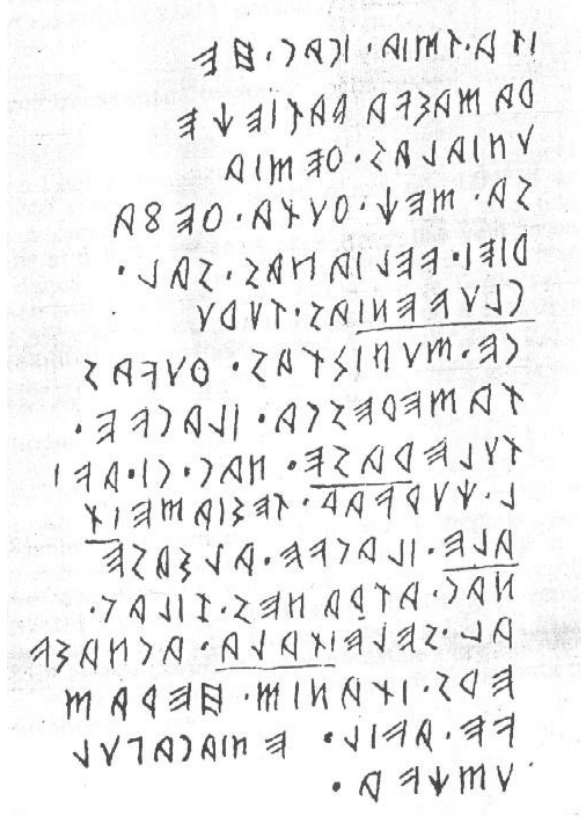

Tabla V. - Uslovna transkripcija i slobodan prevod etrurskog teksta sa zlatne pločice (A) iz Pirgija. (R. Pešić, original)

ZLATNE PLOČICE IZ PYRGIA
 arheološko otkriće iz 1964. godine

1 - Uslovna transkripcija teksta

I ta tmi a i kak deram azva tije čje uniala az treje soječi i az asječo u tao je bađe u veli a nas zal SLUVENI az tudu sem čuniz tozo v vas tam jer je škaila sve tule RASE nas si avil čudvat te zi ašče ITALE ilak veal za se nas at danes žilas al zele ITALA ak nas vjede i ta nišč bjeda šče avil je nia ka gulšč čva nas o je barije vel i junas o ašču ke SLEVAJE ta nal ščasani ud u niaz zela se vačal tmi al avil čval ašču gulišč čva snuif

1 - Slobodan prevod

I ta tama donese svu bedu neutešnu i nagna na razmišljanje o razaranjima kao da i boginja baci prokletstvo na nas SLOVENE koji su ovde živeli a vi podoste u bekstvo i napustiste i nas i svu zemlju RAŠANSKU i predaste nas razjarenim ITALIMA celu zemlju i sve nas sada rasute po ITALIJI u bedi izdate od svojih vođa koji ne pomisliše na svoje naraštaje i sve SLOVENE koji su mogli imati srećnu sudbinu pa neka je hvala tim izdajničkim sinovima

19.10.1986.

Tabla VI. - Venetska azbuka. (R. Pešić, original)

L' Alfabeto Veneto

□ A	✕ D	M Š	◇ T
≡ E	X T	▽ R	┐ T,D
I,J	⋈ K	∩ S,Z	⊞ H
◇ O	┌ L	◇ B,V	┐ B,V
∨ U	∩ M	∩ G,H	≫ Ć
∩ V	∩ N	> C	

V. UVOD U ČITANJE ETRURSKOG

Pravo ime Etruraca je Rasi, Raši, Raseni. Ras je, inače, dardanska reč, što je dokumentovano. Pogrešan naziv je svakako došao od Herodota, koji je u prvoj knjizi svoje Istorije [I, 94] naveo da su oni došli u Italiju iz Lidije u VIII veku pre n.e. On ih naziva Tireni, odnosno Tirseni, prema Tirenu, sinu cara Atisa. Otud je kod Rimljana nastalo ono Tusci, odnosno E-trus-ci, Etrurija. Dionisije Halikarnaški, međutim, pobijajući navode Herodota poziva se na pisca Lidijske istorije u 4 knjige, inače Liđanina Ksantosa, i tvrdi da car Atis nije imao sina koji se zvao Tiren, već Toreb, pa kad se ovaj odvojio od svoga oca, njegovi podanici su nazvani Torebi, a ne Tireni ili Etrurci.

Ovo nije jedini dokaz kojim se pobijaju Herodotovi navodi. Jer, ukoliko se prihvati tvrdnja nekih antičkih i savremenih autora da Etrurci nisu došli iz Lidije, odnosno Male Azije, samo poreklo njihovog imena ne bi imalo nikakve osnove. Pored toga, činjenica je da reč Etrurija nema nikakve tragove ni u toponimima, hidronimima ili antroponimima, a Ras, Raši, Raseni postoji i u toponimima i u hidronimima i u antroponimima na jednom velikom prostranstvu od Gibraltarskog moreuza do Eufrata. Susrećemo je kao Ras, Rasina, Rassina, Raška, Raška Draga, Resen, Resnica, Rasa, Rašo itd. Đulijano i Larisa Bonfante nalaze da španska reč *tosco* znači narodni, ali to je nedovoljno da potkrepi etimologiju reči *tusco*, Tusci i predstavlja puki formalizam bez ikakve sadržine koji se ne može dalje sadržajno potkrepiti.

Ako bismo, međutim, tragali za etimologijom ove reči, ona bi nas jamačno povelala na drugu stranu, pa bismo prostim, mehaničkim putem došli do Et-rusci (dakle rusci) ili E-tursci (dakle tursci), što budi sasvim nove asocijacije. Preostaje nam da eventualno razmišljamo u drugom pravcu. Naime, da je reč ET-RU-RIJA složenica i da bismo je pre mogli prihvatiti kao krilaticu koja je bila u upotrebi kod Rimljana ili Rašana, ali nikako u svrhu da označi etnonim.

Ako prihvatimo da je zasad sanskrit najpouzdaniji čuvar arhajskih jezika, a on to jeste, jer nam između ostalih to potvrđuju i latinski i grčki jezik, pokušaćemo da tragamo za etimologijom te tako rasprostranjene reči Rasi, Raši, Raseni upravo preko sanskrita. Reč *ras* na sanskritu znači pevati, *rasa* ima značenje sok, voda, suština, ukus, religiozno osećanje, *rasana* je krik, zvuk, dok je *rasa* u

bukvalnom značenju zemlja, država. Ovoj činjenici se, po svemu sudeći, nije obraćala pažnja u traganju za poreklom imena Rasi, Raši, Raseni. Ali, kad smo već kod sanskrita i etimologije, s obzirom na nepostojanje Atisovog sina Tirena, obrat ćemo za trenutak pažnju i na pogrešnu primenu tog imena na naziv Tirenskog mora, pošto su mnogi autori tvrdili da Tirensko more nosi naziv po Tirenu. Međutim, etimologija, ne samo pomoću sanskrita već i ostalih evropskih jezika, nudi nam prirodniji i logičniji sadržaj. Naime, na sanskritu reč tiryāne znači nešto popreko, živo stvorenje, širina, krivo, u stranu; reč turyā je sila, moć, pobjeda, a reč turvi znači pun snage, prevashodni. Za reč týrannos Grci su smatrali da je stranog porekla. Za njih je ona označavala vrhovnu moć.

Dakle, bio je to u početku i kralj i tiranin, basileus. Tukidid joj daje bližu sadržinu, ali mnoge portrete tirana daje i Herodot u svojoj Istoriji. Pa ako je poznato da je Rašanima svaka opasnost dolazila i s mora koje su nazivali Tirensko, pozivajući se na sadržaje koje nam nudi sanskritska leksika, možemo se pozvati i na reči nekih drugih evropskih jezika. Pa se tako tiranija na ruskom piše i izgovara tiranija, tiraničeskij (što znači nasilje, kao i u ostalim evropskim jezicima), na nemačkom - tyrannej, tyrannisch, na srpskohrvatskom - tiranija, tiranski, na italijanskom - tirania, tiranniaco, tirannesco itd.

Tibar, Tiber (Ibar) je reč ilirskog porekla, dok je reč Adria, Jadar (brz), Jadran slovenskog porekla, ali su reč Roma odnosno Ruma, kako su Etrurci-Rašani nazivali Rim, Indoevropljani doneli iz Anadola. Mi ovom prilikom nećemo ići široko u etimologiju. Bio bi to predmet posebnog razmatranja i analize koji bi išli samo u prilog tom tvrđenju. Međutim, ovom prilikom svakako bi trebalo privedi i najpouzdanije svedočanstvo koje nam tvrdi da su sami Raši svoj narod (dakle sebe) nazivali Raseni ili Rašani (u zavisnosti od ortoepije u pojedinim krajevima), a svoju zemlju Raška zemlja. Tako su oni sami zapisali i dokumentovali.

Kako i zašto je došlo do pogrešne primene imena Etrurija, odnosno Rasena, Raša, neizvesno je, a možda bi kompleksno sagledavanje etrurske (rašanske) civilizacije dalo eventualne odgovore na to pitanje. Međutim, mi ukazujemo na ovu polaznu omašku, ili tendenciju, da bismo ukazali na jedno od ključnih pitanja iz kojih mogu proizići i ostale dileme. I zaista se stiče utisak da zanemarivanje ove činjenice predstavlja u stvari prvo spoticanje u daljem traganju za ovom civilizacijom.

Preostaje nam, dakle, da još na početku pravilno pročitamo ime ove civilizacije. Možda će nam to biti i jedan od ključeva da pravilno pročitamo njihovo pismo kako bismo saznali pravu sadržinu poruka koje su nam ostavili. A ostavili su nam, kao što je poznato, preko deset hiljada kraćih natpisa i nekoliko većih, ne dužih od 1.500 reči. Sve ostalo je uništio građanski rat ili revolucija koju su Latini odnosno Rimljani vodili protiv njih, najavljujući i donoseći svetu jednu novu veoma široko rasprostranjenu i uticajnu civilizaciju. Naglašavajući tu činjenicu, međutim, želeli bismo istovremeno da naglasimo da nije izvesno kako bi se sve rascvetavala i širila i vršila uticaj etrurska (rašanska) civilizacija da je mogla dati odgovarajući otpor svojoj sabraći koji su na taj način težili promenama.

Ali uprkos toj havariji, ipak je iza njih ostalo dovoljno verodostojne dokumentacije u natpisima i zapisima. I ona daje široke mogućnosti da ih sagledamo u pravoj svetlosti i preko njihovog jezika, što je od prevashodne važnosti da bismo shvatili da oni, možda, nisu ni "došli" ni "otišli", da bismo saznali njihovo pravo poreklo i pravi smisao života.

Ali, ako ih nazovemo pravim imenom.

Dosadašnji istraživači primenili su više od dvadeset mrtvih i živih jezika da bi odgonetnuli tajnu njihovog jezika. Ta istraživanja traju preko dve stotine godina. Međutim, to ne znači da su istraživači bili na pogrešnom putu. Mnogi od tih, jezika su ili nastali iz rašanskog ili pod njegovim uticajem. Prema tome, srodnost mnogih evropskih i vanevropskih jezika s rašanskim je moguća. Ali rašanski jezik i rašansku civilizaciju u celini niti možemo posmatrati niti možemo shvatiti izolovano od nekih celina koje su nam poznate kao kultura Vilanova, venetski jezik, lepinska civilizacija itd. Čini se da su ova pitanja povezivana s rašanskom civilizacijom fragmentarno, površno i zanemarujuće. Jer rašanski jezik se prostire na mnogo većem prostranstvu od onog koje nam je poznato kao teritorija na kojoj su Rašani ostavili najviše svojih spomenika. I na tom tako širokom prostranstvu taj se jezik i zadržao i razvijao ne samo posle prividnog pada Etrurije, odnosno Raške, već i posle pada Rimskog carstva. Dakle, i u vreme Rimskog carstva. Pismo je u različitim sredinama doživljavalo različite evolucije, ali su tragovi izvora vidljivi još na prvi pogled. Jezik Rašana je, prirodno, takođe doživljavao svoju evoluciju na različitim geografskim prostorima i ostao je negde dalje, negde bliže

svom izvoru. On danas nije samo prepoznatljiv već u mnogim sredinama nedvosmisleno autentičan, ako ne u celini, ono bar u osnovi, što je i prirodno.

Da li su Etrurci ili Rašani naselili Umbriju u X ili IX ili VIII veku pre n.e? Ako su se uopšte odnekud doseljavali. Ali i ako jesu, morali bismo se zapitati kako su u tom slučaju naselivši se mogli odmah da razviju tako visoku civilizaciju. Nije li svemu tome, ipak, prethodio jedan poduži vremenski period priprema, iznalaženja puteva, sticanja iskustava? U svakom slučaju, za takav sjaj civilizacije kakav su dali bile su im potrebne dugotrajne pripreme. Na ovo nas podseća i Masimo Pitau [str. 109], koji to vreme pomera na XV i XIV vek pre n.e. Ali izvesno povezivanje s lepenskom civilizacijom, kulturom Vilanova i venetskom civilizacijom to vreme pomera još dalje prema početku drugog milenijuma. Na ovaj put nas navodi upravo rašansko pismo. Činjenica je da azbuka Marsilijana potiče iz VII veka pre n.e., bar prema arheološkim tvrđenjima, ali ne zaboravimo da se azbuka kod Veneta, Venda, koje pominju i Homer [II. II, 852] i Herodot [I, 196; V, 9], javlja mnogo ranije od Marsilijane, a o nekim beznačajnim razlikama beznačajno je i govoriti.

Rekonstrukcija istorije je veoma složen posao. Ali korigovanje istorije je i rizično i opasno. Međutim, svetu je neophodna prava istorija. Jedino ga ona može povesti na put međusobnog razumevanja i progressa. Jedino istina može sprečiti dalje nesporazume, otuđenja i krvoprolića. Jer život u zabludi rađa mržnju, a samo se iz istine rađa ljubav. Toj istini nas može povesti samo jezik, samo reč, koja je... bila i na početku!

Postoji jedna rašanska izreka, poruka, molitva ili amanet koji kaže: "Zaštiti silom čitanu reč!" Ona nas, dakle, upozorava da rasansku reč ne čitamo na silu.

Ako bismo želeli da je pročitamo.

Lepenska civilizacija sugerise danas odgovore na mnoga ključna pitanja s kojima se nauka dugo suočavala. Istorijski smeštena u doba između VI i VII milenijuma pre n.e., ona pomera dosadašnja saznanja i vremenski i prostorno. Obezbedivši budućim civilizacijama egzistencijalni prostor, što će i istorija potvrditi, lepenska civilizacija u stvari ukazuje na jedno suštinsko pitanje. Naime, da je njen opstanak i razvoj na Dunavu bilo jedno od mogućih rešenja koje je ispunjavalo sve zahteve za normalan tok života. Područje koje je lepenska civilizacija zauzimala na Dunavu bilo je u potpunoj saglasnosti s onim faktorima koji su toj civilizaciji omogućavali komunikaciju ili identifikaciju s univerzumom, što je po svoj prilici za nju bilo od prevashodne važnosti. Držeći se tog principa, lepenska civilizacija nalazi osnovna razrešenja kroz primenu trougla, pa i svoje naseobine i svoja staništa kao i sveukupan svoj duhovni život razvija na tom principu. Na taj način lepenska civilizacija izražava svoje izuzetno poznavanje mehanike duha, što će je odvesti na put stvaranja svog izuzetnog likovnog jezika. Međutim, likovni jezik nije bio usamljen kreativni kvalitet te civilizacije. Gradeći svoja naselja i staništa strogo na principu trougla, lepenska civilizacija potvrđuje poznavanje i pridavanje pominju i Homer [II. II, 852] i Herodot [I, 196; V, 9], javlja mnogo ranije od Marsilijane, a o nekim beznačajnim razlikama beznačajno je i govoriti.

Rekonstrukcija istorije je veoma složen posao. Ali korigovanje istorije je i rizično i opasno. Međutim, svetu je neophodna prava istorija. Jedino ga ona može povesti na put međusobnog razumevanja i progressa. Jedino istina može sprečiti dalje nesporazume, otuđenja i krvoprolića. Jer život u zabludi rađa mržnju, a samo se iz istine rađa ljubav. Toj istini nas može povesti samo jezik, samo reč, koja je... bila i na početku!

Postoji jedna rašanska izreka, poruka, molitva ili amanet koji kaže: "Zaštiti silom čitanu reč!" Ona nas, dakle, upozorava da rasansku reč ne čitamo na silu.

Ako bismo želeli da je pročitamo.

Lepenska civilizacija sugerise danas odgovore na mnoga ključna pitanja s kojima se nauka dugo suočavala. Istorijski smeštena u doba između VI i VII milenijuma pre n.e., ona pomera dosadašnja saznanja i vremenski i prostorno. Obezbedivši budućim civilizacijama egzistencijalni prostor, što će i istorija potvrditi, lepenska civilizacija u stvari ukazuje na jedno suštinsko pitanje. Naime, da je njen opstanak i razvoj na Dunavu bilo jedno od mogućih rešenja koje je ispunjavalo sve zahteve za normalan tok života. Područje koje je lepenska civilizacija zauzimala na Dunavu bilo je u potpunoj saglasnosti s onim faktorima koji su toj civilizaciji omogućavali komunikaciju ili identifikaciju s univerzumom, što je po svoj prilici za nju bilo od prevashodne važnosti. Držeći se tog principa, lepenska civilizacija nalazi osnovna razrešenja kroz primenu trougla, pa i svoje naseobine i svoja staništa kao i sveukupan svoj duhovni život razvija na tom principu. Na taj način lepenska

civilizacija izražava svoje izuzetno poznavanje mehanike duha, što će je odvesti na put stvaranja svog izuzetnog likovnog jezika. Međutim, likovni jezik nije bio usamljen kreativni kvalitet te civilizacije. Gradeći svoja naselja i staništa strogo na principu trougla, lepinska civilizacija potvrđuje poznavanje i pridavanje primarne važnosti meri, što znači broju kao osnovnoj orijentaciji. Dakle, ta mera, odnosno taj broj predstavlja još jedan govor lepinske civilizacije. Broj će biti posebno vidljivo primenjen i u simbolima koji se nalaze kraj žrtvenika, a u njima, pored ostalog, možemo videti i pismo njihovog jezika kojim su komunicirali. Da je to moglo biti njihovo pismo, a oni jesu preko njega komunicirali, potvrđuje najobičnija operacija na osnovu koje iz ta tri simbola niče ceo vrt novih simbola koje ćemo naći u kasnije nastalim azbukama, što ne može biti slučajnost.

Prema tome, jedan od prvih preduslova koji postavlja nastojanje za čitanje etrurskog jeste u poznavanju lepinske civilizacije, odnosno njenih sredstava komunikacije. Ali, između lepinske civilizacije i onih koje će doći docnije ponovo je jedno mračno vreme. Da li će nam lepinska civilizacija osvetliti i tu epohu? Možda.

Jer problem Pelesta (Pelazga) ne izaziva više zabune. Grčko pelastoi, iz koga će kasnije nastati Pelasti ili Pelazgi, znači - ravničari; otud i čuveni toponimi koji su se zadržali i do danasnjih dana: Ravna, Ravena, Ravno, Ravna Gora, Ravanica itd., kao i onaj koji zadržava stariji, donekle pogrešan oblik - Pelagonija. U Podunavlju će to biti pleistoi, što znači blistavi, sjajni, a bio je naziv za slovenske askete koji se može povezati s kultom božanstva svetlosti - sunca, o čemu ćemo naći srodnosti i u etrurskom božanstvu usil, što znači sunce, odnosno usijano (u slovenskim jezicima: usij, usijaj, imperativ od usijati, osvetliti).

Krečmer nas je još 1896. dokumentovano obavestio da su Etrurci i Pelasti (Pelazgi) predstavnici predgrčkih stanovnika u balkanskoj i anadolskoj oblasti. Doduše, predgrčki Pelasti, koji su bili na jugu, bili su kasnije pretopljeni u Grke, a oni na severu u Slovene. Plutarh nas obaveštava da su Tireni (odnosno Etrurci, Rašani) Pelazgi koji su došli iz Tesalije, a Helanik s Lezbosa navodi da su pod pritiskom Grka Pelasti napustili svoju zemlju (možda Tesaliju i Epir), stigli u Jonski zaliv (Iónikos kólpos - Jadransko more), došli do ušća reke Po, a odatle kreću do Kortone, koju naseljavaju. Ali i ovde unose zabunu Herodot [I, 57] i Dionisije [Halikarnašanin], koji smatraju da su Pelasti i Tireni govorili različitim jezicima, pa stoga i nisu mogli biti jedan narod. Ovo tvrđenju ne bi bilo ispravno, jer znamo da ilirski zajedno s venetskim i mesapskim jezikom pripada kentumskoj grupi indoevropskih jezika, što je u izvesnom smislu i slučaj s etrurskim odnosno rašanskim. Međutim, takođe je poznato da nekentumsku grupu na području Italije predstavljaju Pelasti, a satemske tragove nalazimo često u etrurskom odnosno rašanskom jeziku.

Kao i pre četrdeset godina, tako i danas ta činjenica, i ne samo ona, nalaže novu podelu indoevropskih dijalekata koja je dosad bila poznata kao podela na kentumsku i satemsku grupu (istok-zapad), naročito s obzirom na Pelaste, koji čine grupu s tri reda guturala. To bi nas potpuno približilo etrurskom (rašanskom) jeziku, u kome nalazimo bogatu dokumentaciju koja nas vodi novim putevima. Očigledan primer je, recimo, nastavak "-st" za apstraktne imenice, koji se kod Pelasta, Veneta i Ilira javlja u konkretnoj funkciji, ili preterit od glagolskog prideva na "-lo", koji se javlja u Anadolu (naročito na zapadu ili jedino na zapadu), na Balkanu i u Umbriji. Međutim, to nisu jedini primeri.

Etrurski panteon takođe nam pruža izvesna svedočanstva od važnosti za samosvojnost etrurskog ili rasanskog jezika. Na primer: Voltumnus, koji je na slovenskim jezicima vreme, a dolazi od starijeg vert-men, zatim Tin(a)s, što je u apofonijskom odnosu s dinu-dan. O božanstvu usil već smo dali jedno obrazloženje pre ovih.

Potpuno je prirodno da i u latinskoin i u grčkom jezicima imamo tragove etrurskog ili rašanskog. Ali do njihovog prisustva je došlo iz razloga koji su nam poznati. Naime, latinski jezik nastaje na temeljima etrurskog, odnosno rašanskog, pa je razumljivo da je preuzeo i izvesne specifičnosti rečnika. A što se grčkog tiče, putevi su nešto složeniji; međutim, veliko nam olakšanje daju sami Pelasti kao predgrčko, a potom pogrčeno stanovništvo na području Balkana i Anadolije. Specifičnost slovenske leksike koju identifikujemo u etrurskoj (rašanskoj) potvrda je ne samo srodnosti i uzajamnih uticaja već zajedničkoj pripadnosti jedinstvenoj porodici, inače veoma rasprostranjenoj na većem delu evropskog kontinenta.

Pogrešno je danas pomišljati da je etrurska (rašanska) pismenost nastala na temeljima grčke. Grci su preuzeli pismo od Feničana u IX vekii pre n.e. U to su vreme Etrurci (Rašani) već bili pismeni. Njihova pismenost i njihova civilizacija će se u IX i VIII veku pre n.e. rascvetati do savršenstva. To

znači da bismo postigli još jedan preduslov za čitanje etrurskog (rašanskog) pisma, neophodno je pomeriti dosadašnje vremenske granice nastanka etrurske civilizacije, na šta nas upućuju izvesne činjenice. Na taj način ni kritsko pismo ne bi moglo da unosi nikakve zabune. Jer Grci počinju da koloniziraju Italiju u VIII veku pre n.e., kad su Eubejci zauzeli ostrvo Iskiju (Pitekusu) i kad se Korinćanin Arhija nastanjuje na mestu buduće Sirakuze, odakle je izgonio domaće Sikule [Tukidid, VI, 3]. Možda nam zato antički istoričari nude informaciju o Etruriji od trenutka prvog dodira Grka s etrurskom civilizacijom.

Ne postoji nikakav dokaz da su Etrurci kolonizirali Italiju skoro istovremeno kad i Grci. Naprotiv, grčki kolonizatori su zatekli Etrurce na području Italije i ovi su davali otpor grčkim kolonizatorima. Pored toga, postoji niz dokaza da su Grci koristili tekovine etrurske civilizacije, a ne obrnuto. Čini se da upravo u ovome treba tražiti korene nesporazuma i zabuna oko navodnog doseljavanja Etruraca (Rašana), kao i oko nastanka, odnosno razvoja, odnosno procvata etrurske, tj. rašanske civilizacije. A što se tiče grčkih tragova u etrurskom jeziku, poznat je već davno proces uzajamnog uticaja jezika, kao i činjenica da ne nameće samo kolonizator svoj jezik koloniziranima, već veoma često napušta kolonizirano područje s dobrim tovarom jezika koloniziranih. Konačno, ako Pelaste nalazimo kao predgrčke stanovnike i na području Grčke i na području Italije, nije logično da Etrurci, tj. Rašani, preuzimaju pismenost i kulturu od došljaka koje inače nisu cenili, a sami su bili gospodari svoje zemlje i mora, graditelji, novatori i pismeni mislioci.

Sada se nameće novo pitanje. Pitanje Slovena. Njihova istorija je slična istoriji Etruraca (Rašana), što i ne bi bilo čudno ako između njih postoji srodnost, a još manje čudno ako pretpostavimo da su Sloveni u Rašanima imali svoje elitne predstavnike. U svakom slučaju, danas je već potpuno izvesno da nastanak slovenske civilizacije ne možemo više tražiti u posthrišćanskoj epohi. Na to nas je upozorio i italijanski antropolog Đakomo Serđi, koji je naročito isticao da vezu između Slovena i Sredozemlja moramo tražiti mnogo ranije od VI veka naše ere, kad se smatra da su Sloveni "došli" na Balkan. Đakomo Serđi je inače iz čuvene porodice u kojoj se antropologija prenosi s kolena na koleno i osnivač je prvog antropološkog instituta u Italiji. Stoga bi trebalo pokloniti dužnu pažnju njegovim upozorenjima.

Ali Đakomo Serđi nije jedini koji nas upozorava na tu činjenicu. I sam Herodot pominje Venete (Vende) kao Slovene [sic!]. Čini to pre njega i Homer. Zbog čega je epoha od Homera do VI veka n.e. prekrivena tamom za Slovene? Hoće li istorija smoći hrabrosti za prizna zabludu u kojoj je vekovima prepričavala jednu drugu, ipak nevešto iskonstruisanu priču koja nema pouzdanih dokaza. Postoji jedna destruktivna izreka koja kaže "da svako ima pravo na svoju zabludu". Ali mi bismo je i u ime zdravog razuma parafrazirali "da svako ima pravo na opštu istinu". Međutim, pitanje Slovena (kao i pitanje nastanka etrurske, tj. rašanske civilizacije, a naročito etrurskog jezika) jeste pitanje istoričara i etičara. Mi smo želeli da se posvetimo čitanju etrurskog (rašanskog) jezika. Mi i dalje ostajemo na tome da je suštinski princip istine - reč. Prema tome, samo je reč pravi ključ da bismo došli do istine, ona opstaje isključivo kao istina. I kao što smo već usvojili na osnovu poruke koju su nam ostavili Etrurci, tj. Rašani, preostaje nam da je na osnovu pomenutih ključeva ne čitamo na silu.

Navešćemo samo nekoliko svežih primera koje u svojim istraživanjima daju Masimo Palotino, Frančesko Ronkali, Đulijano i Larisa Bonfante. Držeći se latinske hipoteze, oni daju sledeća tumačenja:

etrursko - ati, latinsko - mater, italijansko - madre. Međutim, za etrursko ati mi vidimo potpuniju fonetsku vrednost i isti sadžaj u slovenskom (m)ati

etrursko - sech, latinsko - filia, italijansko - figlia. U slovenskom jeziku ova etrurska reč ima istovetnu fonetsku vrednost: sech- seka (devojbica).

etrursko - suplu, latinsko - subulo, italijansko -flautista. Kod Slovena je etrursko suplu - šupel, šupeljka, odnosno frula

etrursko - teta, italijansko - nonna, u slovenskim jezicima nalazimo kao teta-teta (starija žena).

etrursko - lautun, lautn, latinsku - gens, italijansko - famiglia. U slovenskim jezicima se javlja kao -ljudi, ludje.

etrursko - sval, italijansko - vivere. U slovenskim jezicima se javlja kao - živet, živeal itd..

Ova uporedna lista mogla bi se i dalje kompletirati. Međutim, ovom prilikom mi ne bismo išli ni na rečnik, ni na gramatiku jer prihvatamo staro indijsko načelo da bi trebalo najpre upoznati jezik pa posle toga gramatiku. Ostajemo pri tome da je gramatika poslednji sloj kojim se oblikuje jedan jezik, pa stoga smatramo da su izvesni istraživači, tragajući za gramatikom etrurskog, odnosno rašanskog jezika, naišli na neprobojni bedem. To se, nažalost, dogodilo i piscima Đulijanu i Larisi Bonfante kad nam u svojoj gramatici etrurskog jezika nisu mogli dati bliže obrazloženje ni za ličnu zamenicu prvog, drugog i trećeg lica jednine. Nalazeći da je etrursko "mi", italijansko "io", slovensko "ja" prvo lice jednine, za drugo lice autori tvrde da ne postoji, dok za treće lice takođe nemaju materijala, pa nude arbitrarno "an" za lica i "in" za stvari, ali samo u srednjem rodu. Pisci Bonfante, koji su nam ponudili ovu gramatiku, morali su znati da je kod starih naroda promena ličnih zamenica povezana i s njihovim religioznim i etičkim shvatanjima.

Poredak lica uveli su grčki i latinski gramatičari i on se ne može primeniti na arhajske jezike. Kod Arapa, na primer, slučaj je sledeći: 1. al-mutalallimu (onaj koji govori), 2. al-muhatabu (onaj kome se obraća), 3. al yaibu (onaj koji je odsutan). U sanskritu je to: prathamapurusa (1), madhyamapurusa (2), ut-tamapurusa (3), prema tome - prvo, srednje i poslednje lice, ali prvo i poslednje su istovetna lica. Prvo kao i da ne postoji. Jer postoji ubeđenje da ja ne mogu postojati ako ne postojiš i ti, ili on. Tvoje prisustvo omogućuje moje. Stoga "ti" dolazi na prvo mesto, a ja nema suštinskog značaja. U eskimskom jeziku i indijanskim jezicima treće lice nema karaktera i služi samo da označi ono što nije lice.

Zadržali smo se na ovom detalju ne da bismo ukazali na neubedljivost Đulijana i Larise Bonfante, već da bismo podsetili na još jedan veoma važan ključ za čitanje etrurskog. Taj ključ je, kao što vidimo, u shvatanju jezika. Šta je za Etrurce (Rašane) predstavljao jezik, pismenost, knjiga? Poznato nam je da je to, u početku bar, predstavljalo tajnu nauku u koju nije mogao biti posvećen svako. Možda je to ostalo i do kraja i pored toga što iz brojnih natpisa koji su do danas pronađeni možemo steći zaključak da je pismenost među Etrurcima, tj. Rašanima, bila veoma raširena. Ali je takođe poznato da su sve tajne i umeća života bili zapisani u knjigama, koje su, nažalost, uništene. Te tajne, kao i kod starih Indijaca, nisu bila pravila, već uputstva života i smrti. Bila je to njihova doktrina iz koje znamo da za Etrurce (Rašane) nije bilo tajne. Na osnovu dugotrajnih posmatranja i brojeva oni su donosili i nepogrešive prognoze. To ne možemo smatrati praznoverjem, jer se i današnja nauka zasniva upravo na prognoziranju, planiranju, što kod starih naroda vidimo kao praznoverje i potcenjivački nazivamo proricanje.

Imajući u vidu, dakle, činjenicu da je reč o prastarj doktrini, koja se između ostalog služila i brojevima, što smo ustanovili i kod lepenske civilizacije, mi smo u odgonetanju te doktrine upućeni isključivo na iste instrumente kojima je ona i sačinjena. Prema tome, smatramo da je jedini pravi put do čitanja etrurskog primena sistema brojeva. Potvrdu da nam brojevi mogu otkriti tajnu nalazimo danas i u modernoj nauci, koja je nezamisliva bez kompjutera. Oni su nastali iz istih razloga i s istim ciljem. Doduše, oni su nam danas i poslužili da izvršimo prve eksperimente čitanja etrurskog ili rašanskog jezika. Međutim, sam sistem brojeva nije dovoljan. Potrebna je primena još nekih fundamentalnih faktora. Jedan od njih je sanskrit. Odmah će se postaviti pitanje kako je to moguće kad sanskrit nije pokazao rezultate u dosadašnjim eksperimentima. Ali on nije pokazao rezultate jer je pogrešno, bukvalno primenjivan. Prevodiocima koji u dovoljnoj meri poznaju sanskrit poznat je princip prevođenja. Dakle, u slučaju etrurskog, odnosno rašanskog jezika, neophodno je primeniti samo taj princip koji se nalazi u krugu. Na taj način se ponovo vraćamo lepenskoj civilizaciji, koja je mnoga razrešenja nalazila u trouglu. Međutim, ne zaboravimo da se krug i trougao rađaju jedan iz drugog.

Na osnovu toga možemo zaključiti da se posle određivanja prave fonetske vrednosti znakova dolazi do složenice iz koje ćemo dobiti lekseme, a potom i njihovo sintaksičko osmišljavanje. Put nije tako složen kako to na prvi pogled može da se učini. Ali poznato je da u životu postoji samo jedan put do istine. Da li je on na vidiku, potvrdiće dosadašnje i predstojeće analize. Jer, kao što je poznato, sve što je složeno - složeno je jer je jednostavno. Postoji samo jedno pitanje: koliko mi osećamo da nam je to potrebno? Naša civilizacija je i dalje u samoubilačkom odnosu s prirodom. Otudivši se od prirode ona preživljava poslednje hropce svoje agonije. Hoćemo li u poslednjem trenutku saznati poruku koju nam je ostavila etrurska (rašanska) civilizacija? Je li ona spasonosna? Ta je poruka zapisana jezikom koji nije daleko od nas. Zaštićena je jedino od pogrešnog čitanja.

Bibliografija

Herodot.,

Istorija, Novi Sad: Matica srpska, 1966 [prev. M. Arsenić].

Dionysius Halicarnassus,

Antiquitates Romanae. Lipsiae, 1905. Giuliano & Larissa Bonfante, The Etruscan Language.

Manchester: Manchester University Press, 1983.,

Massimo Pittau,

La Lingua dei Sardi Nuragici e degli Etruschi. Sassari: Dessi, 1981.

Homer,

Ilijada. Novi Sad: Matica srpska, 1965 [prev. M.N. Đurić).

Radivoje Pešić,

Sillabarium Lepenski vir. Trieste, 1986.

P. Kretschmer,

Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache. Göttingen, 1896.,

Giacomo Sergi,

Gli Aarii in Europa e in Asia. Milano, 1903. Giacomo Sergi, Italia - Le origini. Antropologia, cultura e

civiltà, Milano, 1919.

Thucydides,

De bello peloponnesiaco. Lipsiae, 1984 [sh. prev.: Tukidid, Povijest Peloponeskog rata. Zagreb, 1957].

Francesco Roncalli,

Povoji, "Pisati etruščanski", Muzejski prostor, Zagreb, 1986, str. 18-21.

VI. ETRURSKA ELEMENTA

Nauka danas raspolaze s preko dvadeset dokumenata koji predstavljaju etrusku elementu. Ti dokumenti su posebni spomenici kulture pronađeni na područjima prostiranja etruske civilizacije. To govori o rasprostranjenosti elemente kao takve i, najverovatnije, o jednom izuzetnom zamahu opismenjavanja i pismenosti kao svakodnevne potrebe. Potvrdu etn. irske pismenosti nalazimo na brojnim natpisima, dokumentima i u religiozno-književnim tvorevinama, ali činjenica da se elementa izdvaja kao poseban dokument pismenosti upućuje na zaključak da su Etrurci vodili svojevrsnu brigu o organizovanju obrazovanja, odnosno opismenjavanja mladih naraštaja. Podatak da je etruska elementa bila ispisana na najraznovrsnijim predmetima za svakodnevnu upotrebu, kao i na specijalno pripremljenim materijalima u tu svrhu, ukazuje na izuzetno poštovanje koje su Etrurci imali prema elementu i pismenosti uopšte. I ako je u početku pismenost bila tajna nauka predodređena samo za upućene, odnosno posvećene, veoma brzo ona postaje pristupačna najširim slojevima. Ali i dalje, i možda do definitivnog gašenja etruske civilizacije (do definitivnog gašenja ili do definitivne asimilacije), pismenost ostaje kao izuzetan dar prirode i bogova, kao svetinja kojoj se poklanja izuzetno poštovanje. Stoga je elementa stalno prisutna u životu Etruraca, naravno onih koji je još nisu savladali u potpunosti, ali i onih koji u njoj vide simbol svetosti, a simboli svetosti nisu za Etrurce predstavljali samo simbole već i sastavni deo njihovog mišljenja i načina života. Sve što je bilo dato u životu za njih je bilo sveto. Svaki znak, pa i elementa kao osnovni instrument označavanja, bio je svetost bez koje je egzistencija bila nepotpuna, otuđena i van principa opstajanja. O tome nam svedoči upravo prisutnost elemente u njihovom životu. Ali ujedno i činjenica da sve što je bilo prisutno u

njihovom životu, bude prisutno i u njihovoj smrti. Elementa je za njih, dakle, bila takva svetinja da su s njom sahranjivali i svoje pokojnike. O tome svedoče brojni epitafi koji su se našli na istom mestu s elementom, što je značilo da je pokojnik bio pisiljen ili da je svoju elementu poštovao kao svetinju s kojom je i pošao u smrt.

Jedno od vrhovnih imanentnih načela Etruraca koje se sastojalo u poštovanju predaka bilo je usvojeno i u poštovanju njihovih tekovina. Suočavajući se s njihovim odnosom prema pismenosti, možemo zaključiti da su oni i elementu i pismenost u celini prihvatili kao jednu od prevashodnih tekovina svojih predaka, odnosno svoje tradicije. Bila je ona i tekovina i svetinja i, čini se, nešto suštinsko u samom predanju i religiji Etruraca. Možda i temelj religije i etike.

Kao što su poklanjali pažnju i ukazivali poštovanje svemu što je bilo izraz njihovog kreativnog duha, Etrurci su poklanjali pažnju i pismenosti. Pismu i jeziku. U biti njihovog kreativnog duha bila je uvek težnja posvetiti svoj život lepom i trajnom. Taj ideal su oni negovali i poštovali, ne da za sobom, kao egipatski faraoni, ostave samo tragove svog života u sjaju i moći, već da u prvom redu svojim budućim naraštajima omoguće dalji procvat. O tome govori upravo nadahnuće s kojim su stvarali svoja dela i organizovali svoj život. To nadahnuće prenosili su s kolena na koleno, širili ga po svetu na svojim čestim putovanjima po susednim i udaljenijim zemljama, i ostavili svojim naslednicima i budućim vremenima. Tekovina tog nadahnuća i ideala, kao što vidimo, bila je upravo i njihova elementa, njihov jezik, njihovi zapisi, književnost i filozofija, njihove čuvene discipline. Ali, nažalost, malo je od svega toga sačuvano.

Spomenici njihovih elementi nose danas nazive po mestima gde su pronađeni [T. I-III]¹. Etruskologija na prvom mestu ističe elementu Marsilijana d'Albenja [T. III,1]², koja potiče iz VIII veka pre n.e. Ispisana (urezana) je na slonovači koja je fragment nekog stočića. Njene dimenzije su 8 x 8,5 cm i čuva se danas u Arheološkom muzeju u Firenci. Ispisana je zdesna ulevo, kako se i čita, i ima ukupno 26 grafema, koje su jasne i u celini predstavljaju delo vešte ruke pisara. Elementa Marsilijana d'Albenja, međutim, ne primenjuje se u celini za sve tekstove etruske pismenosti. Doduše, kao ni ostale elemente, što svedoči o tome da su postojale izvesne diferencijacije etruskog pisma (i jezika) u zavisnosti od krajeva u kojima je bilo primenjivano i uticaja pod kojima se razvijalo. Ali ova elementa je jedna od najpotpunijih, bez ponavljanja pojedinih grafema. Dakle, za svaki znak odgovarajuća glasovna vrednost.

Elementa Viterbo [T. III,2] potiče iz VI veka pre n.e. Ispisana je na bukero-vazi i ima, kao i Marsilijana d'Albenja, ukupno 26 grafema. Elementa iz Viterba čita se sleva nadesno, kako je i ispisana. Svojina je Metropolitan muzeja u Njujorku.

Elementa Červeteri [T. III,3] potiče iz VII veka pre n.e. Otkrivena je u grobnici Regolini-Galasi u Červeteriju. Ispisana je na zdeli pronađenoj zajedno s još nekoliko predmeta za svakodnevnu upotrebu s natpisima. Elementa červeteri se takođe sastoji od 26 grafema ispisanih pri dnu zdele sleva nadesno, ali je u sredini razdeljena jednim simbolom koji najverovatnije predstavlja pticu i skriva i sebi tri grafeme (L, M, N). Iznad ovog reda poređanih grafema uobičajenim redosledom nalazi se i silabarijum gde su konsonanti ispisani u slogovima s odgovarajućim vokalima, na osnovu čega se može zaključiti upotreba četiri vokala. Na ostalim predmetima za svakodnevnu upotrebu natpisi su ispisani zdesna ulevo i predstavljaju posvete ili reči svojine. Primećuje se odmah da je i ovaj rukopis ispisala vešta ruka pisara. Predmeti su svojina Etruskog gregorijanskog muzeja u Vatikanu.

U Formelu, u blizini mesta Veio, pronađena je elementa Formelo [T. III,4] iz VII veka pre n.e. Ispisana je na arhaičnoj bukero-amfori koja se čuva u Nacionalnom muzeju Vila Đulija u Rimu. Elementa se sastoji takođe od 26 slova, ispisanih sleva udesno manje uvežbanom rukom pisara, ali jasno. Iz Formela potiče još jedna elementa slična ovoj (tzv. Formelo 2) [T. 1,5].

Pored ovih poznate su i elemente iz Kole, Narče i Leprinjana, koje takođe potiču iz VII i VI veka pre n.e. i u najčešćoj su upotrebi [T. I,6-8].

Elemente iz Vulčija, Graviske i Rozele potiču iz VI veka pre n.e. Tri elemente iz Kuzija potiču iz V veka pre n.e. Iz IV i III veka pre n.e. su elementa iz Bomarca, tri elemente iz Nole, i po jedna iz Spine i Vetulonije. Za elementu iz Bolsene tvrdi se da je iz II veka pre n.e. [T. II, 1-13].

Sve te elemente ispisane su posebno i u celini uobičajenim redosledom. Međutim, kao što se na amfori iz Veja pored elemente nalazi i natpis, tako imamo i elemente zajedno s natpisima ili slogovima i na drugim arheološkim lokalitetima. Primera ima mnogo, ali karakteristični su jedan natpis na zidu grobnice u Arcu, gde se nalazi i elementa, kao i staklena boca iz Cere, na kojoj je ispisana elementa u

slogovima, odnosno daje pregled svih konsonanata koji su pridruženi svim vokalima. to je svakako potvrda da se već davno odstupilo od arhaičnog pravopisa koji nam je poznat sa spomenika arhajske pismenosti u Mesopotamiji i Egiptu, kad je pravopis podrazumevao ispisivanje tekstova bez vokala.

Neki stručnjaci smatraju da su etruski trgovci stizali i do Baltika, što je i dalo povoda za postanak severnogermanskih runa. Kao visokocivilizovan narod Etrurci su izvršili znatan uticaj na svoje bliže susede, ali su ga i sami pretrpeli od svojih bližili i daljih suseda. Naslednici Pelasta, ili i sami iz pelaškog roda, Etrurci su gradili svoju civilizaciju na području gde se razvijala kultura Vilanova, koja je ostavila svoje tragove i na području srednjeg Podunavlja. Bliski susedi Veneta, kojih je takođe bilo u oblasti srednjeg Podunavlja, Pomoravlja i Timoka, kao i duž istočne obale Jadranskog mora, Etrurci su mogli preuzimati i venetske uticaje. Kartagina i Grčka takođe vrše određeni uticaj na razvoj etruske civilizacije. Međutim, bilo je mnogo toga što je za sve njih bilo zajedničko, gde su se civilizacije uzajamno prožimale, što je i bilo prirodno. I možda su ih upravo elemente i pismenost u celini najviše povezivali i doprinosili međusobnom razumevanju i saradnji. Jer ne bi se moglo tvrditi da su oni u svrhu komuniciranja naročito izučavali pojedine jezike ili dijalekte, ali prisutnost istog izvora u celosti ili delimično u oblikovanju elemente i pismenosti šire upućuje na pretpostavku da je taj isti izvor u celosti ili delimično bio prisutan i prilikom strukturiranja njihovih jezika.

Najočigledniji dokaz za to je primena brojeva. Skoro kod svih pomenutih naroda ili plemena upravo efikasna komunikacija uslovlila je skoro jedinstvenu upotrebu brojeva. Oblik brojeva koji je bio u upotrebi kod Etruraca nalazimo i kod njihovih suseda. To je onaj oblik koji će nam docnije biti poznat kao oblik rimskih brojeva. Činjenicu oko preuzimanja brojeva i pisma od Etruraca, međutim, Latini nisu skrivali. Na temelju etruske pismenosti Latini su gradili sistem svoje, koja je, prirodno, bila daleko usavršenija. Bilo je tu i uticaja grčkog pisma. Međutim, detaljnije analize pokazuju da je Latinima bilo daleko bliže etrusko nego grčko pismo, jer su ga do konačnog usvajanja latinskog i sami upotrebljavali. Ali ono što nam je do danas bilo nepoznato o poreklu i razvoju etruske pismenosti i broja, koji nam je poznat kao rimski, svakako i ovom prilikom možemo naći u nasleđu vinčanske kulture. Brojevi koji su bili u upotrebi kod Etruraca, a koji će nam docnije biti poznati kao rimski brojevi, bili su u upotrebi na području vinčanske kulture još u IV milenijumu pre n.e., a i mnogo šire nakon njenog gašenja. Nije li to pouzdan znak da su Etrurci i do brojeva došli iz izvora vinčanske kulture? Pri tome ne bi trebalo ni ovom prilikom mimoći činjenicu da su civilizacije Male Azije i Egipta mnogo docnije došle do primenosti, pa je i za njih izvor pismenosti, u ovom slučaju izvor brojeva, bio na području vinčanske kulture.³

Elementu kao pojam sistema pisma od Etruraca su preuzeli i Grci i Latini, što je dokumentovano. Za Grke će to biti alfa-vita = alfavitariion, od elementa, elementarius, odnosno za Latine abeceda - abecedarius, o čemu nas detaljnije obaveštava M.D. Petruševski.⁴

Za stare Indijce elementa je varna-mala, što znači vrt raznobojnosti, raznovrsnosti, ili vrt suštine, spektar suštine. Grčka elementa odnosno alfavita počinje alfom, a završava omegom. Kao početak i kraj, ove dve grafeme spojene daju znak beskonačnog, što će reći da elementa nije nazvana slučajno prema početnim slovima već prema onome što njen pojam nosi u sebi, što je njena suština. To se svakako odnosi i na slovensku azbuku. A etruska elementa je, dakle, atom. Nevidljiv, beskrajn i stalno prisutan. Atom iz koga nastaju elementi. Atom iz koga nastaje svet.

Etruska elementa, kao što smo videli, ima 26 grafema. Da li je to konačan broj? Primenom izvesnih matematičkih operacija ustanovili smo da za celovitost etruske elemente nedostaje jedna grafema. Možda je to slučajnost. Ali ako nije, teško je odrediti koja bi to grafema, a shodno tome i fonema, mogla biti. Sve dosadašnje analize tekstova i pojedinih elementi pokazuju da je etruska elementa od 26 grafema kompletna elementa. Ipak, čini se da ona 27. ili 1. ili bilo koja po redu nedostaje. Da li nedostaje ili je to bezazlena varka?

Indijski gramatičar Panini iz V veka pre n.e. značajan je ne samo po svojoj neprevaziđenoj gramatici, već i po tome što je kao gramatičar došao do nulte foneme. Mi smatramo da se nulta fonema mora reflektovati i u svojoj grafemi, o čemu Panini ne raspravlja. I ako u etruskoj elementi nedostaje jedna grafema, mi dolazimo do zaključka da bi to mogla biti jedino nulta grafema. Kako su je Etrurci predstavljali? Da li se ona samo podrazumevala? Ili je treba upisati kao tačku, koja je i bila u upotrebi u etruskom pravopisu. Doduše, svaki drugi znak ne bi ni bio logičan.

¹ Up. i Pešić II, T. XVI.

² Ibid, T. XIII.

³ Ibid., T. XXXV.

⁴ M.D. Petruševski 1951: 137 i dalje.

Ilustracije

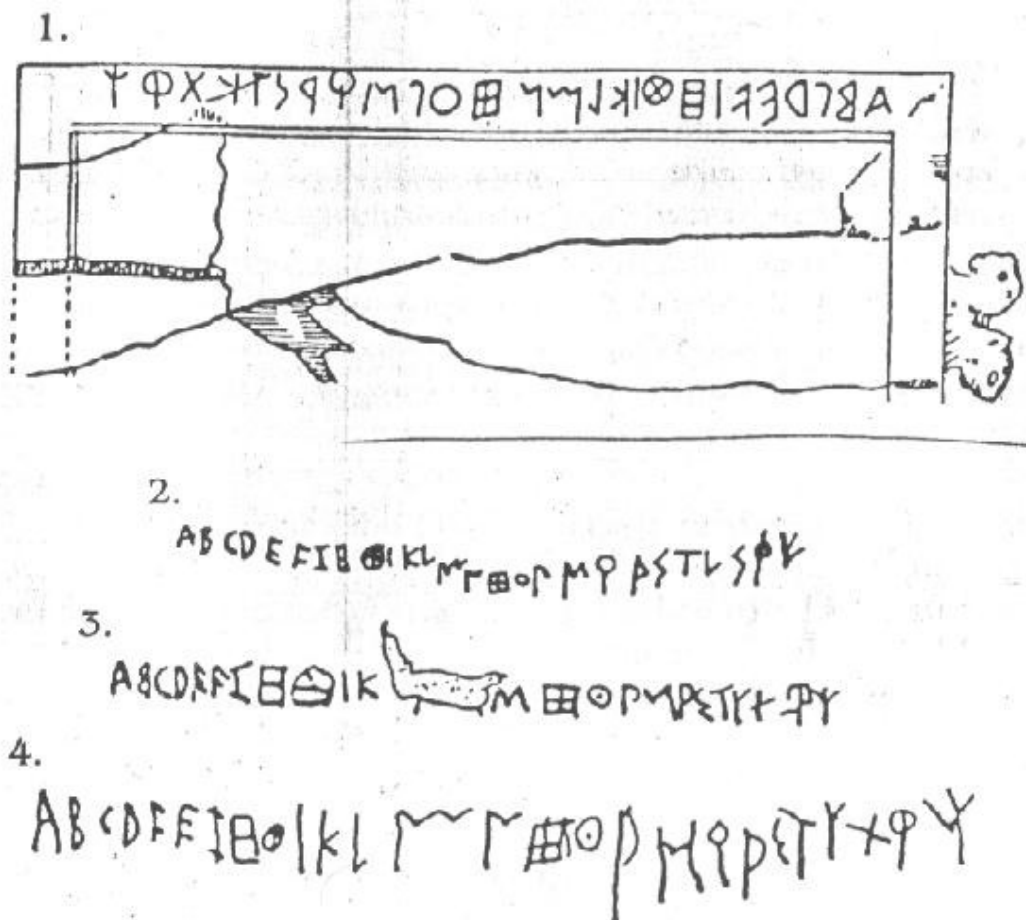
Tabla I, 1-8. - Uporedna tabela etrurskih elementi (azbuka): 1. Marsilijana d'Albenja; 2. Viterbo; 3. Červeteri; 4. Formelo 1; 5. Formelo 2; 6. Kole; 7. Narče; 8. Leprinjano. Prema Z. Jelinčić 1968: 7.

P	1	2	3	4	5	6	7	8
A	A	A	A	A	A	A	A	R
B	B	B	B	B	B	B	B	B
C	C	C	C	C	C	C	C	D
D	D	D	D	D	D	D	D	D
E	E	E	E	E	E	E	E	E
F	F	F	F	F	F	F	F	F
G	G	G	G	G	G	G	G	G
H	H	H	H	H	H	H	H	H
I	I	I	I	I	I	I	I	I
K	K	K	K	K	K	K	K	K
L	L	L	L	L	L	L	L	L
M	M	M	M	M	M	M	M	M
N	N	N	N	N	N	N	N	N
O	O	O	O	O	O	O	O	O
P	P	P	P	P	P	P	P	P
Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q
R	R	R	R	R	R	R	R	R
S	S	S	S	S	S	S	S	S
T	T	T	T	T	T	T	T	T
V	V	V	V	V	V	V	V	V
X	X	X	X	X	X	X	X	X
Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z

Tabla II, 1-13. - Uporedna tabela etrurskih elementi (azbuka): 1. Vulči (VI vek pre n.e.); 2. Graviske (VI vek pre n.e.); 3. Rozele (VI vek pre n.e.); 4. Kjuzi 1 (V vek pre n.e.); 5. Kjuzi 2 (V vek pre n.e.); 6. Kjuzi 3 (V vek pre n.e.); 7. Bomarco (III vek pre n.e.); 8. Nola -1 (IV-III vek pre n.e.); 9. Nola 2 (IV-III vek pre n.e.); 10. Nola 3 (IV-III vek pre n.e.); 11. Spina (III vek pre n.e.); 12. Vetulonija (III vek pre n.e.); 13. Bolsena (II vek pre n.e.). Prema Z. Jelinčić 1986: 9.

P	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
(B)													
C/K		>				>	>	>	>			>	
(D)													
E	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈
V	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈
Z	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈
H	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈	⋈
S/TH	⊙	⊙	⊙	⊙		⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
I	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
K	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
L	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
M	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
N	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
(O)													
(O)													
P		⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
Q/K		⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
R		⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
S/S		⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
T	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
U	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
(Z)													
P/PH	⊙	⊙			⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
X/KH	⊙	⊙			⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
F	⊙	⊙			⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙

Tabla, 1-4. - Etrurske elemente (azbuke): 1. Marsilijana d'Albenja; 2. Viterbo; 3. Červeteri; 4. Formelo
 1. Prema S.S. Bilbija 1984: sl. na str. 99-100.

VII. POVODOM JEDNOG NOVOG ČITANJA ETRURSKOG PISMA¹

Istraživanja etrurske civilizacije traju stolicima i uvek se čini kao da su na početku. Tome jamačno doprinosi i činjenica da je ta civilizacija doživela katastrofalno uništenje. Delimični tragovi koji su ostali u pepelu njenih ruševina, međutim, svedočanstvo su jedne izuzetno veličanstvene civilizacije. Ali celovitog saznanja još nema. Veoma je malo pisanih spomenika. Istraživači su i dalje u nedoumici ili s podeljenim stavovima u pristupi. I za iznalaženje ključa koji bi bar aproksimativno rešio etrursku zagonetku.

Prošlu godinu (1985) Italija je posvetila Etruriji. Bio je to zadivljujući prizor. Pobeđena ali neporažena Etrurija pokazala je svetu danas svoju lepotu i veličinu. Ali zagonetka je ostala i dalje. Od Herodota do danas brojne generacije se pitaju: ko su bili ti Etrurci, odakle su došli, jesu li autohtoni, u ime čega su tako nemilosrdno uništeni?

U nauci je preovladalo mišljenje da su došli iz Male Azije. Grci ih nazivaju Tirseni, a Rimljani Tursci, dok su oni sami u svojim spomenicima ostavljali svoje pravo ime: Raseni. Prema jednoj novijoj hipotezi, to su Turvaši. Taj naziv nalazi se u egipatskim zapisima. Naime, ovi Turvaši pripadaju onoj skupini plemena koje je Merneptah, sin Ramzesa II, godine 1229. pre n.e. progonio iz Male Azije. Tako su Turvaši u stvari dva plemena: Turuša i Akaivaša. Oni će pod zajedničkim imenom naseliti područje Italije, ali tu su i Tirseni (ili Tuski) i Sardeni, potom Sakarša, koji se identifikuju sa Sikulima, oni će naseliti Siciliju. Postoji i pretpostavka da je Sicilija dobila naziv po njima, međutim to u nauci nije potvrđeno.

Zabeleženo je još jedno progonstvo plemena iz Male Azije, koje se odigralo 1192. godine pre n.e., u vreme Ramzesa III. Međutim, ono što je veoma interesantno, mnoga od ovih plemena pominju

se u vedskim tekstovima (Rigveda VII, 18), a Tarvaša i u Kausitaka upanišad, što znači da su neka od tih plemena ili deo njih već živela ili posle toga došla u Indiju zajedno s Arijcima u XIII i XII veku pre n.e. U to vreme Indija već ima svoje pismo brahmi, koje će se kasnije (IX-VIII vek pre n.e.) razvijati pod uticajem semitskog, a to znači da je i došljacima iz Male Azije bilo razumljivo. Ali i ona plemena koja su se nastanila na tlu Italije, ili delovi tih plemena, imala su već svoje pismo koje su ponela sa sobom. I ne samo pismo, već i religiju, običaje, način porodičnog i javnog života, svoju kulturu i svoje stvaralačke preokupacije. I u novoj postojbini oni će svestrano razvijati jednu novu civilizaciju ulazeći pionirski u sve oblasti privređivanja i kulture, čime će vršiti uticaj i na ostale s kojima su u kontaktu. Bavili su se poljoprivredom, naročito vinogradarstvom, rudarstvom, zanatstvom, pomorstvom, trgovinom s bližim i daljim zemljama. U domenu arhitekture postigli su najviši nivo svoga doba, to isto u slikarstvu i vajarstvu, igri i muzici, a posebno u zlatarstvu.

Oni su, dakle, imali i svoje pismo koje su doneli sobom, ali je to pismo najverovatnije bilo isključivo književno (kao sanskrit) ili za javnu administrativnu upotrebu. Međutim, nije se znatno razlikovalo od jezika kojim su međusobno opštili. Nažalost, veoma je malo pisanih spomenika. Sve je uništeno. Jer nemoguće je da u to doba, kad se u Indiji prepisuju vedski tekstovi, nastaju filozofski sistemi, u doba kad se kod Helena javljaju Herodot, Platon, Sokrat, Aristotel, Heraklit, da Etrurci, koji su bili u epohi procvata svoje civilizacije, nisu imali tako vrhunska ostvarenja u književnosti i filozofiji poput ovih naroda. Imali su svakako, ali je sve bilo uništeno. Njihova pisana reč ostala je jedino na nadgrobnim natpisima, amuletima, vazama, pločama i na povojima zagrebačke mumije.²

² Vidi R. Pešić III, IV, V, VI.

Tako su njihovo pismo, odnosno jezik postali centralna zagonetka za istraživače njihove civilizacije. Još je Herodot nagađao da bi to mogao biti lidijski jezik jer ih je smatrao Lidijcima, koji su na čelu s Tirsenom stigli u Umbriju i izgradili gradove (Istorija I, 94). Potom su im pripisivali likijski jezik, grčki, hetitski, latinski. Ali sve te hipoteze nisu do danas mogle biti potvrđene. Ukazivanja da su došli s tri strane - s Tirenskog mora, s Jadranskog mora i preko severnog Balkana - sugerise utisak o rasprostranjenosti njihovog jezika na mnogo šire prostore nego što se to pretpostavlja. I upravo sve do danas u jeziku je ta čudesna, ta divna etrurska ili rasenska ili rašanska tajna.

A što se tiče njihovog novog naziva koji su dobili pod Rimljanima, etimološko poreklo je samo jedna od hipoteza, što Rimljani verovatno nisu ni znali. Dosadašnji istraživači nisu ni pokušali da u imenu Etrurci vide i neko drugo značenje, simbol ili možda kovanicu koja bi mogla nastati iz ET-RU-RI (kao krilatica), što bi moglo značiti još - osnaženi - ponovo ! To bi bilo i blisko njihovoj sudbini kao emotivni izraz onoga što su doživljavali u vreme terora od Rimljana.

U svakom slučaju, lista istraživača njihovog jezika je veoma duga: Herodot, Dionisije [Halikarnaški], Tukidid, Atalus, Seneka, Plinije, Livije, a iz novijeg doba Th. Dempster, A.F. Gori, L. Lanci, G. Tulin, G. Kerte, O. Montelijus, N. Boriosi, M. Palotino, B. Nogara, Keler, V. Korsen, V.I. Georgijev i dr. Posebno se na italijanskim i nemačkim univerzitetima i institutima etrursko pismo i jezik i danas intenzivno istražuju. Između ostalog, u Rimu se istražuje na Balkanološkom institutu i u Institutu za orijentalne studije u Arcu i Firenci. Prvi rezultati ovih istraživanja objavljeni su još pre nekoliko godina. Ti rezultati ukazuju na to da svako istraživanje u tom domenu može biti korisno za nauku, da je primena svakog metoda i moguća i poželjna. Prema tome, istraživanja koja su došla sa Čikaškog instituta za etruskologiju ne možemo nikako zanemarivati, bez obzira na izvesne veoma smeđe hipoteze. Doduše, odvažnost u nauci i dovodi do pravih rezultata.

Čikaški institut, kojim rukovodi S.S. Bilbija (autor knjige "Staroevropski jezik i pismo Etruraca", Čikago 1984), u dešifrovanju etrurskog pisma primenio je srpsku ćirilicu. Ti eksperimenti činjeni su i u Balkanološkom institutu u Rimu i Institutu za orijentalne studije u Arcu i Firenci, ali sasvim u drugom smislu. Međutim, istraživanja Čikaškog instituta su veoma decidirana. Za njih je ćirilica jedino i isključivo pismo za dešifrovanje etrurskih tekstova. Njihov tridesetogodišnji rad svakako treba ceniti. Oni su i obelodanili svoje rezultate. Preostao je još prevod teksta Zagrebačke lanene knjige (povoja s mumije koja se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu)³. U tom slučaju svi pisani spomenici Etruraca ili Rašana biće prevedeni primenom srpske ćirilice. Preostaje da nauka potvrdi ove rezultate, što bi značilo preokret u dosadašnjoj etruskologiji.

S obzirom na bliskost ovih pisama sa zapadnosemitskim, odnosno feničanskim i grčkim, moglo bi se očekivati da metod Čikaškog instituta bude uspešan, što će svakako prouzrokovati i izvesne nagoveštaje promena u samoj slavistici. Međutim, pri primeni ćirilice u dešifrovanju etrurskog pisma, odnosno jezika, čini se, nije dovoljno rasvetljena misija u Rimu koju su [na poziv pape Hadrijana II (867-871)] Ćirilo i Metodije 867. godine i Metodije 869. godine obavili zajedno sa svojim učenicima, odnosno saradnicima. U nauci su poznati rezultati rada braće Ćirila i Metodija, ali i njihovih učenika i saradnika. U tom domenu se kreću istraživanja Balkanološkog instituta u Rimu i Instituta za orijentalne studije u Arecu i Firenci. Pošto je ovo godina jubileja, 1100 godina od dolaska Klimenta Ohridskog u Makedoniju (886), gde on razvija svoj intenzivni stvaralački rad na prvom evropskom univerzitetu, nadamo se da će ovi instituti dati svoj prilog toj značajnoj godišnjici objavljivanjem nekih rezultara svojih istraživanja.

¹ Naslov je redakcijski.

²

³ Nekoliko godina posle prve knjige (1984) S.S. Bilbija je objavio i prevod etrurskog teksta s povića zagrebačke mumije, primenjujući isti metod, tj. prenoseći glasovne vrednosti slova srpske ćirilične azbuke na etrurska. Prema tom novom čitanju proizlazi da Zagrebačka lanena knjiga (Liber linteus Zagrabiensis) predstavlja neku vrstu kodeksa ili statuta jedne dosad nepoznate i jedinstvene etrurske socijalne, religiozne i humanitarne institucije (etrurski krapište), koja bi po svojim funkcijama otprilike odgovarala srednjovekovnim hospicijama i manastirima, ali je služila i kao centar religioznog i društvenog okupljanja lokalnog stanovništva. (S.S. Bilbija 1989: 106-317.) Up. R. Pešić IV, str. 39-40 i nap. 1.

Najnoviji slučaj s valjevskim pločicama i amuletima ispisanim etrurskim pismom [?] ne bi bio nikakvo iznenađenje za nauku s obzirom na rimsku civilizaciju i na tom području. Možda će i u drugim krajevima naše zemlje biti otkriveni pisani spomenici etrurske ili rašanske civilizacije. Međutim, o valjevskim nalazima se ništa određeno ne može reći sve dotle dok nađeni materijal ne bude dostupan arheolozima i ostalim stručnjacima radi uvida, analize i ocene. Današnja sredstva za ekspertizu su toliko savršena i efikasna da se identitet tog materijala može veoma brzo utvrditi. Dotle ostaje nagađanje, neverica ili nada.

U svakom slučaju, uzbudljiv je susret s etrurskom (rašanskom) civilizacijom, tako bogatom i punoj šarma. To je, u stvari, istorija rane evropske kulture, kultura svih nas Evropljana. Još uvek tajna, ali prijatna, jer izaziva snažne emocionalne doživljaje i intelektualnu preokupaciju. Prema tome, upoznati bar ono što je dosad dostupno od višestruke je koristi.

VIII. NOVA HRONOLOGIJA PISMA

Geneza pisma jedno je od ključnih pitanja razvoja civilizacije skopčano s mnogim nespornostima. Ti nespornosti proizlaze uglavnom iz uobičajenih klasičnih šablona, koji ne vode dovoljno računa o tome da je sve podvrgnuto shvatanju celine i da sve proizlazi iz nje. Stara indijska tradicija upućuje nas da ne treba izmišljati oblike, već da ih treba prepoznavati. To znači da su oni u nama, da su nastali zajedno s nama u uzajamnom reflektovanju. A prepoznamo ih kao znak koji je posrednik u otkrivanju nepoznate i saopštavanju poznate istine. Otuda dolazi i onaj zaključak da je ljudski duh vezan za upotrebu znaka i da zavisi od njega. Prema tome, znak nije nikakva slučajnost niti tekovina neke privilegovane civilizacije, a samo pismo nije ništa drugo do znak, po svojoj suštini, morfologiji i funkciji. Mnogi istraživači znaka najčešće čine besmislena razgraničenja između znaka i pisma, udaljujući se na taj način od suštine stvari. Istraživanjem znakova bavi se semiotika kao posebna naučna disciplina ili, kako se najčešće shvata, kao nauka među naukama i instrument nauke. Dakle, kao organon nauka. Međutim, ovim istraživanjima bave se i druge naučne discipline: lingvistika, filozofija i logika, psihologija i biologija, arheologija i antropologija, sociologija... I onog trenutka kad se one udalje od osnovnih semiotičkih aspekata, udaljavaju se i od osnovnih empirijskih problema kojima su imale nameru da se posvete. Otud pogrešni putevi i nespornosti.

Pismo je, dakle, znak. Znak je, dakle, pismo. Bez obzira na prirodu i formalnu interpretaciju. Svako je pismo sazđano od sistema, jer proistiĉe iz njega i egzistira u njemu i s njim, kao izraz opšteg poretka stvari. Proizašlo iz sistema, ono je i samo sistem bez koga je nemoguć opstanak civilizacije. A civilizacije, primitivne ili razvijene, ne poĉinju s praistorijom ili istorijom. Ili bar s onom praistorijom i istorijom koje su nam poznate. Blago reĉeno, i neozbiljno je u pravoj nauci kategorisati najranije civilizacije kao primitivne samo zato što je naše saznanje nemoćno da ih u potpunosti upozna ili što ima iluziju da je otišlo predaleko od njili. Ne bi niogla biti ozbiljna ni tvrdnja da smo otkrili prvi dan istorije ili praistorije. Prema tome, za genezom pisma se ne može tragati niti istorijskim šablonom, niti nekakvom merom razvojnosti.

I na istoku i na zapadu nastanak pisma pripisivan je božanstvima. U Vavilonu je to bio bog Nabu, u Egiptu bog Tot. Zato su i stari Egipćani pismo smatrali jezikom bogova. U Kini je to Fu-si, a i drevni Jevreji su takođe smatrali da je bog stvorio pismo. Islamska tradicija isto tako vidi boga kao tvorca pisma, dok Indusi smatraju da je tvorca pisma Brahma. Prema skandinavskoj sagi, stvaranje pisma pripisuje se Odinu, a u irskim legendama Ogmeu. Za stara indijanska plemena tvorca pisma nije niko drugi do bog. Pitagorejci i kabalisti nalaze da pismo proistiĉe iz univerzalnosti simbola. Za modernu nauku pismo je plod dugotrajne evolucije ljudskog saznanja u potrebi za posebnim modelom izražavanja misli.¹

Kad smo kod verovanja starih civilizacija, ĉini se da na njihovu religiju gledamo s aspekta istorijskog sveta i teoloških definicija. I upravo zbog toga, teško ili pogrešno tumaĉimo njihove duhovne manifestacije. Jer sve ono što su oni pripisivali božanstvima pripisivali su, u stvari, uzvišenosti duha ĉije su mogućnosti neograniĉene. Zato nisu težili vrhovnom gospodaru, kako se to nama ĉini, već vrhunskoj moći, energiji, vrhunskoj sadržini, a u tome su otkrivali manifestaciju sveukupnosti samog bića. S druge strane, međutim, moderno saznanje nas upućuje na evoluciju, kao da ĉoveka ne vidi sraslog s prirodom u kojoj mu je sve dostupno i prepoznatljivo.

Kako je u tom sluĉaju ĉovek došao do pisma ako odbacimo ulogu božanstva ili hipotezu o evoluciji ljudskog saznanja? Bilo bi to veoma složeno pitanje da nam u tome ne pomažu upravo same najranije civilizacije. One nas, naime, uveravaju da nijedan svet ne može proći kroz život a da ne ostavi poruku o sebi. U tim njihovim porukama je i tajna nastanka pisma, koja u suštini i nije tajna, jer nam upravo njihovi znaci, odnosno pismo, odnosno poruke, potvrđuju da na poreklo pisma nisu gledale kao na natprirodno poreklo, kao na simboliĉku predstavu bića, već kao na samo biće zato što su i božanstva bila deo prirode.

Ali, pođimo od same dokumentacije koja je verodostojno svedoĉanstvo postojanja i porekla pisma.

Drevnoskandinavsko "rita" (runa) znaĉi urezivati, a isto znaĉenje ima i englesko to write i nemaĉko reissen, einritzen. Grĉko grafein znaĉi pisati, urezivati, usecati. Latinsko scribere, nemaĉko schreiben i englesko scribe, inscribe takođe je prvobitno znaĉilo urezivati. U semitskim jezicima koren "štr", što znaĉi pisati, inia prvobitno znaĉenje urezivati. Dakle, ĉovek je prvo urezivao, utiskivao (a ĉinio je to geometrijskim potezom) svoju misao na kamenu, drvetu, rožini ili metalu. Gramatologija, grafiĉka lingvistika ili grafistika, koja se kao posebna nauĉna disciplina bavi razvojem pisma,² dolazi do zakljuĉka da su ti urezi ranih civilizacija bili u stvari slikovite konture predmeta kojima je ĉovek bio okružen ili ili je nosio u svojim mislima. Zato se i smatra da je najranije pismo piktografskog karaktera i da se posle toga razvija u klinasto i hijeroglifsko, pa tek onda u slovno, odnosno u sistem azbuĉnog.

Međutim, najnovija otkrića, i ne samo najnovija otkrića, odbacuju tu hipotezu. Na to nas upućuje najpre ĉinjenica da piktografsko pismo kao znak (kao pismo) ne može biti zajedniĉko većem broju interpretatora. Njegovi nivoi simboliĉke referencije nisu jasno naznaĉeni. Iz toga proizlazi i njegova dvosmislenost i višesmislenost, odnosno i moguća protivureĉnost informacije. A jezik i pismo trebalo bi da budu neposredna realnost misli. Prema tome, piktografsko pismo moglo bi doći samo kao dopuna, obogaćivanje te realnosti, bliže i neposrednije prihvatanje strukture, a ne kao njena suština i njeno autentiĉno obrazloženje

¹ Up. I. E. Gelb 1982: 219 i dalje.

² Termin "gramatologija" uveo je u nauĉnu literaturu I.E. Gelb 1982:32.

S druge strane, s ozbirom da daje opšti smisao informacije i nema dopunskog indikatora, piktografsko pismo je namenjeno samo upućenima, kao tajna ili kategorička poruka. To ne znači da piktografsko pismo nije pismo u punom smislu značenja, ali kao emanacija geometrijskog zakona u prirodi je na višem, složenijem nivou od slovnog pisma, čije zakonitosti dozvoljavaju univerzalnu primenu.

Istorija razvoja pisma, odnosno gramatologija, poznaje danas sedam sistema pisma:³

1. SUMERSKI, koji se javlja u Mesopotamiji oko 3200. godine pre n.e. i traje do 75. godine n.e.
2. PROTOELAMSKI, koji je nastao u Elamu između 3000. i 2000 godine pre n.e.
3. PROTOINDIJSKI, koji je nastao u dolini Inda oko 2200. godine pre n.e.
4. KINESKI, koji se javlja u Kini 1300. godine pre n.e. i traje do današnjih dana.
5. EGIPATSKI, koji je nastao u Egiptu 3000. godine pre n.e. i trajao do 400. godine n.e.
6. KRITSKI u Kritu i Grčkoj, čije je trajanje određeno na period između 2000. i 1200. godine pre n.e.
7. HETSKI u Anadoliji i Siriji, koji je nastao 1600. i trajao do 777. godine pre n.e.

Otkriće vinčanskog pisma, koje povezujemo i sa znacima iz Lepenskog vira (čija se hronologija određuje na period između 6.000 i 7.000 godine pre n.e.), o čemu smo već opširno pisali⁴, nalaže nam, međutim, da unesemo nužne izmene u dosadašnju hronologiju nastanka pisma i izvršimo prostorno pomeranje kolvke pismenosti iz Mesopotamije na područje podunavskog basena. Tako sada nova hronologija razvoja pisma glasi:

Protopismo Lepenskog vira	8000-6000. godine pre n.e.
Vinčansko azbučno	5500-3200. godine pre n.e.
Protosumersko piktografsko	3100. godine pre n.e.
Sumersko klinopisno	3000. godine pre n.e.
Egipatsko piktografsko	3000. godine pre n.e.
Protoelamsko klinopisno	3000. godine pre n.e.
Akadsko klinopisno	2500. godine pre n.e.
Elamsko klinopisno	2500. godine pre n.e.
Protoindijsko piktografsko	2300. godine pre n.e.
Kritsko piktografsko	2000. godine pre n.e.
Kritsko linearno A	1800. godine pre n.e.
Huritsko klinopisno	1700. godine pre n.e.
Kritsko linearno B	1700. godine pre n.e.
Festoski disk	1700. godine pre n.e.
Biblosko slogovno	1700. godine pre n.e.
Protosemitsko slogovno	1700. godine pre n.e.
Hetsko klinopisno i piktografsko	1600. godine pre n.e.
Protosinajsko slogovno	1600. godine pre n.e.
Protofeničansko slogovno	1600. godine pre n.e.
Protopalestinsko slogovno	1600. godine pre n.e.
Kiparsko-minojsko	1500. godine pre n.e.
Jermensko piktografsko	1400. godine pre n.e.
Kinesko piktografsko	1300. godine pre n.e.
Feničansko slogovno	1100. godine pre n.e.
Starojevrejsko	900. godine pre n.e.
Aramejsko	900. godine pre n.e.
Etrursko (rasensko)	900. godine pre n.e.
Grčko	900. godine pre n.e.
Kiparsko slogovno	700. godine pre n.e.

Anatolijske azbuke	700. godine pre n.e.
Persijsko slogovno	600. godine pre n.e.
Latinsko	600. godine pre n.e.
Samudsko	600. godine pre n.e.
Lihjansko	600. godine pre n.e.,
Safaitsko	600. godine pre n.e.
Indijsko	500. godine pre n.e.
Jevrejsko kvadratno	500. godine pre n.e.
Punsko	400. godine pre n.e.
Iberijsko	300. godine pre n.e.
Pahlavijsko	300. godine pre n.e.
Koptsko	100. godine pre n.e.
Palmirsko	100. godine pre n.e.

Između početka I veka stare ere i kraja I veka nove ere nastalo je libansko, runsko i sirijsko pismo. Baskijsko pismo, čiji spomenici potiču iz perioda između 8000 i 7000 godina pre n.e., nije svrstano u ovu hronologiju. Etrursko pismo je svrstano po staroj hronologiji, i pored toga što su začeci etrurske civilizacije pomereni u dublju prošlost, na period između 2500. i 2000. godine stare ere. Naša hronologija, za razliku od dosadašnjih, donosi jedino podatke o protopismu Lepenskog vira i vinčanskom pismu, čime ukazuje na nove izvore pisma koji vremenski i prostorno menjaju dosadašnju sliku o poreklu pisma. Iz toga proizlazi i potreba za korekcijom dosadašnje hronologije. Budući da su ta istraživanja u toku, to će nova hronologija svakako doneti i preciznije informacije o baskijskom pismu, o pomeranju dosadašnje hronologije etrurskog pisma,⁵ kao i o pomeranju nastanka izvesnih pisama iz nove u staru eru, a time i novu sliku o razvoju ranih civilizacija, o takozvanim iščezlim civilizacijama.

Do 1975. smatralo se da indijanski sistem Maja i Asteka predstavlja nedešifrovani sistem pisma [T. I]. Međutim, te godine je u Lenjingradu ruski naučnik J.V. Knorozov, na veliko iznenađenje širokih naučnih krugova, objavio svoje delo "Hijeroglifski rukopis Maja" i time skinuo veo tajne s tog pisma. Tako danas kao nedešifrovana pisma ostaju zapisi iz Biblosa, zapisi na disku iz Festa [T. II], pismo s Uskršnjeg ostrva (Rapa Nui) [T. III] i možda neka nova, još neotkrivena pisma.

Zbog neusaglašenih mišljenja o ulozi i značaju znaka, zbog primene zastarelih šablona u tretmanu znaka kao pisma, sve doskora mnoga svedočanstva pismenosti bila su zapostavljena ili pogrešno interpretirana. Veoma široke mogućnosti koje je pružala semiotika nisu bile iskorišćene. Gramatologija i glotohronologija kao posebne naučne discipline, prva još u klasičnim okvirima, a druga nedovoljno prihvaćena, takođe nisu bile iskorišćene⁶. A te tri naučne discipline, zajedno ili posebno primenjene, mogle su rasvetliti jednu nepoznatu sliku sveta, jer upoznati poreklo i razvoj pisma znači upoznati, makar i aproksimativno, pravo vreme i prostor žarišta arhajskih civilizacija, znači upoznati mnoge nepoznate ili zapostavljene ili omalovažavane zakonitosti koje mogu biti od koristi upravo novim civilizacijama tako samouvereno okrenutim protiv prirode [T. IV].

Svedočanstvima koja su otkrivena u Lepenskom viru do danas nije bila poklonjena pažnja, ni sa stanovišta gramatologije, ni sa stanovišta glotohronologije.⁷ Izvesne semiotičke analize potvrdile su samo već ustaljene, zastarele šablone koje je semiotika još na početku svoga razvoja odbacila. Na veliki fond pismenih svedočanstava razmatranih sa stanovišta pisma i svrstanih u poseban sistem, kao vinčansko pismo, gledalo se kao na takozvane znakove svojine ili znakove radionica, a ne kao na dokumenta sa svim preimućstvima pisma.⁸ Tako su spomenici arhajske pismenosti, ostavši isključivo u rukama arheologije, ostali dugo u senci, s pogrešnom definicijom i još pogrešnijom ulogom koja im je data, a upravo ta dva izvora u ovom trenutku nedvosmisleno ukazuju da su "jezik, odnosno pismo zapisnik pravremena" , kako je to naglasio R. Fester.

Svedočanstva Lepenskog vira i vinčanskog pisma kao najstariji izvori pismenosti u svetu upravo su i pokrenula i rasvetlila izvesna fundamentalna pitanja razvoja civilizacija. Jedno od njih je i preimućstvo slovnog pisma nad piktografskim, klinopisnim i hijeroglifskim [T. V]. Taj dokaz nalazimo upravo u analogijama pisma [T. VI—VII], do kojih nije moglo doći ni dogovorno, ni uvek iz neposrednog kontakta plemena i naroda s jednog na drugi kraj sveta, ni takozvanim masovnim seobama, već iz činjenice da potiču iz istog izvora. Rane civilizacije, inače u svemu precizne i konkretne, nisu se mogle oslanjati, ili ne uvek, na podražavanje tuđih iskustava, već, kreativne u svemu, isključivo na zakonitosti koje su im bile poznate i s kojima su živele. Te zakonitosti su im bile dostupne bez obzira na vremensku i prostornu udaljenost i one su ih videle u kretanju (u tempu i ritmu tog kretanja), u svođenju na zvuk tog kretanja, a zvuk u broju iz koga je proizlazio oblik. Dokumentacija Lepenskog vira i vinčanskog pisma očigledna su potvrda ovog zakona, koji čak omogućuje i modifikacije do kojih je tokom vremena i dolazilo.

³ Id.,67.

⁴ R. Pešić I, II.

⁵ Vidi R. Pešić IV, str. 48; R. Pešić V, str. 54.

⁶ Glotohronologija je pristup istoriji jezika koji se služi jednom statističkom tehnikom (tzv. leksikostatistikom) radi kvantifikovanja divergencije jezika od zajedničkog im izvora. Tako poređenjem dva srodna jezika za koje nema ranijih pisanih materijala procent razlika u bazičnom rečniku omogućuje približno određivanje datuma kada su se ta dva govorna oblika razdvojila. Dosadašnji rezultati pokazuju da se prosečno 81 procent bazičnog rečnika zadržava u toku jednog milenijuma. Taj krajnje kontroverzni metod razradili su 40-ih godina XX veka američki lingvisti Moris Svodeš i Robert Liz. (J. H. Greenberg 1962: 255; I. Rouse 1972: 135-6; D.Crystal 1987: 311.)

⁷ Up. R. Pešić 1.

⁸ R. Pešić 11, str. 17-28.

Ilustracije

Tabla I. - Neki slogovni znaci majanskog pisma, koje je dešifrovao J.V. Knorozov (N⁰ 1-10), i obrasci njihovog korišćenja pri fonetskom pisanju reči (N⁰ 11-20). Prema N.A. Pavlenko: sl. 41, str. 94.

1		c(u)	8		h(a)	15		lub
2		tz(u)	9		p(a)	16		kati
3		k(u)	10		t(i)	17		kam
4		b(u)	11		cutz	18		ukah
5		k(a)	12		tzul	19		pak
6		m(a)	13		bulus	20		mam
7		u	14		cantzuc			

Tabla II. - Festoski disk (lice i naličje). Prema N.A. Pavlenko 1987: sl. 39, str. 89.

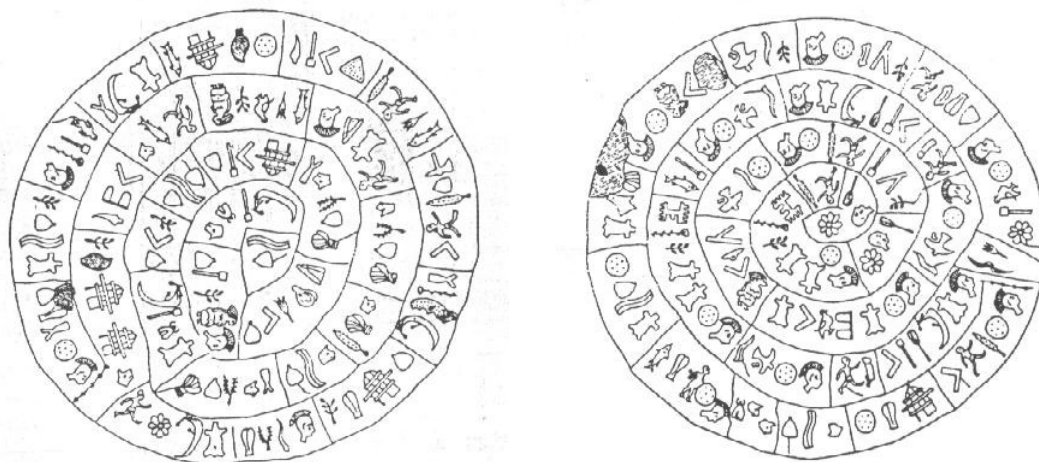

Tabla III. - Gore: tekst najveće drvene daščice (rongo-rongo) s Uskršnjeg ostrva (Rapa Nui). Dole: "ogrlica" s pismenima rongo-rongo. Prema H. Haarmann 1990: Abb. 98-99, S. 189.

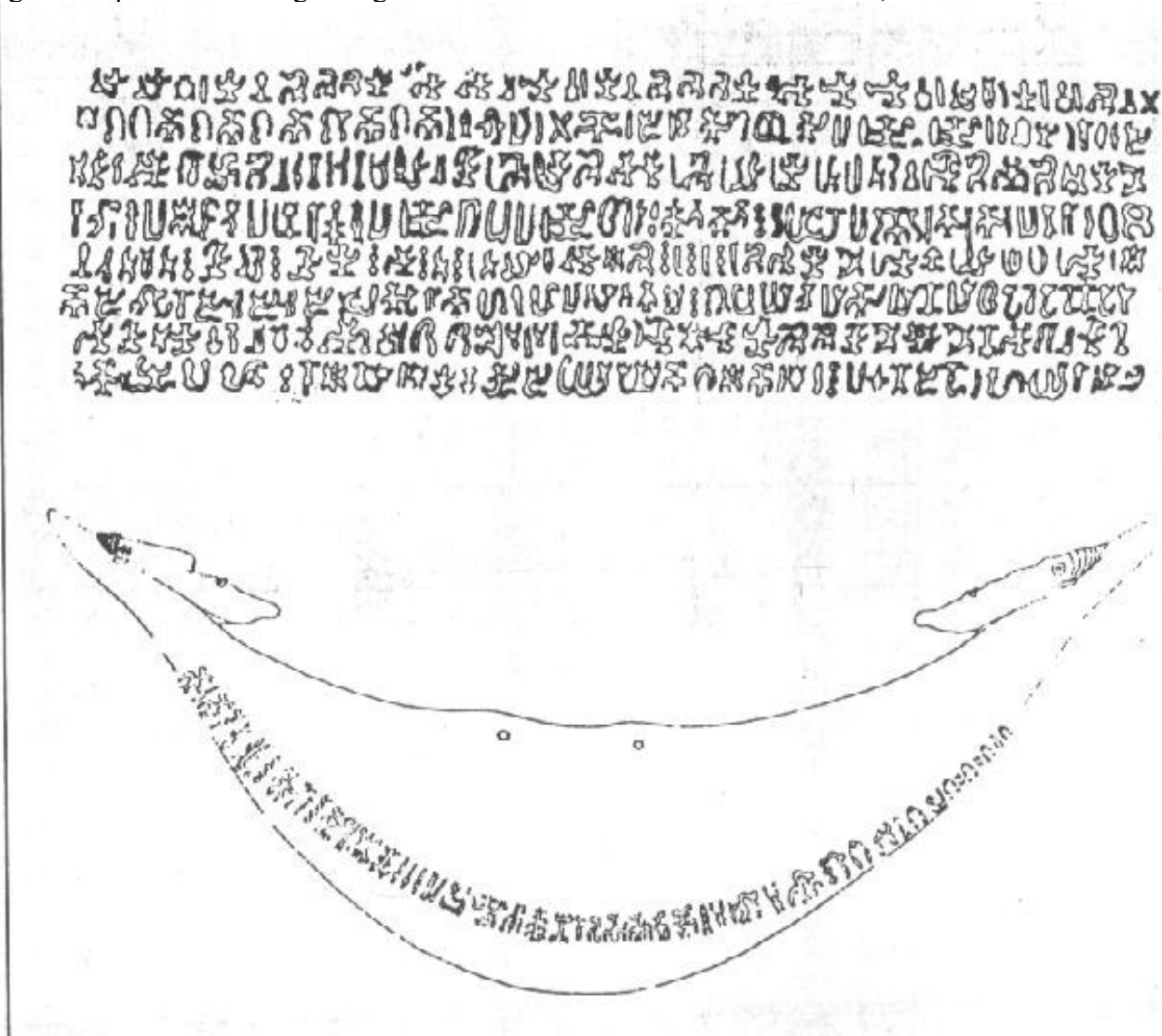

Tabla IV. - Kritsko linearno B pismo, koje su 1953. godine dekodirali M. Ventris i Dž. Čadvik, uglavnom u celini, pomerilo je nastanak grčke civilizacije u dublju prošlost. Jedan od značajnih doprinosa glotohronologije. Prema J. Chadwick 1970: fig. 17.

	a		ja		na		pu		sa		u		?
	a		je		ne		qa		se		wa		?
	a		jo		ni		ge		si		we		?
	au		ko		no		gi		so		wi		?
	da		ke		nu		go		su		wo		?
	de		ki		nwa		ka		ta		za		?
	di		ko		o		na		ta		ze		?
	do		ku		pa		na		te		zo		?
	du		me		pe		ne		ti		?		?
	dure		me		pi		ni		zo		?		?
	dura		mi		po		no		tu		?		?
	e		mo		pte		no		tura		?		?
	i		mu		pu		ru		turo		I II III ZNAČI RAZDVOJENJA		

Tabla V. - Razvoj piktografskog u klinasto pismo. Prema I. E. Gelb 1982: sl .31, str. 75.

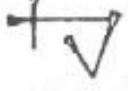
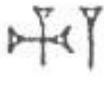

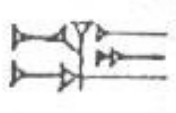

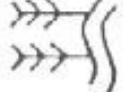

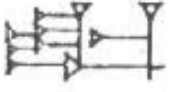

PTICA				
RIBA				
MAGARAC				
BIK				
SUNCE				
ZRNO				
VRT				
PLUG				
BUMERANG				
NOGA				

Table VI-VII. - Analogije raznih arhajskih pisama. Na osnovu više izvora.

BR.	ĆIRILICA	GLAGOLJICA	STARO FRIGIJSKO	LIDIJSKO	BERBERSKO	DREVNO JUŽNO ARAPSKO
1	А	Ⲁ	Α	Α, Μ, (Δ)	·	Ⲁ
2	Б	Ⲃ	Β, Β	Β	⊙	Ⲃ
3	В	ⲃ	Ϝ, Ϝ	Ϝ		
4	Г	Ⲅ	Γ		Γ	Γ
5	Δ	ⲅ	Δ	Δ	Π	Δ
6	Ε	Ⲇ	Ε, Ε	Ϛ, Ϛ, (ϛ)		
7	Х	ⲇ				ϛ
8	С	Ⲉ		Ϝ		
9	Ζ	ⲉ	Σ, Σ, Ϛ		—	Σ
10	Н	Ⲋ		Ϛ		
11	І	ⲋ	Ι	Ι	=	
12	Ї (Ј)	Ⲍ		⊖	Ζ	Ϛ
13	К	ⲍ	Κ, Κ	Ϝ	≡	κ
14	Λ	Ⲏ	Λ	Ϛ, Ϛ		λ
15	М	ⲏ, Μ	Μ, Μ	Ϛ	⊓, ⊓	μ
16	Н	Ⲑ	Ν	Ϛ		ν
17	О	ⲑ	Ο	⊖		⊖
18	Π	Ⲓ	Ρ, Π	+	×	
19	Р	ⲓ	Ρ, Ρ	Ϝ	⊖	⊓
20	С	Ⲕ	Σ, Σ	Ϝ	Σ, С	ϛ
21	Т	ⲕ	Τ	Τ, †	+, ×, ⊓	Χ, ⊖, ⊓, ⊓
22	О, V	Ⲗ	Υ	Ϛ		
23	Ф	ⲗ, Ϝ	Ϝ	⊖		⊖
24	Х	Ⲙ			Γ	Υ
25	Ω	ⲙ				
26	Ч	Ⲏ	Υ		→	Ϛ
27	Y	ⲏ				⊖
28	Ш	Ⲑ	Ϛ		≡	Ϛ, Ϛ
29	Щ	ⲑ				×
30	Ъ	Ⲓ				Χ, Ϛ
31	Ѡ	ⲓ, Ϛ				
32	ѡ	Ⲕ				
33	Ѣ	ⲕ				
34	Ѥ	Ⲍ				
35	Ѧ	ⲍ				
36	Ѩ	Ⲏ				
37	Ѭ	ⲏ				
38	Ѯ	Ⲑ				
39	Ѱ					
40	Ѳ					
41	Ѵ	ⲑ				
42	Ѷ	Ⲓ				

BR.	ĆIRILICA	GLAGOLJICA	STARO FRIGIJSKO	LIDIJSKO	BERBERSKO	DREVNO JUŽNO ARAPSKO
1	А	Ⲁ	Α	Α, Μ, (Δ)	·	Ⲁ
2	Б	Ⲃ	Β, Β	Ⲃ	⊙	Ⲃ
3	В	Ⲅ	Ϝ, ϝ	Ϝ		
4	Г	Ⲅ	Γ		Γ	Г
5	Δ	Ⲇ	Δ	Δ	Π	Ⲇ
6	Е	Ⲉ	Ε, Ε	Ⲉ, Υ, (Ϛ)		
7	Х	Ⲋ				Ⲋ
8	С	Ⲍ		Ϝ		
9	З	Ⲏ	Ζ, Ζ, Ⲋ		—	Ⲏ
10	Н	Ⲑ		Ϛ		
11	І	Ⲓ	Ι	Ι	=	
12	Ї (Ј)	Ⲕ		⊖	Ζ	Ϛ
13	К	Ⲇ	Κ, Κ	Ⲇ	⊕	Ⲇ
14	Λ	Ⲉ	Λ	Ⲉ, Υ		Ⲉ
15	М	Ⲋ, Μ	Μ, Μ	Ⲋ	Ⲋ, Ⲋ	Ⲋ
16	Н	Ⲍ	Ν	Ϝ	Ι	Ϝ
17	О	Ⲏ	Ο	⊖		⊖
18	П	Ⲑ	Ρ, Π	+	Χ	
19	Р	Ⲓ	Ρ, Ρ	Ϝ	⊖	⊖
20	С	Ⲕ	Σ, Ξ	Ϝ	Ⲏ, Ⲇ	Ⲇ
21	Т	Ⲗ	Τ	Τ, †	+, Χ, ⊖	Χ, ⊖, ⊖, ⊖
22	У, V	Ⲙ	Υ	Ϝ		
23	Ф	Ⲑ, Ϝ	Ϝ	Ⲉ		⊖
24	Х	Ⲓ			Γ	Υ
25	Ω	Ⲕ				
26	Ч	Ⲗ	Υ		Ϛ	Ϝ
27	Y	Ⲙ				⊖
28	Ш	Ⲑ	Ϛ		Ϛ	Ϛ, Ϝ
29	Щ	Ⲓ				Ϛ
30	Ъ	Ⲕ				Χ, Ⲉ
31	Ѡ	Ⲗ, Ϛ				
32	б	Ⲉ				
33	ѡ	Ⲇ				
34	ю	Ⲑ				
35	а	Ⲃ				
36	х	Ⲅ				
37	ѡа	ⲆⲂ				
38	ѡх	ⲆⲄ				
39	ѣ					
40	ѡ					
41	ѡ	Ⲑ				
42	ѡ	Ⲓ				

IX. TRAGOM VINČANSKOG PISMA¹

Kao što smo istakli,² vinčansko pisino pronađeno je na samom lokalitetu Vinča i na lokalitetu Banjica, što bi sve prostorno bilo u regionu samog Beograda. Dalje se prostire na lokalitetima Gornja Tuzla, Gomolava, Pljosna stijena, Ledine, Šabac³ u Jugoslaviji. Lokalizacije u Rumuniji i Bugarskoj već smo naveli,⁴ ali odmah moramo naglasiti da se može uočiti razlika u karakteru pisma između onog koje nam je dokumentovano u Jugoslaviji i onog u Rumuniji i Bugarskoj. Naime, lokaliteti u Jugoslaviji izdvajaju se od lokaliteta u Rumuniji i Bugarskoj po tome što je na lokalitetima u Jugoslaviji materijal s pismom azbučnog karaktera, dok je materijal u Rumuniji i Bugarskoj pretežno piktografskog karaktera⁵.

Ističući tu činjenicu, želeli smo skrenuti pažnju na izuzetno važno i značajno pitanje koje pokreće vinčansko pismo, jer ono svojim karakterom daje prednost azbučnom pismu u odnosu na piktografsko. A nama je danas poznato da je piktografsko, protosumersko pismo nastalo oko 3100. godine pre n.e. i usvojeno kao prvo svetsko pismo⁶.

Dakle, kad govorimo o nastanku pismenosti uopšte, nauka nas upućuje na piktografsko pismo kao na prvobitni instrument pismenog komuniciranja ranih civilizacija.

¹ Ovaj spis nađen je u zaostavštini prof. R. Pešića na italijanskom jeziku, ali s naslovom na srpskom. Poređenjem različitih rukopisa ustanovljeno je da su neki njegovi delovi identični s odlomcima već objavljenih radova, pa su, shodno tome, ovde izostavljeni.

² R. Pešić II.str. 17id.

³ V. Trbuhović - M.Vasiljević 1983: 26, T. VIII (lokalitet Benska bara, u ranijoj literaturi poznat kao "Jela"; up. isti 1970: 23-25; M. Vasiljević 1963). Autori kažu: "Kako se ovi 'simboli' (tj. urezani znaci koje arheolozi obično svrstavaju u obeležja svojine) često ponavljaju na posuđu, i kako su raspoređeni u odgovarajuće nizove, reč može biti i o najstarijim oblicima pismenosti" (id., 41). Veliki izbor urezanih znakova iz Jeke daje Winn 1981: 329-343.

⁴ R. Pešić IV, str. 45.

⁵ Za najstarije piktograme u neolitu i eneolitu Bugarske v.H. Todorova 1986: 207-213, sl. 113-117.

⁶ Vidi niže, str. 101; up. i R. Pešić VIII, str. 82-83.

Da li je ova teorija održiva posle otkrića vinčanskog pisma i civilizacije Lepenski vir, o čemu smo već govorili u našoj raspravi *Sillabarium Lepenski vir (Arezzo, 1986.)*?⁷ Ako poštujemo hronologiju nastanka, i za arheološki lokalitet Banjica imamo potvrđenu analizu da je poslednja granica starosti tog lokaliteta 3470. godina pre n.e.⁸, a ostalih lokaliteta i starija, nameće se zaključak da je vinčansko pismo azbučnog karaktera nastalo pre onog piktografskog u Vavilonu.

Prvo azbučno pismo, kako se dosad smatralo, bilo je grčko, koje je nastalo od feničkog oko 900. godine pre n.e. Razlike u karakteru i hronologiji su, kao što se vidi, velike. Ali mi se ne možemo oteti činjenici o azbučnom karakteru pisma koje je nastalo u Vinči. Takođe, ne možemo mimoći činjenicu da se dosad tvrdilo da je i etrursko pismo nastalo negde u IX veku pre n.e. ili nešto docnije, ako smo skloni prihvatiti postojeće hipoteze o navedenom etrurskom preuzimanju grčkog pisma.

Etrursko pismo je, dakle, takođe azbučnog karaktera. Jer, kao što smo videli,⁹ Etrurci su već bili pismeni kad su se prvi put sreli s Grcima na Apeninskom poluostrvu. S druge strane, Grci nisu razumevali njihov jezik. Bio im je stran. A ni sam susret niti dalji međusobni odnosi nisu bili tako srdačni. Naprotiv, često su međusobno ratovali. Zašto bi se u tim okolnostima Etrurci odricali svog jezika i pisma i preuzimali ih od Grka? Njihov rasenski jezik i pismo bili su široko rasprostranjeni, i to im je omogućavalo normalnu komunikaciju sa svetom.

⁷ U ovoj knjizi R. Pešić I, str. 9-15.

⁸ Todorović - A. Cermanović 1961: 71-72; up. R. Pešić 11, str. 17 i d.

⁹ R. Pešić IV, str.41.

Reč je, dakle, s jedne strane, o prvim tragovima azbučnog (slovnog) karaktera pisma, a s druge strane o odgovoru na pitanje - jesu li to azbučno (slovno) pismo Etrurci preuzeli od Grka? Čini se da bi

najcelishodnije bilo razmotriti najpre pitanje nastanka azbučnog (slovnog.) pisma. To će nam omogućiti da rasvetlimo i pitanje nasleđivanja, odnosno preuzimanja.

Razlika u karakteru između azbučnog (slovnog, fonetskog) i piktografskog pisma pokreće, svakako, veoma važno pitanje primarnosti, samim tim i hronologiju pismenosti uopšte. Čini se, ipak, bar u ovom trenutku, da je najpre nastalo azbučno pismo, pa tek posle toga piktografsko. Velika rasprostranjenost vinčanskog pisma, njegova dugotrajnost i široka upotrebnost nude nam tumačenje piktografskog pisma kao savršenijeg, jer nije moglo biti dostupno za široku upotrebu. Piktografsko pismo se javlja kao potreba tajnog čitanja i pisanja, što je bilo dozvoljeno samo upućenima. Ono, doduše, postoji i danas u vidu zagonetke - rebusa. A tajne informacije su stari narodi saopštavali rajnim pismom (hvotskim), što je u nauci davno dokumentovano. Piktografsko pismo, ipak, pripada likovnom jeziku, bez obzira na to što daje približno samo strogo određenu poruku, dok slika nudi i svojevrstni estetski doživljaj. U svakom slučaju, vinčansko pismo možemo prihvatiti isključivo kao azbučno pismo koje se sastoji jedino od grafema. A ta činjenica, kao što smo videli, otkriva nove argumente koji uslovljavaju istorijske izmene u prostoru i vremenu.

Već 1910. godine poznati srpski arheolog Miloje M. Vasić ukazao je na slovni karakter urezanih znakova na keramici u Vinči (Prähistorische Zeitschrift II, 1910), što je ponovio i u svom delu "Preistoriska Vinča" (I-IV, Beograd 1932-1936)¹⁰. M.A. Georgijevski skrenuo je pažnju na vinčansko pismo svojim radom "Pismenije znaki i nadpisi iz Vinči", koji je izašao u Sborniku ruskovo arheologičeskovo obščestvo v korolevstvo Jugoslaviji, tom III, Beograd, 1940.¹¹

¹⁰ R. Pešić II, str. 19 i napomena 7.

¹¹ "Nažalost", kaže autor ovog inače manje poznatog i teže dostupnog rada, "većina dosad nađenili znakova je jednoobrazna, što ne daje mogućnosti da se ustanovi alfabetski sistem koji se upotrebljavao u Vinči... To se objašnjava okolnošću da većina pismenih znakova iz Vinče predstavlja ili 'fabričke marke' ili 'znakove svojine'. Prvi, koji su napravljeni u vreme izrade sudova, jesu pravi pismeni znaci. Drugi, ugrebeni nekim oštrim predmetom, jesu znakovi za raspoznavanje svojine i sastoje se uglavnom od primitivnih crteža i nemaju uvek azbučni karakter" (op. cit., str. 181). Znakove svojine M.A. Georgijevski deli na dve grupe - na znake slične i analogne alfabetskim znakovima, i na znakove koji se sastoje iz linearnih crteža. Neki znaci su bez ikakve sumnje pozajmljeni iz alfabetskih sistema, ali je teško reći kojeg sistema, jer se sreću u svima - istočnim, kritsko-egejskim i starogrčkim, dok jedan tačno odgovara znaku linearnog kritsko-egejskog pisma (id., 182). Na dubini oko 5 m znaci svojine sasvim iščezavaju i zamenjuju ili tzv. "fabričke marke", znaci malih razmera (manji od centimetra), utisnuti u glinu za vreme izrade predmeta. To bi bili pravi alfabetski znaci i oni, dakle, prethode "znacima svojine", koji predstavljaju samo njihovo uprošćenje i vulgarizaciju. Ta činjenica daje osnova za pretpostavku da se u oblasti Vinče upotrebljavao neki drevni sistem pisma. Te "fabričke marke" teško je dovesti u vezu s nekim određenim azbučnim sistemom, jer se sreću u svima, a nekoliko ih se približava znacima semitskog pisma (id., 184). Na dva predmeta, jednoj zdeli i na statueti s dubine 5,5 m, nalazi se kombinacija znakova koja podseća na natpis (id., 186). Autor ipak završava konstatacijom da nam pri sadašnjem stanju iskopavanja u Vinči rezultati ovih njegovih istraživanja ne daju prava za bilo kakve određene zaključke (ibid.).

Zl. Rakeva-Morfova u svom saopštenju "Nadpisot pri Sitovo" iz 1950. godine pominje ureze na steni iz Sitova, povezujući ih s "nekim" runskim pismom.¹² J. Todorović i A. Cermanović u studiji (monografiji) "Banjica - naselje vinčanske kulture" (Beograd 1961) posvećuju mnogo pažnje materijalu sa slovnim znacima pronađenim na Banjici, kao i na drugim lokalitetima čije iskopine pripadaju vinčanskoj kulturi.¹³ J. Makkay (Alba Regia X, 1969)¹⁴ i N. Vlassa (Dacia, N.S., VII, 1963)¹⁵ upotpunili su vrlo pažljivo istraživanja o neolitskom pismu u Rumuniji, upoređujući ga s pismom piktografskog karaktera. Vladislav Popović skrenuo je pažnju na neolitsko pismo u Jugoslaviji, Bugarskoj, Rumuniji i Mađarskoj u francuskom časopisu Revue archeologique (Tome II, Paris, 1965)¹⁶.

¹² Zl. Rakeva-Morfova 1950: 242-244, sl. 9-11. Natpis (u 1 redu dužine 3,4 m i s karakterima visine 13-16 cm) otkrio je još 1928. dr A. Peev i o njemu dao saopštenje s opisom i celim prepisom (Izvestija na arheologičeskija institut V, 1928/9, str. 363-365), napominjući da znaci podsećaju na runsko pismo u jednoj oblasti koju su u prošlosti naseljavali Tračani, čiji su jezik i pismo nepoznati. Rakeva u

navedenom članku donosi dva snimka i jedan tačniji prepis natpisa (podeljen u dva reda iz praktičnih razloga) na osnovu otiska i sravnjivanja s originalom. Neki znaci slični su pojedinim slovnim znacima, a drugi predstavljaju figure-crteže. Ti znaci je slabo podsećaju na rune severnih naroda, pa je moguće da je reč o nekakvom runskom pismu druge vrste (op. cit., 243). Međutim, u jednom kasnijem radu Rakeva (1972: 49-53, sl. 4) upoređuje urezane znake sa severnoevropskim runama i zaključuje da bi se natpis iz Sitova možda mogao pripisati gotskom pismu iz doba poznorimskog carstva, imajući u vidu upade Gota na Balkan još od III veka n.e. - Hronologija natpisa iz Sitova, čini se, krajnje je nesigurna, mada ga neki autori (kao J. Todorović 1969 (1971): 80 i uporedna tabela na sl. 2) zbog sličnosti nekih njegovih znakova s urezanim znacima na vinčanskoj keramici ubrajaju u neolitsko pismo.

¹³ J. Todorović - A. Cermanović 1961: 41-4.3, T. XXXII-XXXIV; up. R. Pešić 11, str. 17-28 i odgovarajuće napomene.

¹⁴ Janos Makkay (1969: 9-49) pokušao je da sistematizuje urezane znake dotad otkrivene na nalazištima vinčanske grupe i drugih istovremenih i delimično srodnih kultura u jugoistočnoj Evropi, obuhvativši ih opštim terminom "tordoška kasneolitska grupa znakova", budući da je upravo u Tordošu otkriven najbogatiji fond takvih nalaza (preko tri stotine) i da oni predstavljaju najraniju pojavu u okviru vinčanske kulturne grupe (kraj faze Vinča A - kraj faze Vinča B2). Tim pregledom, datim na uporednim tabelama, obuhvaćeno je ukupno 37 nalazišta (ne računajući Tartariju s njenim piktografskim pločicama, o kojima danas već postoji opsežna literatura (v. npr. E. Masson 1984: 112 i dalje, s odgovarajućim napomenama) i koje se u pogledu uslova nalaska, odnosno arheološkog konteksta i hronologije moraju uzeti s izvesnom dozom rezerve), od kojih 17 pripadaju vinčanskoj kulturi: Tordoš (Transilvanija, Rumunija), Banjica, Vinča (lok. Belo brdo), Obrež (lok. Beletinci), Gornja Tuzla (severoistočna Bosna), Koraj (lok. Varoš, si. Bosna), Predionica (Priština), Jablanica (Medulužje kod Mladenovca), Zorlencul Mare (rumunski Banat), Nandrovalya - Nadruvale (Transilvanija), Kormadin (Jakovo kod Zemuna), Gradac (Zlokućane kod Leskovca), Gornji grad - Kalemegdan, Pljosna stijena (Radoinja kod Nove Varoši), Gomolava (Hrtkovci kod Sremske Mitrovice), Ledine (Žarkovo), Grabovac (lok. Đurića vinogradi, Obrenovac). Tu tzv. tordošku grupu znakova upoređuje s mesopotamskim piktografima i zaključuje da se ona formirala na osnovu zbira opštih anatolsko-mesopotamskih relacija i direktnih mesopotamskih uticaja u ovoj oblasti. S obzirom na nisku ili klasičnu hronologiju za neolit jugoistočne Evrope, koju zastupa Makkay u ovoj studiji, a koja već nije bila održiva ni u vreme kad ju je pisao, njegovi zaključci o mesopotamskom (sumerskom) poreklu "tordoške grupe urezanih znakova" ne mogu se prihvatiti.

¹⁵ Želeći da tačnije utvrdi kulturnu stratigrafiju Tordoša, N. Vlassa je 1963. preduzeo nova iskopavanja u obližnjoj Tartariji (gde je ranijim radovima 1942. i 1943. bio otkriven sličan materijal) i tom prilikom u najstarijem sloju, koji on paraleliše s Vinčom B1, otkrio jednu kultnu ("magijsko-religijsku") jamu koja je sadržavala 26 glinenih idola, 2 idola od alabastera kikaladskog tipa, 1 narukvicu od školjke Spondylus i 3 glinene pločice -jednu s lovačkom (?) scenom i dve s urezanim neobičnim znakovima poređanim u nekoliko redova, koji se mogii smatrati rudimentarnim pismom. Najbliže paralele za ove pločice nalazi na tabletama s piktogramima iz perioda Uruk (Warka) IV (cca 3500-3200) i Džemdet Nasr (cca 3200-3000). Na osnovu tih analogija, i uzimajući u obzir vreme potrebno da ti sumerski kulturni uticaji (ako ne i same pločice) dopru do doline Moriša, smatra da se tartarijske tablete mogu datirati u vreme oko 2900-2700. godine pre n.e., što bi odgovaralo fazi Vinča A po niskoj hronologiji, ili ako se snize datumi za pomenuta orijentalna nalazišta - što je, kako kaže, u poslednje vreme opšti trend - dolazimo za kraj prvog (najstarijeg) sloja u Tartariji, kojem pripada kulturna jama s pločicama, do datuma koji upravo označava početak faze Vinča B1 - 2600. godine pre n.e. (N. Vlassa 1963: 485-494, fig. 1-10). - Treba napomenuti da su nalazi iz Tartarije izazvali osobitu pažnju u naučnim krugovima, kako među arheolozima zbog njihovog značaja za utvrđivanje hronologije vinčanske kulture, tako i mestu stručnjacima za orijentalna pisma, što je dovelo do proliferacije literature o tim problemima, na šta je delom ukazano u prethodnoj napomeni.

¹⁶ Ukratko, V. Popović (1965: 1-56, figs. 1-29) misli da su došljaci s Bliskog istoka prodrli u Podunavlje u periodu vinčanske kulture i doneli sistem sumerskog pisma piktografskog karaktera. Podunavske neolitske kulture nisu samostalno mogle da razviju pismenost, jer su u kulturnom, društvenom, ekonomskom i religijskom pogledu stajale na nižem razvojnem stupnju od civilizovanih mesopotamskih društava pred kraj IV milenijuma pre n.e.

Vasil Mikov, Georgi II. Georgijev i Vladimiir I. Georgijev bavili su se analizom znakova urezanim na glinenom pečatu iz Karanova (Arheologija XI/1, 1969)¹⁷. Već pomenuti autor Jovan Todorović javlja se ponovo, ovog puta mnogo opširnije, svojim prilogom "Written signs in the

neolithic cultures of Southeastern Europe" (*Archaeologia Iugoslavica* X, 1969)¹⁸. Bogdan Nikolov i V.I. Georgijev dali su dokaze o urezanim znacima pronađenim na glinenoj pločici iz Gradešnice (*Arheologija* XII/3, 1970), datirajući je na kraj IV ili početak III milenijuma pre n.e. i povezujući to pismo s minojskom kulturom i kritskim pismom.¹⁹

¹⁷ U zajedničkom članku trojice bugarskili naučnika V. Mikov je ukratko podsetio na istorijat istraživanja velikog neolitskog tela u Karanovu kod Nove Zagore i na njegovu moćnu stratigrafiju od sedam kulturnih slojeva s najkarakterističnijim nalazima (str. 4—7, sl. 1-3). - G.II. Georgijev se pozabavio opisom, analogijom i hronologijom okruglog glinenog pečata nadenog in situ u stambenom horizontu eneolitskog kulturnog sloja (Karanovo VI), koji se može, kako ističe, tradicionalnim arheološkim metodama i metodom C-14 datirati na kraj IV milenijuma pre n.e. Pečat upoređuje s drugim sličnim pečatima i predmetima s urezanim znacima iz susednih zemalja, a posebno se zadržava na stratigrafiji i hronologiji pločica s piktografskim znacima iz Tartarije, koje se prema propratnom raznorodnom materijalu imaju pripisati prvoj polovini bronzanog doba (kultura Kocofeni) i datirati u period oko 2400-2300. godine pre n.e. Tako bi pločice s piktogramima i znacima iz Tartarije bile kasnije od pismena na karanovskom pečatu (op. cit., str. 8-10). - Najzad, lingvist V.I. Georgijev pokušao je da izvrši paleografsko-epigrafsku analizu znakova na glinenom pečatu iz Karanova, uporedivši ih s tzv. minojskom "hijeroglifskom" (tačnije piktografskom) pismenošću na Kritu, a delom i s hetitskim "hijeroglifskim" pismom. Neki znakovi imaju tačnu ili približnu analogiju s kritskom pismenošću, npr. sa znacima na disku iz Festosa i s linearnim pismom A. Međutim, uprkos tim pojedinačnim površnim sličnostima, karanovsko pismo je samostalno i originalno i predstavlja (prema datiranju koji daju arheolozi) najstarije evropsko pismo, te ni u kom slučaju nije moglo biti preneto s Krita, gde je pojava pisma kasnijeg datuma (op. cit., str. 10-12; up. V.I. Georgiev 1977: 152-155).

¹⁸ J. Todorović (1969/1971/: 77-84, T. I-XII + 4 sl.) od svih ovde navedenih autora najšire se i najozbiljnije pozabavio urezanim pismenim znacima i natpisima na keramičkim predmetima u neolitskim kulturama jugoistočne Evrope. Pored vinčanskog niaterijala iz Tordoša, Vinče, Banjice i drugih lokaliteta ove kulture, on se osvrće na nalaze iz Bugarske i pločice iz Tartarije, iznoseći i komentarišući razna mišljenja povodom tih nalaza. Nasuprot drugima, smatra da su se kulturni uticaji kretali u suprotnom smeru - iz neolitskog Podunavlja prema Egeji i dalje na Istok - i da bi se početak pismenosti mogao tražiti u oblasti vinčanskog kulturnog kompleksa (sl. 3 i 4). Posebno ovde treba skrenuti pažnju na priloženu uporednu tabelu znakova (sl. 2), iz koje se vidi da gotovo svako slovo feničanskog alfabeta ima svoju analogiju (ako nije i identično) s nekim vinčanskim znakom.

¹⁹ B. Nikolov (1970: 1-7, sl. 1-7) izveštava da je 1969. godine prilikom iskopavanja eneolitskog naselja nedaleko od sela Gradešnica, čiji ceo kulturni sloj odgovara Karanovu V (kultura Marica), u kontekstu ne-sumnjivo kulturnog karaktera otkrio glinenu pločicu, oblika pravougaonog plitkog suda, s urezanim pismenim znacima na prednjoj strani i ljudskom figurom u "adorantnoj pozi" na naličju (sl. 6,7). Budući da hronološki prethodi pločicama iz Tartarije i pečatu iz Karanova, to je zasad najstarija pločica s pismenim znacima u Evropi (id., str. 6). - V.I. Georgijev (1970: 7-9) analizira pločicu s paleografskog stanovišta. Prednja strana podeljena je sa četiri horizontalne crte na četiri dela ili "reda", što je karakteristično za kritsku, hetitsku i druge drevne pismenosti. Prvi red ima 4 ili 5 znaka, drugi red 5 ili 6, treći red 5 znakova, a četvrti 8 znakova, od kojih većina predstavlja vertikalne crte; neke mogu označavati cifre (I = 1, II = 2, III = 3), a neke mogu biti znaci za rastavljanje pojedinih reči, kao npr. u kritskom pismu. Neki znaci imaju analogije u kritskom pismu. Pismo iz Gradešnice, Karanova i Tartarije pripada prvoj fazi razvoja pismenosti - piktografiji ili ideografiji: ono ne može da se "čita", ono se "tumači". U svakom slučaju, postojanje pismenosti na Balkanskom poluostrvu u IV i III milenijumu pre n.e. pokazuje da su i u tim dalekim epohama živela na ovom području plemena s visoko razvijenom kulturom, koja po početnim stadijima pismenosti ne odstupa od civilizacija u Maloj Aziji, na Bliskoni istoku i u Egiptu. Prema tome, Balkansko potuostrvo bilo je jedno od središta najrazvijenije drevne civilizacije (op. cit., str. 8; up. i V.I. Georgiev 1977: 155-8).

Tako su arheolozi časno ispunili svoju dužnost u odnosu na neolitsko pismo koje mi nazivamo vinčanskim pismom, s obzirom na to da ga na osnovu njegovog karaktera izdvajamo u posebnu školu. Sem Vladimira Georgijeva, koji ističe da je reč o prvom evropskom pismu²⁰ (što nije dovoljno dokumentovano), paleografi i epigrafi nisu obratili nikakvu pažnju obimnom materijalu o neolitskom pismu na Balkanu. Lingvisti, paleografi i epigrafi imali su sve uslove da ustanove postojanje obilja pisanog materijala, da ga klasifikuju i izvrše njegovu sistematizaciju, pa da potom odrede i njegovo mesto u istoriji razvoja pismenosti u svetu. Nažalost, oni to nisu učinili. Velike mogućnosti koje su im

pružili arheolozi nisu iskoristili. Tako je vinčansko pismo, kao prvo svetsko pismo u ovom trenutku, decenijama čekalo na svoje istraživače, na svoje sređivanje i mesto u svetu.²¹

Prema tome, u ovom trenutku, dužni smo u tom smislu uvažavati prva uočavanja Rusa M.A. Georgijevskog iz 1940. godine, koji je izvršio, na izvestan način, epigrafsku analizu ureza na keramici iz Vinče, i nastojao da te ureze svrsta u grafeme, a time i u veliku porodicu pisma uopšte. Georgijevski je mestimično nesiguran u svojim zaključcima, na trenutke pokazuje čudnu kolebljivost u odnosu na promociju vinčanskog pisma u celini. Međutim, ako ništa drugo, on je prvi skrenuo pažnju na postojanje ovog pisma. On je svojom studijom pozvao na razmišljanje, do čega, kao što vidimo - bar što se paleografičara i epigrafičara tiče - nije došlo.²² Interesantno je, s druge strane, uočiti činjenicu da je vinčansko pismo bilo poznato i paleolingvistima i epigrafičarima, i to na širem području Evrope, ali mu ni oni nisu poklonili dužnu pažnju. Možda su u tome videli veliki izazov i rizik, što ih je moglo delimično opravdati - možda su strepeli od neverovatnih vremenskih i prostornih pomeranja, ali su stvari do te mere jasne da oni ne mogu biti opravdani.

²⁰ Vidi napomenu 17.

²¹ Treba reći da se autorima koje pominje pisac ni izdaleka ne iscrpljuje lista istraživača koji su pisali o tom problemu, posebno u vezi s pločicama iz Tartarije. Dovoljno je samo baciti pogled na bibliografske reference u studiji E.Masson (1984), gde se u zaključku konstatuje da su neolitske kulture jugoistočne Evrope u različitom stepenu poznavale jedan predstadijum pisma ("un stade precurseur de l'écriture"), koje je i ostalo u toj početnoj fazi razvoja, budući da nije bio dostignut onaj društveno-ekonomski nivo koji iziskuje potrebu za stalnim pismenim izražavanjem (id., 123). - Međutim, dosad najopsežniji rad te vrste predstavlja studija Shan M.M. Winna (1981). Autor je prikupio, detaljno analizirao i kataloški obradio urezane znake s oko četrdeset nalazišta vinčanske kulture i srodnih kulturnih grupa u jugoistočnoj Evropi. Utvrdio je da se čitav korpus vinčanskih znakova sastoji od 210 osnovnih tipova znakova, od kojih neki imaju varijante (id., T. 1, pp. 19-40). Njegov glavni zaključak je da vinčanski znakovni sistem ne predstavlja "pravo" pismo, već stepen ili stadijum koji se može označiti kao "pretpismo" ("pre-writing stage"). On u osnovi nije piktografski, jer je većina znakova apstraktnog linearnog karaktera, a ima i znakova koji označavaju simbole. Piktogrami i linearni znaci pojavljuju se zajedno već u najstarijoj fazi u Tordošu. - Napomenimo, najzad, da listu vinčanskih nalazišta s urezanim znacima na keramici treba proširiti s još pet posle publikacije S. Jovanović (1982), koja je objavila 233 znaka iz Praistorijske zbirke Narodnog muzeja u Vršcu, uglavnom s lokaliteta At u Vršcu i Kremenjak kod Potpornja, koji pripadaju fazi Vinča B2-C.

²² Up. napomenu 11.

U svakom slučaju, bila je zapostavljena jedna značajna činjenica u istoriji čovečanstva, prolazilo se nemo pored jednog od najsvetlijih razdoblja i njegovih plodova, iz osećanja nostalgije za već stečenim saznanjima, iz bojazni da nova istorijska saznanja ne poremete nekakav već ustaljen red stvari, ili iz pukog neznanja i nemarnosti nauke. A možda bi nas upravo uočavanje pravih istorijskih istina povelu na put novih saznanja koja bi nam omogućila daleko plodotvornije i blagorodnije odnose i doživljavanje sveta.

Iz bogatog [vinčanskog] pisanog materijala moguće je izdvojiti 58 grafema karakterističnih oblika i individualne prirode. Od tog broja moguće je izdvojiti i 14 grafema koje bi se mogle svrstati u red vokala, dok bi ostale imale ulogu konsonanata. Ta prva klasifikacija omogućuje, međutim, ponovnu redukciju, jer bogati fond vinčanskih grafema upućuje i na eventualno postojanje varijanata, u zavisnosti od mesta i vremena nastanka. Komparativnom analizom s najstarijim pismenima dolazi se do zaključka da su izvesne grafeme korišćene iz fonda vinčanskog pisma u skoro svim arhajskim azbukama. Iz tog proizlazi da je vinčansko pismo služilo kao uzor mnogim potonjim pisarima koji su se služili azbučnim pismom.

Pregled prisutnosti vinčanskih grafema u prvim azbukama starih civilizacija dat je u uporednim tablicama²³, iz kojih se jasno vidi uticaj vinčanskog pisma na ostala pisma. Takođe je dat pregled ligatura kojima su se služili pisari vinčanskog pisma, pa i poreklo ligatura ne možemo tražiti na drugoj strani već na području vinčanskog pisma. Materijal nam omogućuje da ustanovimo postojanje tačke, kao i postojanje broja. Međutim najdelikatnija operacija prilikom sistematizacije svakog pisma, pa i vinčanskog pisma, jeste utvrđivanje glasovne vrednosti pojedinih znakova. Upoređivanjem s etrurskom elementom došli smo do iznenađujućih rezultata.²⁴

²³ R. Pešić II, T. X-XII, XIV-XV, XIX, XXI-XXVIII.

²⁴ Up. R. Pešić IV, str. 46-47.

1. Etruska elementa (azbuka) sadržana je kompletno u fondu vinčanskih grafema.
2. Sve etrurske grafeme u varijantama, takođe, nalazimo u fondu vinčanskih grafema.
3. Posle izvršene ekspertize u traganju za ekvivalentima glasovnih vrednosti vinčanskog pisma, veoma jednostavnom operacijom došli smo do odgovarajućih rezultata primenom etrurske elemente.

Ove rezultate dobili smo samo delimično primenom feničanskog pisma, što bi moglo značiti da su Etrurci definitivnim usvajanjem svoje elemente našli sve potrebne glasovne vrednosti u fondu vinčanskog pisma. To je najverovatnije otuda što je vinčansko pismo bilo daleko više u saglasnosti i s prirodom njihovog jezika. Tragove feničanskog pisma nalazimo na području Apeninskog poluostrva, ali samo fragmentarno, kao što nalazimo i tragove drugih pisama, ali je etrursko najrasprostranjenije i u redovnoj upotrebi.

Na tragove vinčanskog pisma, kao što pokazuju naše tablice, nailazimo i na izvesnim spomenicima pismenosti iz Biblosa, Palestine, Krita, Grčke. Međutim, svi ti spomenici pismenosti daleko su mlađi u poređenju sa spomenicima pismenosti koji dokumentuju vinčansko pismo. Prema tome, vinčansko pismo je moglo, eventualno, samo da utiče na stvaranje ovih kasnijih pisama. Odnosno, sva ona imaju izvor u vinčanskom pismu.

Da li su Etrurci, u tom slučaju, preuzeli pismo direktno iz Vinče? I kako su to mogli realizovati kad je, bar za sada, poznato da početke etrurske civilizacije možemo tražiti samo na početku 1 milenijuma pre n.e? Ovo bi pitanje odista moglo stvoriti zabunu ako nam nije poznata činjenica da se vreme trajanja vinčanskog pisma, upravo na području njegovog nastanka, proteže sve do prvog milenijuma. Ta činjenica je od prevashodnog značaja, ali nude nam se i druge koje idu u prilog našoj tezi o pravom poreklu etrurskog pisma. Područje vinčanskog pisma bilo je daleko bliže Etrurcima od ostalih prekomorskih teritorija. Tu nikako ne bi trebalo zanemariti ni njihove suvozemne komunikacije s ovim područjima, preko kojih je prošla kultura Vilanova, njihove kontakte s Ilirima i Japodima, ali u prvom redu i njihovo neposredno susedstvo i kontakte s Venetima. Ako se pak setimo hipoteze o njihovom poreklu, odnosno dolasku iz srednjeg Podunavlja, biće nam sasvim jasno kako su Etrurci došli do svoga pisma i kako su ga posle toga širili po Evropi.

Međutim, i bez obzira na podunavsku hipotezu porekla Etruraca, rasprostranjenost vinčanskog pisma, njegovo vreme trajanja i identičnost s etrurskim nedvosmisleni su dokaz porekla i izvora. Igram slučaj, etrursko pismo, čiji je izvor vinčanska kultura, pomoglo nam je danas, posle toliko milenijuma, da rekonstruišemo vinčansku elementu primenom poznatih glasovnih vrednosti pojedinih grafema, što nam omogućuje etrurska elementa. Na taj način se i elemente ovih vremenski udaljenih civilizacija međusobno potvrđuju kao istovetne. Primenom sistema brojeva taj zaključak je moguće u potpunosti potvrditi. Taj sistem nam takođe omogućuje da otkrijemo nastanak pisma uopšte, posebno kad se naše interesovanje zaustavlja na azbučnom, odnosno slovnom kao prvobitnom. Sistem brojeva, dakle, kao semantički i fonetski indikator, jedini je voditelj (zakon) koji nam otkriva genetiku i unutrašnju zakonitost samog pisma, da bismo došli do njegove semasiografske i fonografske sfere, i sagledali njegove paraaspekte i metaaspekte. Shodno tome, ispostavilo se da se od dosadašnjih metoda gramatologije nisu ni mogli očekivati neki određeni rezultati u istraživanju pisma. A to je, prirodno, bila prepreka i u istraživanju "nekih još neodgonetnutih jezika".

Veoma značajni su bili i etrurski kontakti sa Sardima, čiji se folklor sačuvao do današnjih dana sugerišući nam njihovu vezu s narodima na Balkanu. Do to veze nije moglo doći velikim zaobilaženjem područja na kojem su bili Etrurci. To je očigledno. Dalje, etrurske veze s Ligurima, Keltima, Tračanima. Na sve se to "zaboravlja" u rekonstrukciji etrurske civilizacije. A dovoljno je samo pogledati pismo Ilira, Tračana, Kelta, pa doći do zaključka kojim se to pismom služila Evropa toga doba, i još dugo posle toga, u novoj eri.

Ali neka su Etrurci i došli iz Lidije - bilo je to negde u IX veku pre n.e., kako nas uveravaju zastupnici te hipoteze. U Lidiji je pak bilo u upotrebi feničansko pismo, koje su preuzeli Grci. Prema

tome, proizlazi da su Grci, ipak, preuzeli pismo od Lišana, odnosno od Feničana, odnosno od Etruraca. Zastupnici te hipoteze, dakle, sami sebe dovode u apsurdnu situaciju. S druge strane, feničansko pismo nastaje posle pisma koje je nastalo i razvijalo se na području vinčanske kulture. Prema tome, i s formalnog i s istorijskog aspekta, vinčansko pismo nije moglo biti lokalna pojava, već žariste pismenosti koja se prenosila s kolena na koleno, i širila kroz prostor i vreme. Veneti i Etrurci u prvom redu, kao i druga plemena i narodi, održavali su je, negovali i usavršavali.

Američki istraživač I. Dž. Gelb,²⁵ osnivač gramatologije, obrazlagao je 1952. godine tezu o postojanju sedam sistema pisma. Hronologiju nastanka tih sistema on daje sledećim redosledom:

1. Sumerski sistem pisma u Mesopotamiji, koji je nastao 3100. godine pre n.e.
2. Protoelamski, nastao u Elamu između 3000. i 2200. godine pre n.e.
3. Protoindijski, nastao u dolini Inda oko 2000. godine pre n.e.
4. Kineski, u Kini, nastao 1300. godine pre n.e., a traje do današnjih dana.
5. Egipatski, u Egiptu, nastao 3000. godine pre n.e.
6. Kritski, na Kritu i u Grčkoj, nastao između 2000. i 1200. godine pre n.e.
7. Hetski, u Anatoliji i Siriji, nastao 1500. godine pre n.e.

Nemamo razloga da sumnjamo u hronologiju I. Dž. Gelba, jer je ona već dokumentovana u nauci. Gelb odbacuje sedmicu kao sveti broj za poklonike okultizma i kabalistike, i smatra ga slučajnim; međutim, i osmica je sveti broj: to je ona vavilonska osmica koja označava razrešenja. Ali bez obzira na te brojeve i na značaj koji im se pridaje, bez obzira na to što se, u pogledu njihove simbolike, možemo ali i ne moramo složiti s Gelbom, njegov hronološki pregled sistema i tipologije pisma zahteva danas dopunu. Taj zahtev proizlazi iz prve sistematizacije vinčanskog pisma, koju smo danas izvršili na osnovu postojeće dokumentacije s arheoloških nalazišta vinčanske kulture i uz pomoć etruskog pisma, čiji su fonetski ekvivalenti grafema do danas sačuvani u celini, a koji nam još jednom nedvosmisleno ukazuju na svoj pravi i jedini izvor.

²⁵ I. E. Gelb 1982: 67; up. R. Pešić VIII, str. 82.

Suočavajući se sa svim tim činjenicama, suočavamo se s potrebom za jednim respektabilnijim odnosom prema rezultatima novih istraživanja na području gramatologije, jer još nije izvesno kakve će sve rekonstrukcije i promene zahtevati ti rezultati na drugim područjima. Ti rezultati pokreću mnoge promene genetskog, hronološkog, tipološkog, strukturalnog, sistemskog karaktera, ali i mnoga istorijska i prostorna pomeranja razvoja civilizacije. Dosadašnju istoriju gramatologije možemo do izvesnog stepena prihvatiti kao provizornu, ali upravo uočavanje te provizornosti reflektuje brojne sugestije neizbežnih izmena u saznanju istorijskih istina. Hoće li nam u tome pomoći i vinčansko pismo, etrusko pismo i etruski jezik, gde smo na pragu definitivnog otkrića? Jamačno je da to možemo očekivati, jer su odgovori u samim pitanjima koja pokreću vinčansko pismo. Zapisa je veoma malo, ali i sasvim dovoljno za potvrđivanje tih odgovora.

Opisujući događaje u Rimu za vreme [Drugog] punskog rata (218-201. pre n.e.), Tit Livije kaže da je senat naredio [konzulu] M. Atiliju da potpuno uništi sve knjige i sva dokumenta koji su imali bilo kakve veze s Etrurcima. Jednom drugom naredbom naloženo je sveštenicima da prepisu sve što smatraju da bi bilo korisno za novu vlast i novu civilizaciju, koja će ubrzo početi da osvaja ostali svet. Verovatno su upravo tada uništene knjige od jedinstvenog značaja za poznavanje etruske kulture, poznate pod nazivom "Disciplina Etrusca", tako da su tragovi etruskog pisma preostali samo na ponekom grobu. Ono što opunomoćenik rimskog senata nije uspeo da uništi bilo je mnogo trajnije vinčansko pismo. Pa ipak, i ono to je preustalo rasvetljava danas dve međusobno a udaljene ali u sustini umnogome bliske epohe, dva sveta koja pripadaju dvema teritorijama koje po.skisno more spaja u jedinstveni svet kreativne suštine.

Vremenska udaljenost vinčanske kulture od doba etruske civilizacije ne može nas nimalo zbunjivati i dovoditi nedoumicu. To se isto odnosi i na tu takozvanu prostornu udaljenost. Jer ne možemo mimoći spomenike pismenosti iz Gradešnice, iz Sitova, Karanova, Tordosa i Tartarije, iz Vince, Banjice, Starog grada, Karaburme,²⁶ Šapca, Gomolave, Gornje Tuzle, sve do Zelenikova²⁷ i Govrleva-²⁸, pa na

severozapadu do Malog Korenova.²⁹ Ne možemo zaboraviti prostor i vreme podunavskih Veneta, Veneta uopšte na širokim prostranstvima Evrope i Male Azije. Pismenost Kelta i Ligura, kao i mnogih drugih. Vinčansko pismo nije nastalo u IV milenijumu i ugasilo se u isto vreme. Naprotiv, ono je živelo veoma dugo. Toliko dugo da je moglo služiti i mnogim civilizacijama i epohama posle nastanka, posle prohujale epohe vinčanske kulture.

Učinimo samo jedan ovlaštan pogled na vatinski pršljenak s natpisoin. On pripada vremenu izineđu 1250. i 1075. godine pre n.e.³⁰ Zar u njemu ne primećujemo grafeme vinčanskog pisma? A kako su Etrurci došli do tog pisma? Pa zar je to zaista bio problem za komunikativne, kreativne i odvažne Etrurce? Ali reč je o hronologiji, koja zadaje glavobolju i mnogima ujedno služi kao jedan od generalnih argumenata za pobijanje tvrdnje o postojanju vinčanskog pisma, o njegovom povezivanju s etrurskom civilizacijom uopšte. Pri tome se, svakako, ispušta iz vida da je vatinski pršljenak iz XI veka pre n.e.

²⁶ Lokalitet na Karaburmi predstavlja nekropolu spaljenih pokojnika sa više od 230 grobova s urnama iz bronzanog doba čije dve starije faze kulturno pripadaju Vinčanskoj, odnosno dubovačko-žutobrdskoj grupi (J. Todorović 1977: 143 i dalje). R. Pešić je kao ilustraciju dugotrajnosti vinčanskog pisma uzeo urezane linearne motive sa četiri bikonične urne iz II faze nekropole na Karaburmi, koja pripada vremenu između 1400. i 1230. godine pre. n.e. (vidi R. Pešić II, T. XXX-XXXIII).

²⁷ Na neolitskom lokalitetu Slatina u selu Zelenikovo, oko 25 km jugozapadno od Skoplja, stratigrafski se mogu izdvojiti dve etape razvoja: Zelenikovo I koje pripada završnoj fazi starijeg neolita (Anzabegovo- Vršnik IV), i Zelenikovo II, koje se po svojim karakteristikama može opredeliti kao regionalna (lokalna) grupa u okviru balkansko-anadolskog kompleksa mlađeg neolita s elementima sažimanja evoluisane starije vinčanske kulture (Vinča-Tordoš II = Vinča B1) i karakterističnih pojava srodne i istovremene grupe Karanovo IV u Trakiji. Na osnovu dosad publikovanog materijala iz Zelenikova (R. Galović 1967, 1968, M. Garašanin -G. Spasovska 1976, M. Garašanin 1979) ne vidi se zašto je taj lokalitet uvršćen u listu nalazišta na kojima su nađeni tragovi pismenosti.

²⁸ Sistematska istraživanja višeslojnog naselja na lokalitetu Cerje, 15 km JZ od Skoplja i 2 km JJ od sela Govrleva, dala su u 1982. godini sledeću opštu stratigrafsku sliku: četiri najstarija horizonta pripadaju starijeneolitskoj i srednjoneolitskoj grupi Anzabegovo-Vršnik I-IV, peti horizont odgovara mlađem neolitu i paralelan je s etapom Vinča-Tordoš I-II, dok šesti hronološki odgovara fazi Vinča-Pločnik II, odnosno Bujanj-Hum I. Koliko se može razabrati iz preliminarog izveštaja, u kući iz IV horizonta, koja je istražena u celini, otkrivena je, između ostalog, "mala terakota u obliku stilizovane ptice kakvu srećemo na neolitskim nalazištima širom Balkana, ali se ovaj primerak izdvaja semantičkim i ideogramskim urezima" (M. Bilbija 1986: 36, sl. 3).

²⁹ Malo Korenovo ili, tačnije, korenovska kultura srednjeg neolita pripada, u stvari srednjoevropskom neolitskom kompleksu trakaste grnčarije (Linearbandkeramik), jednom njenom (najjužnijem) facijesu u severozapadnoj Hrvatskoj, koji je nastao na regionalnom kasnostarčevačkom supstratu i odgovara vremenu od stupnja Vinča A-2 do vremena razvijene Vinče B-2 (S. Dimitrijević 1979: 309 i dalje). - Zdela ukrašena pravolinijskim motivima koji podsećaju na pismo i reprodukovana u Pešićevim uporednim tablicama (v. R. Pešić II, T. XXIX) pripada ranoj fazi (stupnju A) korenovske kulture (odgovara Vinči A-2) i potiče s lokaliteta Kaniška Iva kod Garešnice (S. Dimitrijević 1979, sl. 17, 4).

³⁰ Vidi napomenu 21 ad Pešić 11, str. 25, i T. XXXIV.

Prema tome, nije reč o milenijumskoj udaljenosti etrurskog pisma od vinčanskog. Za početak etrurske civilizacije doskora se smatralo da je to IX vek pre n.e. Uzmemo li to kao definitivno određenu hronologiju, precizna razlika bila bi samo dva veka. Ali ne smemo zanemariti do danas nedemantovana istraživanja Masima Pitaua, koji početak etrurske civilizacije na Apeninskom poluostrvu argumentovano pomera na XV i XIV vek pre n.e. - i to tako što njene rane tragove nalazi najpre na Sardiniji (La Lingua dei Sardi Nuragici e degli Etruschi, Sassari, 1981)³¹. Ali ako i to nije dovoljno, preostaje nam da bez pristrasnog uzbuđenja upoznamo detaljnije razvoj Veneta, i to -ako ne dalje - ono bar samo na severu Apeninskog poluostrva i u srednjem Podunavlju. Prema tome, ne možemo se oslanjati na zastarele hronologije i pozivati ih u pomoć samo da bismo omalovažili ili odbacili najnovije istraživačke napore.

Ne bismo želeli verovati u nesporazume arheologije i gramatologije. One su ipak međusobno upućene jedna na drugu. Glotohronologija je relativno mlada nauka, ali se već ispostavilo da može biti od velike pomoći arheologiji, jer je ona još jedan pouzdan indikator za utvrđivanje hronologije

arheoloških nalaza³². Stoga nije uputno brkati definicije. Jer ono što je za arheologiju definicija "znaci svojine", za gramatologiju je definicija "znaci pisma". Uostalom, teorija o znacima i simbolima veoma je razvijena, bogata, jasna i dostupna. Bilo bi brzopleto donositi sud o pismu isključivo na osnovu arheoloških merila. Arheološka merila su zasnovana na određenom aspektu; gramatološka, međutim, polaze s više aspekata.

Ne bi nikako moglo biti prihvatljivo, na primer, natpis na statueti iz Vinče definisati kao "znak svojine". Zar je ikako moguće natpis na steni iz Sitova, takođe, prihvatiti kao nekakvu slučajnu, neograničenu, nesvesnu pojavu, nešto što je nastalo neorganizovano. Zar je to isto moguće za natpis na vatinskom pršljenku? Hoćemo li stare civilizacije okrivljavati što nismo u stanju da dešifrujemo njihove reči, poruke, molitve, zakone, koje su nam one tako brižljivo ostavile? Ti zapisi i natpisi, a ne "znaci svojine" (kojih je, doduše, takođe bilo), nisu mogli nastati ni slučajno, niti neorganizovano i nesvesno, već iz čiste svesti. Iz one čiste svesti iz koje je nastalo i slovo kao fonetski znak, iz koje je nastala i elementa. Kako je svet dalje obogaćivao svoju pismenu komunikaciju, to je drugo poglavlje te istorije.

³¹ Up. Pešić IV, str. 48 i napomenu 17.

³² Ipak, u odsustvu pisanih dokumenata nemogućna je korelacija glotohronoloških datuma s praiorijskim vremenima. Up. i napomenu 6 na str. 85.

X. OSMIŠLJAVANJE PISMA U PODUNAVLJU

Sve velike civilizacije u praistoriji nastajale su mahom na obalama reka. Voda je čoveku oduvek bila egzistencijalna ali i duhovna potreba. Doduše, kao i vatra. Tigar i Eufkrat i Nil, Dnjeper i Dnjestar i Dunav još nisu ispričali do kraja priču o nastanku svojih civilizacija čudesne duhovne i materijalne kulture. Kao da svakoj dolazećoj civilizaciji žele da otkriju nešto novo iz svog bogatog života.

Ruski hroničar XII veka Nestor Kijevski u svojoj "Hronici minulih leta" zapisao je da je slovenska civilizacija nastala upravo na Dunavu i da se upravo s obala njegovog srednjeg toka raširila na sve četiri strane sveta. Posle potopa, izveštava nas taj hroničar, tri Nojeva sina, Sim, Ham i Jafet, podeliše zemlju. Jafet, između ostalog, zauze i zemlje na širokom prostranstvu oko Dunava. Iz njegovog plemena, upravo na ovom prostranstvu, uverava nas hroničar, ponikla je slovenska civilizacija. Ali savremena historiografija nije uvažila ove navode Nestora Kijevskog ni do danas uprkos tome što najnovija otkrića u oblasti arheologije, antropologije, paleografije, paleolingvistike i drugih disciplina idu u prilog tvrdnjama Nestora Kijevskog.

Postoji još jedan pisani izvor, iz IX veka, dakle punih tri stotine godina pre nastanka "Hronike minulih leta" Nestora Kijevskog, poznat pod naslovom "Velesova knjiga", koji nas takođe upućuje na široka prostranstva oko srednjeg Podunavlja kao na prapostojbinu Slovena. Istraživači su našli da su prve stranice ove drevne drvene knjige ispisane još na početku naše ere, u doba paganstva. Ali ni "Velesova knjiga", kao jedan od najranijih pisanih izvora za istoriju Slovena i njihove pismenosti, još nije podstakla historiografiju da izvrši nužne korekcije slike o razvoju slovenske civilizacije, pa noviji hroničari prostranstva u Podunavlju i dalje prepustaju drugim poznatim civilizacijama. Ova neshvatljiva upornost (ili neobaveštenost) novije historiografije nagnala je mnoge odvažnije istraživače u poslednje vreme da krenu u identifikovanje tih drugih poznatih ili nepoznatih civilizacija.

Tako je došlo do pojave novih historiografskih škola koje su iz temelja poljuljale te konzervativne teorije historiografije primenoin multidisciplinarnu metodologiju istraživanja duboke prošlosti na širem području Podunavlja. Ovi istraživački rezultati doprineli su približavanju jedne drukčije slike Podunavlja i otkrile do danas nepoznate tekovine duha tog sveta, ukazujući istovremeno na njegovo preimućstvo u odnosu na druge, daleko mlađe civilizacije.

Jedna od tih tekovina duha Podunavljana u dalekoj praistoriji jeste pismo. Na mnogim arheološkim lokalitetima u srednjem Podunavlju i na širim prostranstvima koja inkliniraju prema levoj i desnoj obali Dunava, na prostranstvima današnje Rumunije, Srbije, Mađarske i Bugarske otkriveni su bogati tragovi pisma još iz doba mezolita i neolita, čija je hronologija determinisana između 7000 i 3000 godina pre n.e. Uočavanje ove dokumentacije od tako prevashodnog značaja, međutim, kretalo se

mahom na području arheologije kroz formalne analize. Na taj način arheologija je dodelila sekundarno mesto značaju paleografije za praistoriju. A pismo praistorije upravo je ponudilo obilje informacija o svom svetu. Pismo daleke praistorije ponudilo je svoj sistem.

Suočavanje s tom činjenicom uzbuđuje naš duh nenaviknut na suočavanje s duhom praistorijskog sveta i poniranje u njegove suptilne izraze. Da li je moguće, zapitaće se, da čovek koji još nije poznao upotrebu metala ili primenu točka, da je taj čovek poznao pismo. Ali on nam je ostavio tragove o tom svom umeću još 7000 godina pre n.e.

Nauka nam nudi svoja saznanja da je do pojave Homo sapiensa došlo 30.000 do 40.000 godina pre n.e. Međutim, najnovija otkrića dovode u pitanje i ovu teoriju. Jer, u provinciji Okukaha u Peruu arheolozi su otkrili veliku kolekciju kamenih ploča na kojima su urezani crteži i natpisi koji ilustruju znanja iz astronomije, biologije, geologije i medicine, a potiču iz doba koje je determinisano na 250.000 godina pre n.e. Ovo su potvrdile analize najsavremenijih instrumentarija instituta u Peruu, Americi i Nemačkoj.¹

U Glozelu, južno od Višija, u Francuskoj, pronađeno je mnoštvo artefakata: obrađenih oblutaka, kремена, vaza, pločica, graviranih kostiju, što govori o jednoj veoma visoko razvijenoj kulturi. Pronađen je pravi arsenal praistorijskog blaga: bogata zbirka kamenog oruđa, kamenje s uklesanim znakovima i crtežima, posuđe koje predstavlja ljudske likove. Ali ono što je najviše iznenadilo i zadivilo istraživače svakako predstavlja zbirka od preko stotinu pločica s urezanim porukama. Te poruke su urezane slovima, upravo slovnim pismom koje sadrži jedanaest grafema poznatih u vinčanskom, kritskom, feničanskom i našem savremenom pismu. Identifikovana današnjim fonetskim vrednostima ona daju glasove: C, H, I, J, K, L, O, T, V, W, X [T. I,1]. Prema opreznim ocenama eksperata, ta kultura je determinisana na period između 15.000 i 20.000 godina pre n.e.²

¹ O kamenju iz Ike, nažalost, znamo samo iz druge ruke Svojevremeno su o tom otkriću na senzacionalistički način pisali mnogi časopisi, a opširno ih je opisao istraživač-amater denikenovskog tipa Rober Šaru u knjizi pod naslovom "Tajna Anda" (Robert Charroux, L'enigme des Andes. Paris: Robert Laffont, 1974). Reč je o kolekciji od nekoliko desetina hiljada (!) kamenih ploča različite veličine od crnog andezita, na kojima su tankom, jasnom linijom uklesani crteži, koji predstavljaju razne scene iz života, "prepotopske" životinje izumrle pre više miliona godina (dinosauri, brontosauri...), mape nepoznatih kontinenata, komplikovane hirurške operacije (carski rez, transplantacija srca, bubrega, mozga, transfuzija krvi) i tako dalje. Za kamenje iz Ike znali su peruanski arheolozi još u XIX veku, jer je o njima kao o nečemu dobro poznatom pisao već 1926. godine jezuita Pedro Simon u svojoj knjizi "Noticias Historiales". O tim nalazima postoje brojne spekulacije, koje se kreću od mišljenja da je reč o običnim falsifikatima, pa do tvrdnji da su to autentični ostaci koji idu u prilog teoriji o Atlantidi. Sam R. Šaru smatra da se radi o porukama neke iščezle civilizacije koja je cvetala pre nekoliko desetina hiljada godina. (Prema A. Mostoviču 1984: 152id.)

² O Glozelu se mnogo i žestoko raspravljalo u stručnim i laičkim krugovima, ali ćemo ovde navesti samo tri gledišta koja bar donekle mogu predočiti sliku o tim kontroverznim nalazima: zvaničan stav francuske arheološke nauke, odlomak iz knjige jednog učenog publiciste i mišljenje jednog poznatog eksperta za semitske jezike. - "U Glozelu je 1924. godine otkrivena jedna ovalna jama s dnom obloženim pločicama od pečene zemlje i zidovima od cigala i oblutaka vitrificiranim intenzivnom toplotom. U blizini te jame pronađeni su različiti keramički objekti, ulomci grnčarije, fragmenti staklenih recipijenata i pločice s urezanim znacima koji po obliku podsećaju na alfabetske znake. Dr Morlet protumačio je jamu kao grob i pripisao je ceo nalaz jednom dotad nepoznatom neolitskom facijesu koji je nazvao glozelijen (glozelien). Postepeno su na tom lokalitetu iskopavani novi nalazi. Dve druge jame, istoga tipa kao i piva, dale su 1927. sasvim neobičan materijal. Povodom tih nalaza razvila se žestoka polemika i, umesto da se ograniči na stručne krugove, proširila se na štampu i javno mnjenje. Prema jednim, čitavo otkriće doista je pripadalo praistorijskim vremenima. Prema drugima, jame su bile samo staklarske peći, a materijal i natpisi okvalifikovani kao neolitski grub falsifikat. Za Camillea Julliana većina objekata poticala je iz oficine galo-rimskog vrača iz II ili III veka n.e. Nikakva saglasnost nije se mogla postići među stručnjacima u pogledu hronološke atribucije tih ostataka." (M. Brezillon 1969: 112.) - "Claudius Roux ["atlantolog" koji je locirao Atlantidu u Sahari] pokušao je da podupre svoju teoriju navodeći nalaze iz Glozela, gomilu oblutaka i glinenih pločica s urezanim znacima koji neodređeno podsećaju na pismo, otkrivenu na jednoj farmi u blizini Višija u Francuskoj 1926. godine, zajedno s paleolitskim objektima. Onda se obelodanilo da je H.C. Rogers, profesionalni falsifikator starina, izradio glozelske objekte i podmetnuo ih na farmu. Pre nego što je otkrivena

podvala, nalaz je obmanuo čak i slavnog Renaka i doveo do ekscentričnih teorija o evropskoj praistoriji, procesa zbog kleveta i velikog meteža na jednom skupu u Kolež de Fransu." (De Camp 1970: 8:0 - "Predani rad pokojnog A. Morleta, koji je kulminirao u njegovom delu Glozel: Corpus des Inscriptions (Montpellier: Causse et Castelnaud, 1965), zaslužuje blagonaklono i pažljivo proučavanje. Iako još nisam u poziciji da odredim jesu li tekstovi iz Glozela autentični, čini mi se da je nešto od podozrenja i prezira naučnih krugova u ovom slučaju možda bilo izazvano namerom da se nepoželjan dokazni materijal isključi iz rasprave." (C.H. Gordon 1971: p. 174n.)

Veoma su očigledne analogije između morfologije pisma iz Perua i Francuske s morfologijom pisma na kamenoj steni u selu Bela Voda kod Kruševca u Srbiji, čija je hronologija aproksimativno determinisana na 30.000 godina pre n.e. [T. 1,2; T. II]³. Veoma bliske analogije s morfologijom pisma iz Bele Vode nalazimo i na kamičcima iz pećine Mas d'Azil [T. III,'1], takođe u Francuskoj, čija je hronologija determinisana na oko 10.000 godina pre n.e.,⁴ ali i na takozvanim "kamičcima duše" [čuringaima] iz Australije.

Reč je, dakle, o naučnim činjenicama koje protivureče nauci. Da li nas to dovodi na raskršća novih neizvesnosti ili nam je dat još jedan podsticaj upravo zahvaljujući porukama iz praistorije da istražujemo i usvajamo nove zakonitosti kako bismo otkrili ono što jesmo, ono čemu možemo težiti? Od Cuine Turcului do Icoane i od Ostrovul Mare preko Lepenskog vira i Padine do Vlasca i Hajdučke vodenice na levoj i desnoj strani donjeg toka Dunava označeno je jedno vreme izuzetne civilizacije koja je trajala od 10.500. do 5500. godine pre n.e.⁵ Upravo ova civilizacija, koja nam otkriva mnoge tajne ljudskog duha, najviši je izraz blagonaklonosti za svoje buduće naraštaje i njihova znanja. Plodovima svog kreativnog duha upravo nam i ona pomaže da otkrijemo ono što jesmo i ono čemu možemo težiti.

³ Slučajan nalaz kamena teškog nekoliko stotina kilograma, dimenzija 1,5 x 1,0 m, ispisanog sa svih strana urezanim znacima nepoznatog pisma. Možda odron s obližnjeg brda Gradište, na čijem se vrhu nalazi zaravan sa suhozidom srednjovekovnog (?) grada i praistorijska gradina. Prof. Pešić je u avgustu 1988. obišao nalaz i izvršio preliminarno datiranje, a kasnije dao i paleografsku ekspertizu. Kamen je prenet u dom kulture u Kruševcu.

⁴ Tzv. kamičci iz pećine Mas d'Azil, kako ih naziva autor, pripadaju jednom mesolitskom (epipaleolitskom) kulturnom facijesu koji je izdvojio još u prošlom veku E. Piette i nazvao ga po eponimnom nalazištu azilijen (1889). Azilijenski slojevi u pećinama stratigrafski se uvek nalaze iznad slojeva finalnog magdalenijena, što znači da korespondiraju s početnom fazom postglacijalnog perioda u Evropi i okvirno se (prema radiokarbonskim analizama) mogu datirati u IX milenijum pre n.e., mada su dobijeni i viši datumi, koji pomeraju azilijen u pozni pleistocen. Za azilijen su, između ostalog (npr. pljosnate jednoređne i dvoređne harpune od jelenskog roga), karakteristični glatki rečni obluci, većinom od kvarcita, na kojima su crvenim okerom izvedene razne linearne kombinacije, cik-cak linije, tačke i shematizovane ljudske predstave. Njihova funkcija je nepoznata, ali dosta podsećaju na jajolike kamene predmete s urezanim svetlim simbolima australijskih urođenika, koji se na jeziku plemena Arunta (Aranda) iz Arnhemove zemlje nazivaju čuringama. Za opšte karakteristike azilijena v. V.G. Childe 1957:4 sq, fig. 2; J. Hawkes 1966:208; M. Brezillon 1969:41; W. Bray & D. Trump 1972:30; L. Cottrell (ed.) 1975: 69-70; J.K. Kozlovski & S.K. Kozlowski 1975: 247-249. Za apsolutnu hronologiju osobito Pamjatniki epohi mezolita, 1977:6 i d.

⁵ Za sintetički prikaz ove kulture, koja je po eponimnom lokalitetu dobila naziv kultura Lepenskog vira i opredeljena kao protoneolit, vidi D. Srejić 1979: 33-76. Up. takođe D. Srejić 1969; 1969a, 1971, 1971a, 1972, 1972a; Z. Letica 1969,1971; D. Srejić-Z. Letica 1974, 1978.

Ova civilizacija približava nas univerzalnom praobliku pisma. Da ovo nisu puka domišljanja i plodovi fantazije, kako to pokušavaju da omalovaže izvesni istraživači jalovog duha, dovoljno je suočiti se samo sa znacima koji okružuju ognjišta i žrtvenike u svakom staništu Lepenskog vira⁶ ili s urezima na ploči koja je poznata kao "Igra jelena", pa identifikovani toliko očiglednu morfologiju pisma. Doduše, još sedamdesetih godina, arheolog A. Maršak⁷ ukazao je na izvesne simbole, ornamente i grafizme na skulpturama i predmetima za upotrebu u Lepenskom viru, kojima je pripisao ulogu izvesne komunikacije lepenskog sveta. Bilo bi to takozvano piktografsko pismo kojim su se služili stanovnici Lepenskog vira. Međutim, oni su ostavili tragove i jedne druge prirode pisma koje nam je poznato kao linearno [T. III,2].⁸

Sigurno je da je teško shvatiti činjenicu o postojanju linearnog pisma u tako dubokoj prošlosti. Potrebno je mnogo argumenata da bismo se uverili u pismenu komunikaciju praistorijskog sveta. S kim je to on komunicirao pismom, sa svojim prijateljem, sa svojom porodicom, s institucijama, sa samim sobom ili s budućim svetom? Možda sa svima. Ali on je poznao umeće pisanja. I o tome ostavio brojna svedočanstva. Jer, ako je pokazao smisao za geometrijsko osmišljavanje prostora, što je rezultat poznavanja proporcija, a ovo rezultat poznavanja broja, ako je pokazao smisao za osećaj ritma, što je potvrdio upotrebom koštane svirale i ako je, konačno, pokazao izuzetan dar za estetsko oblikovanje kamena dosežući visoki umetnički nivo likovnog izraza, on nas ne iznenađuje i dokumentacijom o svojoj pismenosti. Ta dokumentacija predstavlja danas svedočanstvo mehanike nastanka pisma. I u tome je prevashodan značaj ovog jedinstvenog dokumenta daleke praistorije.

⁶ D. Srejović 1969: 67 i d. i passim, s odgovarajućim ilustracijama, osobito sl. 29 i 32; takođe D. Srejović - Lj. Babović 1983, passim; up. R. Pešić I, T.I.

⁷ A. Marshack 1970, 1972, 1981.

⁸ R. Pešić I str. 9 i d.

Sigurno je da njegovi grafizmi emituju poruku. Ta poruka je duboka i sveobuhvatna i svojom jednostavnošću eksplicitna i konkretna. Kao što je sve u njegovom životu eksplicitno i konkretno. Ali on obrazlaže i genezu strukture od tačke koja je polazište u vertikali, do tačke povratka na nivo polazišta i povratak na samo polazište. Tako nam slikovito prikazuje arhetip slova, dalju njegovu kreaciju i formu da bi došao do strukture koja se docnije može ponavljati kao što on, svakim svojim novim nastanjivanjem, ponavlja nastanak sveta. Ili, kako nam je taj proces prikazao Klodel, u građenju slova, on ide od čina, što daje vertikalu, nastavlja s pokretom, iz koga niče kosa linija, da bi se vratio u zavisnost, što daje vodoravnu liniju. Slikovit prikaz ovog procesa daje koren u matematici, a to je koren slova čija tri elementa nalazimo upravo kraj svakog ognjišta i žrtvenika u staništima Lepenskog vira. Dakle, kao sastavni deo oltara, kao sam oltar. Jer slovo i nije ništa drugo do oltar s koga se kreće u realno i ponire u onostrano.

Na žrtvenicima, skiptrima, amuletima u Lepenskom viru praistorijski čovek je ostavljao tragove svog pisma urezujući ga u kamen ili kost, a u Vlascu ucrtavajući ga na oblucima. Irnao je on svakako potrebu da saopšti svoju misao i držeći se osnovnih principa preobražavanja glasa u geometrijsku sliku činio je to univerzalnim jezikom geometrijskih principa. Sudeći po tragovima koje je ostavio, tri osnovna znaka bila bi mu dovoljna da proizvede strukturu od 48 koja će zadovoljiti sve principe zvučne harmonije⁹. Nekoliko milenijuma nakon toga morfologiju tih grafema naći ćemo u skoro svim arhajskim azbukama linearnog pisma.

Ne znajući [sic!] za arheološku dokumentaciju Lepenskog vira, misionari su plemenu Kri u Kanadi u XIX veku ponudili pismo identične morfologije kao pismo Lepenskog vira [T. IV].¹⁰ Osmišljavanje pisma u Podunavlju u tako dubokoj prošlosti sugerise nam zaključak da je to bio, u stvari, fenomen osmišljavanja modela pisma koji ima svoje zakonitosti van kojih su moguće samo improvizacije.

⁹ R. Pešić I, str. 13 i T. III-IV ("Bukvar Lepenskog vira").

¹⁰ Između 1840. i 1846. godine engleski misionar Džejsms Evans izumeo je silabarij (slogovno pismo) za kanadske Indijance iz plemena Kri i za druga susedna plemena algonkinske grupe. Taj silabarij sastojao se od 44 znaka jednostavnog geometrijskog oblika. Razlika između glasova označavala se različitom orijentacijom osnovnog znaka (I.E. Gelb:1982: 200). Tim pismom Evans je odštampao ručnom štamparskom spravom jevanđelje, koje je sam preveo na jezik plemena Kri, a 1861. odštampaj je i potpuni tekst Biblije (I. Fridrih 1979: 206, sl. 415, 416; H. Haarmann 1990: 261-2, Abb. 148-152).

Ilustracije

Tabla I, 1-2. - Sl. 1. Glinena pločica iz Glozela, s urezanim pismenima, navodno iz magdalenskog perioda. Prema Ch. Berlitz 1978: sl. na str. 170. - Sl. 2. "Pismenica" iz sela Bela Voda kod Kruševca (crtež prema fotografiji).

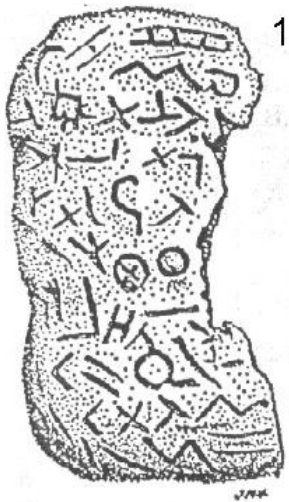

Tabla II. - Analitički pregled grafema s "pismenice" iz Bele Vode. (R. Pešić, original.)

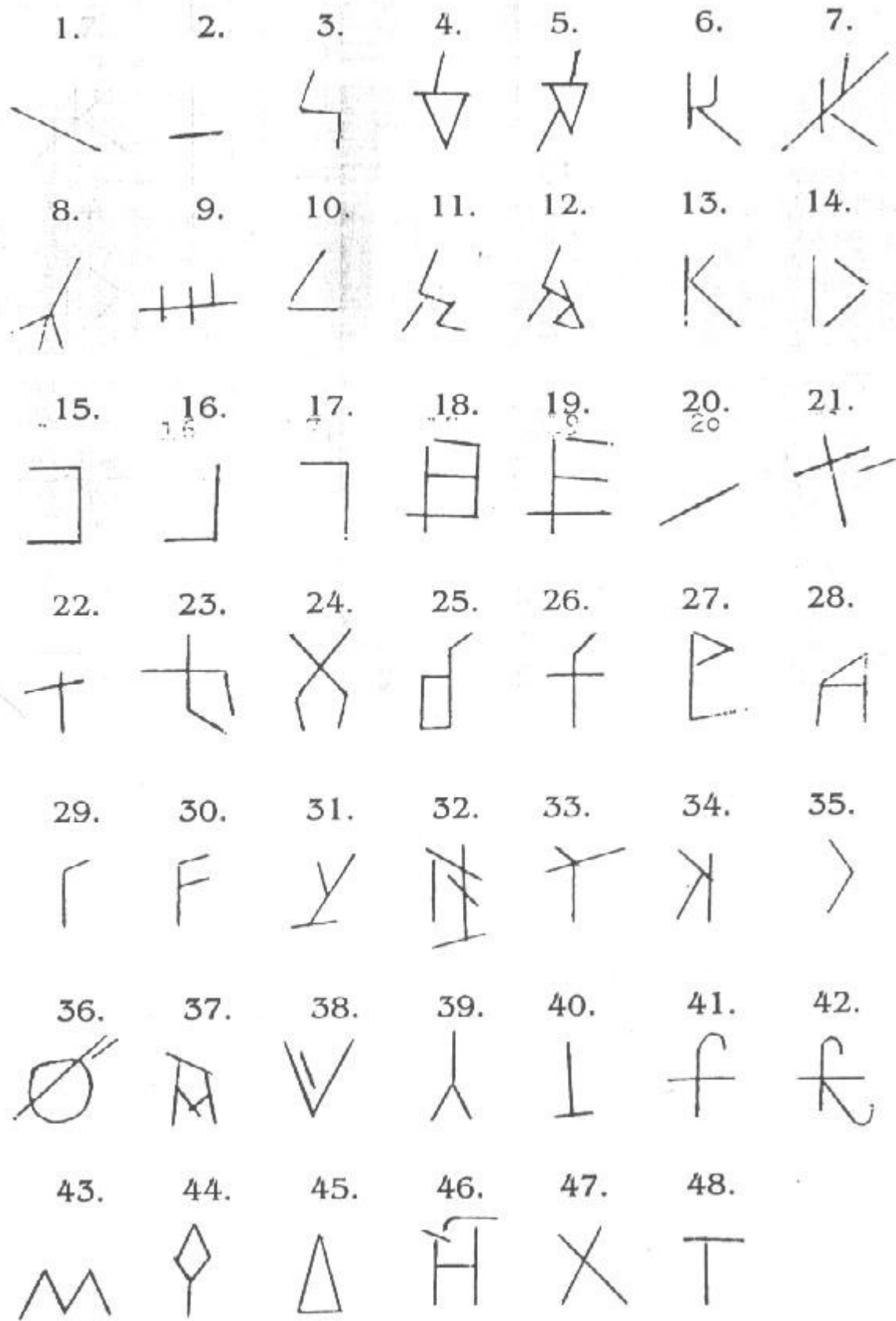

Tabla III, 1-2. - Sl. 1. Obojeni obluci iz mesolita (pećina Mas d'Azil). Prema H. Haarmann 1990: Abb. 21, S. 63. -Sl. 2. Gravura na ploči od peščara iz kuće br. 23 u Lepenskom viru (prema D. Srejšović 1969: sl. 76) i izdvojeni prikaz ureza na donjem frizu (R. Pešić, original).

Tabla IV. - Pismo Indijanaca iz plemena Kri. Prema H. Haarmann 1990: Abb. 148, S. 261.

POČETNI SUGLASNICI	SREDIŠNJI ILI KRAJNJI SAMOGLASNICI				KRAJNJI SUGLASNICI
	a	e	i	o	
-	△	▽	△	▷	fehlt
p	<	v	^	>	'
t	∪	∪	∪	∪	/
k	b	p	p	p	\
tc	∨	∨	∨	∨	-
l	∩	∩	∩	∩	s
m	∟	∟	∟	∟	c
n	p	p	p	p	o
r	2	2	5	5	z
a	∩	∩	∩	∩	∩
y	∩	∩	∩	∩	+
w	△	▽	△	▷	o

XI. TRAKTAT O PISMU

Kao što se ne može prostor razdvojiti od vremena, tako se ni pismo ne može razdvojiti od reči (jezika). Jer prostor je izraz oblika, a vreme zvuka. Kretanje prostora i vremena daju ritam, iz koga nastaje broj. Broj, koji dominira sveopštim skladom, oblikuje znak jer je i sam znak i gospodar oblika.

Indijska tradicija nas upozorava da smo okruženi oblicima i da ih ne moramo istraživati već prepoznati. Jer oni su i stvoreni i prisutni. Kao i priroda koja je stvorena i koja stvara. Oblici su, dakle, logos koji je pred našim očima i u nama.

Otud su i jezik i pismo u nama kao univerzalni jedinstveni sistem različitih znakova. Posreduju jedno drugom i kad ne idu jedno uz drugo. Ali jedan izraz biva supstitut drugog kao njegova (međusobna) identifikacija.

Za Platona je pismo hipomnesis i mneme. Ali pismo nije samo mnemotehničko sredstvo već i intuicija istine. Kontinuirano ponavljanje nastanka sveta. Prodor u transcendentalno i transcendentalna prisutnost postojanja.

Pismo ne ponavlja samo "spoljno" značenje reči (foneme). I samo znak, ono i podstiče rađanje reči. Prema tome, nije samo metafora, već i realnost.

Atinski akademici su veoma živo raspravljali o vatri, vodi, zemlji i vazduhu kao o elementima počela. U njima su videli i prva slova. Ali oni, elementi, nisu nastali nakon imenovanja (jezika) već su imenovani u svojoj pojavnosti. Dakle, u pojavnosti znaka (slova). Otuda etrurski alfabet nosi naziv elementa. U sanskritu je to devanagari, što znači blistavi, sveti (deva) grad, mesto (nagari). Reflektovanje elemenata počela u slova bio je logičan proces za čoveka. I prirodno je što ga je čovek primao i čuvao kao svetost.

Čovek je oduvek bio pismen. Jer je biološki pismen. On je oduvek imao osećanje prepoznavanja znaka i sposobnost označavanja pojava i stvari. Znak-slovo javlja se kao njegova urođena emanacija. Petroglifi na Kavkazu i Australiji, Etiopiji, Koreji, Indiji, Evropi, koji su iz doba paleolita, potiču iz istovetnog stanja svesti. Znaci na Karibima, Uskršnjem ostrvu i Maldivskim ostrvima takođe su izraz istog stanja svesti. To stanje svesti je čisto (intuicija) i iz njega nastaje sve u neminovnoj zakonitosti bez prethodne informacije i sporazuma na bilo kom prostoru.

Zato ne iznenađuju analogije između slova ispisanih na kamenčićima u pećini Mas d'Azil (Francuska), koja nauka smatra poslednjim odjekom diluvijalnog perioda (10.000 godina pre n.e.),¹ između ureza na kamenu (Pismenica Bela Voda) u Jugoslaviji (.Bela Voda kod Kruševca), čija hronologija nije mlađa od 30.000 godina pre n.e.,² i ureza na kamenju iz Ike, provincija Okukaha (Peru), čiju su hronologiju na 250.000 godina pre n.e. dale ekspertize peruanskih, zapadnonemačkih i američkih instituta.³

Praistorijski čovek je bio čovek jakih emocija i čiste svesti. On nije morao da reč (slovo) pretvara u sliku, i razlikovao je slovo od slike. Piktografsko pismo nastaje mnogo docnije, kao i hijeroglifsko, klinasto i druga. Ovo nam potvrđuje i veliki fond znakova-slova koja nam je ponudila vinčanska kultura [i njoj srodne kulture] na području Balkana [i Podunavlja] (Jugoslavija, Bugarska, Rumunija, Mađarska),⁴ čija se hronologija kreće između 4.400 i 3.200 godina pre n.e. Ali i kultura Lepenskog vira sa svojom hronologijom između 8.000 i 5.500 godina pre n.e.⁵

Uz pomoć etrurske elemente, analogija i matematskih ekspertiza, veliki fond pisanog materijala vinčanske kulture dao nam je mogućnost (1.985) sistematizacije vinčanskog pisma. Ta sistematizacija predstavlja danas prvu poznatu elementu (azbuku) čoveka koja svojom argumentacijom odbacuje dosadašnje teorije o razvoju pisma⁶

Čovek je pisao slovo i broj bez ustručavanja u, za nas, još uvek nedokučivoj i neshvatljivoj dubini prošlosti. To znači da vremena koja su prohujala nisu bila uboga.

Čovek je u dubokoj prošlosti živio u vertikalnoj duhovnoj zakonitosti kadar da se suoči i savlada sve zagonetke života na koje je nailazio, ali ili nije savladivao jer je živio kao deo njih, u sveopštoj zakonitosti idealnog jedinstva. Sve svoje iskustvo ostavio je u svojim pisanim porukama budućim vremenima, možda sa predosećanjem poremećaja ravnoteže čiste strukture.

Da li će samoubilačka atomska civilizacija biti u stanju da dostigne nivo njegove pismenosti kako bi otkrila pravu, možda spasonosnu sadržinu njegovih poruka, zavisi jedino od naše preostale energije duha.

Klanjanje pred alfabetom kao stecištem neiskazanih tajni bilo je svojstveno sinkretizmu. Za Franju Asiškog svaki ispisani list bio je svetost, jer su slova bila sveta. Čovek duboke praistorije ispisivao je slovo. Arheološka dokumentacija nas uverava da je to za njega bio sveti čin jer je otvarao nove prostore istorije.

Stalne deobe sveta, nesporazumi, samoljublje, bekstvo od zakonitosti prirodnog razvoja u prividne blagodeti, svedočanstvo su jednog hoda ivicom provalije, svedočanstvo bekstva od istine u beznađe jer je, između ostalog, u upotrebi otuđeni jezik, jezik mehaničke komunikacije, a u čoveku je potisnuto uzbudljivo osećanje ljubavi i radosti življenja u zajedništvu i razumevanju. Hoćemo li se prepustiti divljanju stihije koja vodi u neminovnu i konačnu katastrofu izloženu našem svakodnevnom pogledu na pocepanom nebu ili ćemo prihvatiti zračak nade na pragu trećeg milenijuma koji nam nudi suočavanje sa svojim naličjem u prethodnoj eri, sa svim porukama duhovnog iskustva? Preostaje nam istiniti jezik i čisto slovo, ta jedina uzvišena i sveta istina pred kojom se treba klanjati i s kojom je jedino moguće živeti i osmisliti svoj identitet.

¹ R. Pešić X, str. 111 i napomena 4.

² R. Pešić X, str. 110 i napomena 3.

³ R. Pešić X, str. 108-109 i napomena 1.

⁴ R. Pešić 11, str. 17-28 i R. Pešić IX, str. 89-105, s odgovarajućim uspomenuama.

⁵ Up. R. Pešić I, str. 9 i d.; R. Pešić VIII, str. 79 i d.; R. Pešić XII, str. 121.

⁶ R. Pešić II, VIII, IX, XII.

XII. TRAGOVI PALEOPISMA NA BALKANU I SISTEM VINČANSKOG PISMA

(Gramatološka istraživanja)

Na veoma širokom prostranstvu, između Crnog i Jadranskog mora, Karpata i Krita, u periodu neolita od VI do IV milenijuma pre n.e. imamo prvu pojavu pisama koja prethodi svim do danas poznatim sistemima pisma. Najbogatiju riznicu te prve pojave otkrivamo u srednjem Podunavlju kad je osnivač srpske arheologije profesor Beogradskog univerziteta Miloje M. Vasić još 1908. godine započeo radove na neolitskom lokalitetu Vinča u blizini Beograda.¹ M.M. Vasić je i prvi ukazao na izvesne vinčanske objekte na kojima su bili urezani natpisi koje je on smatrao pismenima.² Ali se ovim materijalom nije niko bavio sve do 1940. godine. Tada je ruski arheolog-amater M.A. Georgijevski u Zborniku ruskog arheološkog društva u Jugoslaviji objavio prvu analizu pisanog materijala s lokaliteta Vinča i zaključio da se on može svrstati u kategoriju "znakova svojine ili radionica".³ Za poslednjih skoro devedeset godina još petnaestak istraživača posvetilo je pažnju pismenima neolita, ali se ni oni neće mnogo udaljiti od zaključka koji je dao M.A. Georgijevski.⁴

U ovom veoma širokom vremenskom rasponu novi istraživači su imali mogućnost da se suoče i s novim materijalom otkrivenom na brojnim arheološkim lokalitetima na Balkanu. Oni su u novije doba imali na raspolaganju i savršeniji tehnološki instrumentarij za svoj istraživački rad, ali im konzervativna metodologija nije dozvolila da se odmaknu od granica na koje ih je ona navikla, niti su oni pokazali da su kadri prevazići znanja koja su im bila poznata jedino iz školskih udžbenika. Tako je pisani materijal s Balkana između VI i IV milenijuma pre n.e. dobio kvalifikative "znakova svojine ili radionica" ili ideogramskih i simboličkih crteža na ritualnim objektima.

Na skoro četrdeset lokaliteta širom Balkana⁵ jedna bogata riznica pisanog materijala nije bila samo svedočanstvo visokog stepena pismenosti sveta iz perioda neolita, već je pružala i obilje dokumentacije o visokom stepenu njegove svesti. Sve je to pružalo mogućnosti da se taj svet sagleda u pravo svetlosti koja odbacuje inače uvrežene predrasude i domišljanja o njegovoj duhovnoj zakržljalosti. A upravo tom svetlu, svetlu pisma, zanemarivanjem te njegove najsvetije tekovine, preoteta je uloga lučonoše i preneti na sasvim drugu stranu sveta, gde je cvetala jedna potpuno

drukčija civilizacija, civilizacija koja je materijalno već pretpostavljala duhovnom, ili ga je bar izjednačavala s njim.

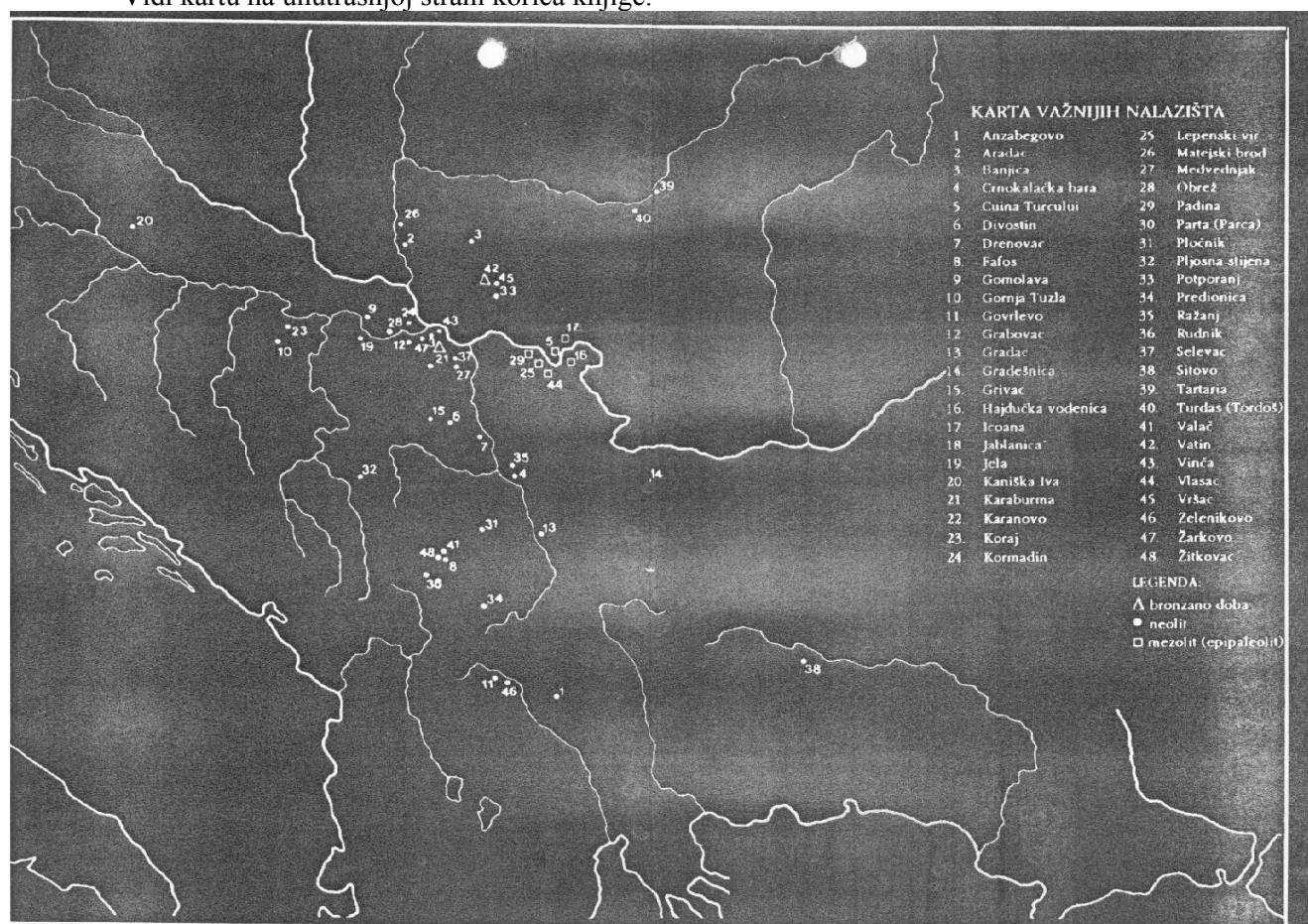
¹ M.M. Vasić 1910,1932, 1936, 1936a, 1936b, 1948.

² M.M. Vasić 1933: 44; up. napomenu 7 ad R. Pešić II, str. 19. Vasić je to mišljenje zadržao i u svom poslednjem radu (1957: 11).

³ M.A. Georgijevski 1940; up. napomenu 11 ad R. Pešić IX, str. 91-92.

⁴ Kratak istorijat istraživanja neolitskog pisma u Podunavlju i jugoistočnoj Evropi daje Winn 1981: 1-11; vidi takođe J. Makkay 1969: 9 i d.; J. Todorović 1969 (1971):77 i d.; E. Masson 1984. - U najnovije se vreme vinčanskim (ili starobalkanskim, staroevropskim) pismom pozabavio nemački lingvist H. Haarmann u svom opsežnom delu "Opšta istorija pisma" (1990: 70-81). Autor smatra da je to pismo autohtono balkansko, da je starije od slikovnog mesopotamskog za oko dva milenijuma (jer njegove početke stavlja na kraj VI milenijuma pre n.e.), s kojim ne pokazuje nikakve sličnosti vredne pomena, i vezuje ga za religijsku sferu - za obrede, rituale plodnosti, žitovanja, pogrebne običaje i kult predaka - pripisujući im, dakle, isključivo sakralni karakter, a njegovu upotrebu drži privilegijom visokog sveštenstva. Dalji razvoj staroevropskog sakralnog pisma nasilno se prekida dolaskom nomadskih Indoevropljana s istoka, koji oko 3500. godine pre n.e. potiskuju preindoevropsko vinčansko stanovništvo s tim pismom na jug prema Egeji, gde oko 3200. godine počinje nagli procvat kritske kulture.

⁵ Vidi kartu na unutrašnjoj strani korica knjige.

Istorija je potvrdila da vreme smenjivanja koncepcije ujedno znači i vreme preotimanja tekovina civilizacija. Takav je slučaj i s balkanskom razgrađenom civilizacijom. Skoro deset hiljada godina svet ne može da se snađe u sopstvenim projekcijama.

Sve do 1980. godine bogati fond pismenosti iz doba neolita na Balkanu svrstavan je u proizvoljne kategorije koje su samo blede nagoveštaj pisma kako bi se pismo kao tekovina ustupilo drugim civilizacijama. Tada se tom materijalu prišlo kao autentičnoj pismenosti podunavskih civilizacija, koje do današnjih dana prenose tu tradiciju iz vremena u vreme šireći je daleko, na sve četiri strane sveta.

Godine 1987. u Milanu je dokumentovano obrazložen sistem tog pisma, koje je prema prvom najbogatijem nalazištu dobilo naziv vinčansko pismo.⁶ Od tog trenutka vinčansko pismo kao slovno pismo nastalo u VI milenijumu ušlo je u enciklopedije i predmet je izučavanja na univerzitetkim katedrama Evrope. To je uslovalo promenu i dopunu već utvrđene hronologije pojave i razvoja pisma koja sada glasi⁷:

1. Potopismo Lepenskog vira	(8000-6000. god. pre n.e.)
2. Vinčansko pismo	(5300-3200. god. pre n.e.)
3. Sumersko u Mesopotamiji	(3100. god. pre n.e. - 75. god. n. e.)
4. Protoelamsko	(između 3000. i 2000. god. pre n.e.)
5. Protoindijsko	(oko 2200. god. pre n.e.)
6. Kinesko	(1300. god. pre n.e. i traje do danas)
7. Egipatsko	(3000. god. pre n.e. - 400. god. naše ere)
8. Kritsko	(2000-1200. god. pre n.e.)
9. Hetitsko	(1600-777. god. pre n.e.)

⁶ R. Pešić II, str. 17-28.

⁷ Up. R. Pešić VIII, str. 82-83.

Stara hronologija koju je dao američki gramatolog I. Dž. Gelb,⁸ dakle, morala je ustupiti mesto novoj bez roptanja. Verodostojnost dokumentacije porazila je sva nagađanja, domišljanja i proizvoljnosti zaključivanja. Vinčansko pismo je poteklo iz svog sistema i trajalo u svom sistemu, a sistem pisma su Etrurci ispravno nazivali elementa, što znači azbuka.⁹

Vinčansko pismo je linearno, odnosno slovno pismo i polazna je tačka u krugu, sada već devet sistema, čime i ukazuje na tajnu procesa nastanka svoje morfologije i ponavljanje tog kontinuiteta u strogo određenom ritmu do broja koji označava sve slojeve fona u jednom tonu, što je i izraz linearne dimenzije atoma. Vinčansko pismo je dalo i morfologiju broja koju danas pogrešno nazivamo rimskom. Jer Rim je bio daleko od Vinče preko 3000 godina, ali se čini da je Etrurija ipak bila bliža, iako se zna da je njena civilizacija svoj procvat doživela krajem drugog i početkom prvog milenijuma. Etrurci su bili najbliži susedi Veneta, a Veneti su upravo s Balkana pošli u Trojanski rat i nakon poraza raselili se po Evropi. Poznalo je da je njihova postojbina bila i na područjima srednjeg Podunavlja, duž Timoka i Morave do izvora Vardara još pre Trojanskog rata. Stoga su Etrurci mogli preuzeti i morfologiju broja i morfologiju pisma od Veneta, a ne od Grka, s kojima nisu bili u dobrim susedskim odnosima. Tako su i Rimljani, preuzevši tekovine etrurske civilizacije, preuzeli i broj, čija je kolevka na području vinčanskog pisma. A vinčansko pismo nije iščezlo prestankom vinčanske kulture. Ono se širilo, manje ili više modifikovalo, ili u izvornom obliku nastavljalo svoj život do u pozno bronzano doba, o čemu nam svedoče brojni arheološki tragovi.

Svojim sistemom koji je nastao iz njegove morfologije, a ova iz univerzalnih konstanti ritma, vinčansko pismo, kao identifikacija mehanike duha, pokreće brojne fundamentalne probleme ne samo na području gramatologije, već i na području istorijskog razvoja civilizacije i njene evolucije. Jer upravo je vinčansko pismo potvrda da pismenost sveta nije nastala iz piktografije, kako je to do danas nauka tvrdila površnim zaključivanjem, već iz biološke zakonitosti na koju je taj praistorijski čovek jedino i bio upućen. Otkriće sistema vinčanskog pisma menja i istorijski i geografski pomera kolevke ranih civilizacija i putanje njihovog kretanja. I što je još sudbonosnije, kao odraz neporaženog vremena, svojom unutrašnjom strukturom ono je, u stvari, najbolji izraz težnje u onostrano i apsolut. Stoga ono nije bilo posvećeno ritualu, kako je pretpostavljala Marija Gimbutas, koja je i svoje doktorante time udaljavala od centralne zone poimanja, i usmeravala ih na davno prevaziđene puteve.¹⁰ Vinčansko pismo je religija bez rituala i religija bez posrednika.

Praistorijska religija nije imala sveštenike koji su pisali, kako se to učinilo Haraldu Harmanu,¹¹ niti se sastojala jedino u načinu sahranjivanja, kako nas obaveštava Andre Leroa-Guran.¹² U praistoriji je sve bilo sveto sem onoga čega nije bilo. Praistorijski čovek je imao jedno jedino polje informacija, koje je poticalo iz njegovog iskustva i njegove čiste svesti, i svaki put ka svetlosti mogao ga je voditi samo direktnom, uzlaznom putanjom da bi se vratio istim ili zaobilaznim smerom na fizički

horizontalnu poziciju kako bi sagledao liniju svoga kretanja. Iz forme koju je ucrtala ta linija nastao je koren u matematici, koji je ujedno koren grafeme i sama gramera, što je logična posledica harmonije ritma.

Duhovnim doživljavanjem procesa kretanja ovih elemenata taj praistorijski čovek je mogao doći do strukture i u njoj videti jedino idealno jedinstvo, a ne obrnutim smerom. Vinčansko pismo je prevashodno svedočanstvo tog procesa i preimućstvo tog osećanja i poimanja istine i njene prirode. Svedoci smo i danas jedne dirljive činjenice koja nam otkriva da su mnogi istraživači u zavadi s logikom i elementarnim poznavanjem stvari. Postoji velika razlika između pisma koje je proizvoljnost znaka i pisma koje izvire iz svog sistema. To su dve potpuno odvojene oblasti. Vinčanskim pismom su se bavili mnogi istraživači, ali je njegov sistem otkriven i promovisan tek 1980, 1985. i 1987. godine u Milanu, kada su identifikovane i njegove fonetske vrednosti. Manipulisati danas, s naučnim rezultatima ili ih drsko odbacivati nije nikakav doprinos nauci, već naprotiv ogromna šteta i kompromitovanje nauke. Nažalost, takvih pojava je bilo upravo u postojbini vinčanskog pisma.

Te pojave su, između ostalog, proizvod kolonijalne svesti koja je dovela u pitanje i problem autohtonosti Slovena na područjima nastanka vinčanskog pisma i kontinuitet- razvoja njihovog pisma. Potrebno je suočiti se s ovom činjenicom koja otkriva dramatične i tragične posledice upravo u postojbini vinčanskog pisma, ali je to danas sudbonosna potreba.

⁸ I.E. Gelb 1982:67. U stvari, Gelbovu hronologiju razvoja pisma R. Pešić je dopunio protopismom Lepenskog vira i vinčanskim pismom.

⁹ O etrurskoj azbuci R. Pešić VI, str. 65-70.

¹⁰ Godine 1971. M. Gimbutas je istakla da se naše ranije ocene o neolitu Stare Evrope (Old Europe) imaju podvrgnuti ozbiljnoj reviziji, budući da je utvrđeno postojanje linearnog pisma i hramovnih građevina na centralnom i istočnom Balkanu, kako u vinčanskoj kulturi tako i u istočnobalkanskim kulturama (Karanovo-Gumelnica). Pozivajući se na radiokarbonske datume za vinčanski sloj u Anzabegovu u Makedoniji, koji preračunati u kalendarske godine daju vreme oko 5300-5200. godine pre n.e. za jednu ranu (ali ne početnu) fazu vinčanske kulture, ona izričito kaže da "linearni znaci (ne simboli i ne ideogrami) koji se obično nalaze na figurinama, fragmentima vaza, minjaturnim sudovima i pršljencima za vreteno potvrđuju, izgleda, da se prvo linearno pismo javlja krajem VI milenijuma i u V milenijumu. Ekvivalentni natpisi postoje u istočnobalkanskim kulturama (osobito u Gradešnici i Karanovu u Bugarskoj i Dikilitašu u istočnoj Makedoniji [severoistočnoj Grčkoj]). Staroevropsko pismo je nekih 2000 godina starije od sumerskog" S druge strane, ona je poreklo tog pisma vezivala za religiju i izvođenje kulturnih obreda. (M. Gimbutas 1973: 241-242.)

¹¹ H. Haarmann 1990: 75-79. ¹² A. Leroi-Gourhan 1968.

Pogovor

Prerani i iznenadni odlazak profesora Pešića uskratio nam je umnogome mogućnost da u celini sagledamo njegove zamisli. Zbog toga će čitaocu možda i posle detaljnog čitanja ostati mnogo toga nedorečeno. Iz ovih njegovih radova jasno se može sagledati njegova osnovna ideja, kao i način na koji je on tu svoju zamisao potkrepljivao.

Ideja o kopnenom poreklu Etruraca, kako i sam prof. Pešić kaže, datira još iz vremena kada je taj narod živio u sastavu rimske Italije. Nailazeći jednako na pristalice kao i protivnike, ta ideja je doživela svoj preporod početkom ovog veka, ali ubrzo, bar kod nas, biva zaboravljena. Taj preporod bio je izazvan otkrićem "žutobrdske kulture", čije je jedno od glavnih obeležja bila urna "a doppio cono", kakve su u Italiji smatraju za karakteristično obeležje etrurskog etnosa. Obnova te ideje kod nas je došla tek sa novijim proučavanjima bronzanog i ranog gvozdenog doba u srednjoj Podunavlju. U to vreme ona je bila zasnovana samo na arheološkom i delom antropološkom materijalu. Na to, ali izgleda ne poznajući u dovoljnoj meri ove rezultate istraživanja, dolazi prof. Pešić sa svojim paleografsko-lingvističkim istraživanjima. U tom cilju on se upustio u traganjima za pisanim izvorima u vrlo daleku prošlost i tu pronalazi VINČANSKO PISMO, kome posvećuje najveći prostor u svojim radovima.

Kada se pročita sve što je prof. Pešić kazao o tom važnom izvoru za poznavanje rane civilizacije srednjeg Podunavlja, pa i šire jugoistočne Evrope i Bliskog istoka, može se doći na

pomisao o potrebi revizije raznih u nama ukorenjenih gledišta o širenju kulture uopšte. Do te revizije će svakako doći, jer i druga otkrića u poslednjih nekoliko decenija (kao što su melioracioni radovi izgradnjom sistema kanala iz vremena neolita - baš u okvirima vinčanske kulture) ukazuju na potpuno drugo stanje od onog na koje smo navikli da nalazimo u dosadašnjoj literaturi. Ti ljudi koji su bili nosioci jedne takve kulture, kakva je bila ona koja je tokom celog kasnog neolita i eneolita vladala na tom širokom prostoru, nisu bili samo obični seljaci već umnogome i vredni istraživači svega onoga što ih je okruživalo. Osećajući potrebu za daljinskim komuniciranjem, oni otkrivaju i to "vinčansko pismo", kojim svakako nešto saopštavaju. Bilo da je to "znak svojine" kojim se kaže: to je moje, ili u grupi znakova na nekom sudu: tu je takva roba u toj količini (jer ne treba zaboraviti da je keramika u to vreme bila glavna ambalaža za prenošenje raznih vrsta materija!), ili pak kao duži natpis na nekoj statueti, pečatu pa i posudi koji je imao karakter zapisa; u svakom od tih slučajeva radi se o PISMU - PISANOJ REČI odnosno početku pismenosti. To je ono na čemu insistira i prof. Pešić, čiji je rad na tom polju ostao nedovršen. Jer da je on mogao da nastavi istraživanja, našao bi još mnogo veza i to hronološki povezanih u jednu celinu (.bez skokova kakvih u sadašnjem obliku ima) iz koje bi se sagledala stvarna vrednost ove pismenosti i njen značaj za opštu evropsku civilizaciju.

Ova i ovako publikovana zaostavština prof. Pešića treba da posluži svima onima koji su voljni da nastave sa ovim istraživanjima, kao dobar i pouzdan putokaz kako treba raditi na otkrivanju do sada nejasnih i nedovoljno obrađivanih problema. Jer rad na njima u novom svetlu tek počinje i treba ga nastaviti u smeru koji je ovde dat. Pitanje etnogeneze Etruraca kao i problem vinčanskog pisma tek su neke od tema koje je prof. Pešić ovde izneo u vezi s onim što se iza svega toga krije. Tu je na prvom mestu veliki problem opšte evropske civilizacije i njenog uticaja na razjašnjavanje problema nastanka i razvoja indoevropske prazajednice, tog jezičkog stabla kome pripadaju i čijim derivatima govore ljudi svih kontinenata.

Dokora su kolevkom civilizacije smatrani delovi Bliskog istoka, no posle otkrića poslednjih decenija, naročito kod nas, moraće se o ovoj šemi razvoja i širenja kulture još mnogo diskutovati! U svim ovim diskusijama važno mesto zauzimaće baš ovi radovi prof. Pešića.

dr Vojislav Trbuhović
naučni savetnik

Skraćenice

Actes	- Actes du VIII ^e Congres international des sciences prehistoriques et protohistoriques, Beograd 1971,1973.
AI	- Archaeologia Iugoslavica, Beograd.
AP	- Arheološki pregled, Beograd.
Atti	- Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche, Roma 1962,1965.
BSA	- Annual of the British School at Athens, Athens.
Glas SAN	- Glas Srpske akademije nauka, Beograd.
GNMPI	- Godišnik na Narodnja muzej v Plovdiv.
GZMS	- Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu.
MAA	- Macedoniae Acta archaeologica. Arheološko društvo na SR Makedonija, Prilep.
NCB	- Neolit centralnog Balkana. Narodni muzej, Beograd, 1968.
PJZ	- Praistorija jugoslavenskih zemalja. ANUBiH, Sarajevo.
PZ	- Prähistorische Zeitschrift, Berlin.
RA	- Revue archeologique, Paris.
RVM	- Rad vojvođanskih muzeja, Novi Sad.
VjAMZ	- Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu.
VjHAD	- Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb.
ZFFB	- Zbornik Filozofskog fakulteta, Beograd.
ZRNM	- Zbornik radova Narodnog muzeja, Beograd.
ŽA	- Živa antika, Skopje.

Literatura

Berlitz, Charles

(1978) *Mysteries from Forgotten Worlds*. London: Corgi Books, 1978, 222 pp.

Bilbija, Miloš

(1986) Cerje, neolitsko naselje, AP 26/1985, Ljubljana, 1986, str. 35-36, sl. 1-4.

Bilbija, Svetislav S.

(1984) *Staroevropski jezik i pismo Etruraca*. Chicago: The Institute of Etruscan Studies, 1984, str. 298.

(1989) *The Mummy of Zagreb and other Etruscan, Lydian & Lycian written monuments*. Chicago: The Institute of Etruscan Studies, 1989, 321 pp.

Bray, Warwick - David Trump

(1972) *The Penguin Dictionary of Archaeology*. London: Penguin, 1972, 269 pp.

Brezillon, Michel

(1969) *Dictionnaire de la prehistoire*. Paris: Larousse, 1969.

Chadwick, John

(1970) *The Decipherment of Linear B*. Cambridge: Cambridge University Press, 2nd ed., 1970, 164 pp.

Charroux, Robert

(1974) *L'enigme des Andes*. Paris: Robert Laffont, 1974.

Childe, Vere Gordon

(1957) *The Dawn of European Civilization*. London: Routledge & Kegan Paul, 6th ed., 1957, 368 pp.

Cottrell, Leonard (ed.)

(1975) *The Concise Encyclopedia of Archaeology*. London: Hutchinson, 1975, 430 pp.

Crystal, David

(1987) *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, 472 pp.

Čović, Borivoj

(1961) Rezultati sondiranja na preistoriskom naselju u Gornjoj Tuzli. GZMS, n.s., XV-XVI/1960-1961, str. 79-139, T. I-XV, sl. 1-22.

De Camp, L. Sprague

(1970) *Lost Continents. The Atlantis Theme in History, Science, and Literature*. New York: Dover Publications, Inc., 1970, 348 pp.

Dimitrijević, Stojan

(1979) *Korenovska kultura*. U: PJZ II (neolitsko doba), 1979, str. 309-333. Đurić, Miloš N.

(1986.) *Istorija helenske književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1966, str. 775.

Fridrih, Iogannes

(1979) Istorija pisma. Moskva: Nauka, 1979, str. 463 (prev. s nem.: Johannes Friedrich, Geschichte der Schrift. Heidelberg: Carl Winter Universitätverlag, 1966).

Galović, Radoslav

(1968) Die Starčevokultur in Jugoslawien. Fundamenta, Reihe A/Band 3, Köln 1971, S. 1-22, Abb. I, Taf. 1-19.

(1967) Zelenikovo. Neolitsko naselje kod Skoplja. ZRNM V, 1967, str. 127-152, T. I-XV.

Garašanin, Milutin

(1951) Hronologija vinčanske grupe. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1951, str. 191, sl. 115. (1968) Položaj centralnog Balkana u hronologiji neolita jugoistočne Evrope. U: NCB, 1968, str. 301-336.

(1973) Praistorija na tlu Srbije I-II. Beograd: SKZ,

1973. (1979) Centralnobalkanska zona. U: PJZ II (neolitsko doba), 1979, str. 79-212.

(1983) Vatinška grupa. U: PJZ IV (bronzano doba), 1983, str. 504-519.

(1984) Vinča i vinčanska kultura u neolitu jugoistočne Evrope, str. 57-65. U: Vinča u praistoriji i srednjem veku. Beograd: SANU, 1984.

Garašanin, Milutin — Draga Garašanin

(1953) Neolitsko naselje u Žarkovu. Iskopavanje 1948 godine. Starinar, n.s., III-IV/1952-1953, str. 107-126, sl. 1-17.

Garašanin, Milutin - Gordana Spasovska

(1976) Nova iskopavanja vo Zelenkovo kaj Skopje. MAA 2, 1976, str. 85-117, T. I-IX, sl. 1-8.

Gelb, I. E.

(1982) Opit izučenija pisma (osnovi grammatologiji). Moskva: Ruduga, 1982, str. 366 (prev. s engl.: I.J. Gelb, A Study of Writing, rev. ed. Chicago & London: University of Chicago Press, 2nd ed, 1963).

Georgiev, Georgi II.

Nadpisot vorhu kroglija pečat ot Karanovo -naj-drevnata pismenost v Evropa. II. Datirovka i sravnenie s drugi podobni pečati. Arheologija XVI, Sofija 1969, str. 8-10.

Georgiev, Vladimir I.

(1969) Nadpisot vorhu kroglija pečat ot Karanovo -naj-drevnata pismenost v Evropa. III. Pismenite znaci vorhu pečata ot Karanovo. Arheologija XVI, Sofija 1969, str. 10-12.

(1970) Načenki na pismenost prez halkolitnata epoha v našite zemi. II. Pismenostta vorhu glinenata pločka ot s. Gradešnica. Arheologija XII/3, Sofija 1970, str. 7-8. (1977) Trakite i tehniyat ezik. Sofija: Bolgarska akademija na naukite, 1977, str. 348.

Georgievski, M. A.

(1940) Pismenije znaki i nadpisi iz Vinči. Sbornik ruskovo arheologičeskovo občestvo v korolevstvo Jugoslaviji III, Beograd, 1940, str. 175-188, T. I-IX.

Gimbutas Marija

(1971) The Classification of Old Europe - 7000-3500 B.C. Actes II, 1973, pp. 235-242, figs. 1-3.

Gordon, Cyrus H.

(1971) Forgotten Scripts. The Story of Their Decipherment. London: Penguin, 1971, 189 pp.

Grbić, Miodrag

(1961) Banjički neolitski nalazi u analizi C-14. U: J. Todorović- A. Cermanović 1961, str. 71-73.

Greenberg, Joseph H.

(1962) Historical Linguistics and Unwritten Languages. In: Anthropology Today (ed. Sol Tax). Chicago & London: University of Chicago Press, 1962, pp. 236-257.

Haarmann, Harald

(1990) Universalgeschichte der Schrift. Frankfurt / New York: Campus Verlag, 1990, S. 576.

Hawkes, Jacquetta

(1966) Prehistorija. U: Historija čovječanstva — kulturni i naučni razvoj. Zagreb: Naprijed, 1966, str. 435.

Hoffiller, Viktor

(1913) Proučavanje etruščanskog jezika s osobitim obzirom na zagrebačke mumijine povere. VjHAD, N.S., 13/1913-14, str. 335-345.

Jelinčić, Zdravko

(1986) Etruščina I. Toronto, 1986, 6. izd., str. 254.

Jovanović, Šarlota

(1981) Urezane oznake na keramici vinčanske grupe u zbirci Narodnog muzeja u Vršcu. RVM 27/1981, str. 129-148, sl. 1-2+ 2 tab.

Kozłowski, J.K. & S. K. Kozłowski

(1975) Pradzieje Europy od XL do IV tysiaclecia p.n.e. Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, str. 504.

Leroi-Gourhan, Andre

(1968) Religije prehistorije (Paleolit). Zagreb: Naprijed, 1968, str. 145, sl. 1-16.

Letica, Zagorka

(1969) Vlasac - nouvel habitat de la culture de Lepenski Vir a Djerdap. AI X /1969, 1971, pp. 7-11, T. I-XIII.

(1971) Vlasac - habitat epipaleolithique dans la region des Portes de Fer. Actes II, 1973, pp. 192 -196.

Liber linteus Zagrabiensis. VjAMZ, 3. ser. - vol. XIX, poseban otisak. Zagreb , 1986, str. 106.

Makkay, Janos

(1969) The Late Neolithic Tordos group of signs. Alba Regia X / 1969, pp. 9-49.

Marshack, Alexander

(1970) New Techniques in the Analysis and Interpretation of Mesolithic Notation and Symbolic Art. Valcamonica Symposium. Actes du Symposium international d'Art prehistorique, 1970. Capo di Ponte, pp. 479-494, fig. 222-232.

(1972) The Roots of Civilization. The Cognitive Beginnings of Man's First Art, Symbol and Notation. New York: Mc.Graw-Hill, 1972, 413 pp, 224 figs.

(1981) Epipaleolithic, Early Neolithic Iconography: A Cognitive, Comparative Analysis of the Lepenski Vir/Vlasac Isonography and Symbolism. 1981.

Masson, Emilia

(1984) L' "écriture" dans les civilisations danubiennes neolithiques. Kadmos XXIII/2, 1984, pp. 89-123, pl. I-IV.

Mikov, Vasil

(1969) Nadpisot vorhu kroglija pečat ot Karanovo -naj-drevenata pismenost v Evropa. I. Dannite na praistorijata. Arheologija XI/1, Sofija 1969, str. 4-7, sl. 1-3.

Mostovič, Arnold

(1984) Mi u kosmosu. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1984, str. 292.

Nikolov, Bogdan

(1979) Načenki na pismenost prez halkolitnata epoha v našite zemi. I. Glinena pločka s pismeni znaci ot s. Gradešnica, Vračanski okrog. Arheologija XII/3, Sofija 1979, str. 1-7, sl. 1-6.

Pamjatniki epohi mezolita. Kratkie soobsčeniija 149, Moskva: Nauka, 1977, str. 128.

Papazoglu, Fanula

(1969) Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba (Tribali, Autarijati, Dardanci, Skordisci i Mezi). Sarajevo, ANUBiH, Djela, knj. XXX, CBI, knj. 1, 1969, str. 496.

Pavlenko, N. A.

(1987) Istorija pisma. Minsk: Višejšaja škola, 1987, str. 236.

Petruševski, Mihail D.

(1951) Elementa. ŽA I/1, 1951, str. 136-143.

Popović, Vladislav

(1965) Une civilisation egeorientale sur le moyen Danube. RA 1965, II, pp. 1-65, fig. 1-28.

Rakeva-Morfova, Zlatka

(1950) Nadpisot pri Sitovo. GNMPI II, 1950, str. 242-243, sl. 9-11.

(1972) Une inscription d'origine inconnue de Thrace. Balkansko ezikoznanie XVI/1, Sofija 1972, pp. 49-53.

Roska, Marton

(1941) A Torma Zsofia-gyűjtemeny az Erdelyi Nemzeti Muzeum Erem- es Regisegtaraban (Die Sammlung Zsofia von Torma in der numismatisch-archäologischen Abteilung des siebenbürgischen Nationalmuseums). Koloszar. 1941.

Rouse, Irving

(1972) Introduction to Prehistory. A Systematic Approach. New York: McGraw-Hill, 1972, 301 pp.

Srejović, Dragoslav

(1969) Lepenski vir. Nova praistorijska kultura u Podunavlju, Beograd: SKZ, 1969, str. 328.

(1969a) The Roots of the Lepenski vir Culture, AI X/1969, 1971, pp. 13-21, T. I-IX.

(1971) Die Lepenski Vir-Kultur und der Beginn der Jungsteinzeit an der mittleren Donau. Fundamenta, Reihe A, Band 3/11, Köln, 1971, S. 1-39, Taf. 1-15, Abb. 1-7.

(1971a) Die Anfänge des Neolithikums im Bereich des mittleren Donauraumes. Actes II, 1973, S. 252-263.

(1972) Kulturen der frühen Postglazials im südlichen Donauraum. Balcanica III, Beograd 1972, S. 11-47, Taf. I-IV.

(1972a) Mezolitske osnove neolitskih kultura u južnom Podunavlju. Materijali X (Subotica 1972), Beograd 1974, str. 21-30. (1979) Protoneolit - kultura Lepenskog vira. U: PJZ II (neolitsko doba), 1979, str. 33-76, sl. 1-8, T. 1-XII.

Srejović, Dragoslav - Ljubinka Babović

(1983) Umetnost Lepenskog vira. Beograd: Izdavački zavod Jugoslavija, 1983, str. 206.

Srejović, Dragoslav - Zagorka Letica

(1974) Epipaleolitska naselja na Vlascu. *Starinar*, n.s., XXII/1971, 1974, str. 23-33, sl. 1-6, T. I-VIII. (1978) Vlasac - mezolitsko naselje u Đerdapu. Beograd: SANU, posebna izd., knj. CXII,5, 1978, 178 str., 127 sl., 130 tab.

Tasić, Nikola

(1973) Neolitska plastika. Beograd: Muzej grada Beograda, 1973, str. 7-104, T. I-LXVIII, sl. 1-4.

Taylor, Isaac

(1899) *The History of the Alphabet*, I-II. New York, 1899.

Todorova, Henrieta

(1986) *Kamenno-mednata epoha v Bolgarija (peto hiljadoletie predi novata era)*. Sofija: Nauka i izkustvo, 1986, str. 279.

Todorović Jovan

(1968) Grabovac, Đurića vinogradi, Obrenovac - naselje starčevačke i vinčanske kulture. *AP* 10/1968, str. 11-13, T. III-IV.

(1971) Written signs in the Neolithic cultures of Southeastern Europe. *AI X/1969*, 1971, pp. 77-84, fig. 1-3, T. I-XII.

(1977) *Praistorijska Karaburma II — nekropola bronzanog doba*. Beograd: Muzej grada Beograda, 1977, str. 162, T. I-XXX.

Todorović, Jovan - Aleksandrina Cermanović

(1961) *Banjica - naselje vinčanske kulture*. Beograd: Muzej grada Beograda, 1971, str. 87, T. 1-XXXVI.

Trbuhović, Vojislav - Milivoje Vasiljević

(1970) *Jela, Šabac - praistorijsko naselje*. *AP* 12/1970, str. 23-25, T. V-VI.

(1983) *Najstarije zemljoradničke kulture u Podrinju*. Šabac: Narodni muzej Šabac, 1983, str. 99, T. 1-XXIV.

Vasić, Miloje M.

(1908) *South-Eastern Elements in the Prehistoric Civilization of Servia*. *BSA* XIV, 1907-1908, pp. 319-342, fig. 1-14.

(1909) *Les fouilles de Vinča en 1908*. *RA* XIII, 1909, pp. 213-215, pl. IV.

(1910) *Die Hauptergebnisse der prähistorischen Ausgrabung in Vinča im Jahre 1908*. *PZII/1*, 1910, S. 23-39, Abb. 1-9, Taf. 7-16.

(1932) *Preistoriska Vinča I*. Beograd: Državna štamparija, 1932, str. 152.

(1933) *Preistoriska Vinča*. *Godišnjica Nikole Čupića* XLII, str. 22-44.

(1936) *Preistoriska Vinča II*. Beograd: Državna štamparija, 1936, str. 199.

(1936a) *Preistoriska Vinča III*. Beograd: Državna štamparija, 1936, str. 170.

(1936b) *Preistoriska Vinča IV*. Beograd: Državna štamparija, 1936, str. 172.

(1948) *Jonska kolonija Vinča*. *ZFFB* I, 1948, str. 85-235, T. I-XLV.

(1950) *Kroz kulturni sloj Vinče I i II*. *Spomenik SAN C*, n.s., 2, Beograd, 1950, str. 1-87, sl. 1-44.

(1951) *Odnos vinčine plastike prema grčkoj arhajskoj plastici*. *Glas SAN CCIII*, n.s., 1, Beograd, 1951, str. 1-32, sl. 1-26. (1953) *Argonauti na Dunavu*. *Glas ,SAN CCXII*, n.s., 2,

Beograd, 1953, str. 67-96, sl. 1-13.

(1956) *Grčka civilizacija i kolonizacija u našoj zemlji*. *Glas SAN CCXIX*, 5, Beograd, 1956, str. 31-92.

(1957) *Arheologija i lingvistika*. *Starinar*, n.s., VII-VIII

(1956-1957), 1958, str. 1-14. Vasiljević, Milivoje

(1963) *Neolitsko naselje "Jela" u Šapcu*. *Ustvari* VI/26,

1963, str. 120-138, sl. 1-3, T. I-XVIII.

(1967) *Šabac, lokalitet "Jela" - višeslojno naselje neolita i ranog bronzanog doba*. *AP* 9/1967,

str. 22-24, T. IV. Vlassa, Nicolae

(1963) Chronology of Neolithic in Transylvania, in the Light of the Tartaria settlement's stratigraphy. Dacia, n.s., VII, 1963, pp. 485-494, fig. 1-10.

(1965) Quelques problemes de chronologie du Neolithique de la Transylvanie a la lumiere de la stratigraphie de l'etablissement de Tartaria. Atti 1962, II, 1965, pp. 267-270.

Winn, Shan M.M.

(1981) Pre-writing in Southeastern Europe: The Sign Systems of the Vinča Culture ca. 4000 B.C. Calgary (Alberta, Canada): Western Publishers, 1981, 421 pp.

Zervos, Christian

(1963) Naissance de la civilisation en Grece, I-II. Paris, 1962-1963.

Napomena redaktora

Tekstovi koji se ovde objavljuju pod zajedničkim naslovom "Vinčansko pismo" pronađeni su u rukopisnoj zaostavštini prof. dr Radivoja Pešića (1931 - 1993) u Beogradu i odnose se na njegova paleografsko-gramatološka istraživanja. U priređivanju ovih raskopisa za štampu redakcijski zahvati i intervencije kretali su se zavisno od stanja njihove uobličivosti, ali je uvek dosledno poštovan autorov osnovni tekst. Tako je redaktor smatrao (sem u jednom slučaju - R. Pešić II) da članke za koje je sam autor naveo bibliografiju treba doneti bez ikakvih komentara, izuzevši retke upute stavljene u uglaste zagrade, koje su i inače kao redaktorski postupak primenjivane svuda gde se našlo za shodno. Najveći broj tekstova je za ovu priliku praćen dokumentarnim i eksplikativnim napomenama, čija je svrha da čitaoca uputi na širi aspekt datog problema, izbegavajući pri tom svaku polemiku i pristrasnost. Ostali specifični slučajevi redaktorskih intervencija posebno su objašnjeni u napomenama uz pojedine tekstove. Dva članka autor je bio sam opremio ilustracijama (R. Pešić I, II), a za četiri druga ilustrativne priloge odabrao je redaktor i snabdeo ih, kao i prethodne, bližim opisom i objašnjenjima (R. Pešić IV, VI, VIII, X). Bibliografija na kraju knjige odnosi se samo na literaturu upotrebljenu u podnožnim napomenama i uz opise ilustracija.

Trudić Slavoljub

CIP - katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

003.315(497.11)

PEŠIĆ, Radivoje

Vinčansko pismo i drugi gramatološki ogleđi / Radivoje Pešić;- Beograd Pešić i sinovi, 1995 (Beograd : Standard II).

- 148 str.; 58 ilustr.; 24 cm. - (Biblioteka Civilizacije)

Tiraž: 500. Str. 7-8: Predgovor / Đakomo Điraldi. - str. 127-128: Pogovor / Vojislav Trbuhović. - Bibliografija: str. 133-143.

a) Vinčansko pismo

ID= 38533388

BIBLIOTEKA: CIVILIZACIJE • RADIVOJE PEŠIĆ: VINČANSKO PISMO • IZDAVAČ: "PEŠIĆ I SINOVI", DUŠANOVA 25/IV, BEOGRAD • GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: VESNA PEŠIĆ • ZA IZDAVAČA: ĐORĐE STOJANOVIĆ • REDAKTOR: SLAVOLJUB TRUDIĆ • LIKOVNO-TEHNIČKA OPREMA: ARON • KOMPJUTERSKA OBRADA: RADMILA TOMČIĆ * ŠTAMPA: STANDARD II, BELI POTOK * TIRAŽ 500 PRIMERAKA

Ova knjiga izdaje se dve godine po smrti autora, prof. Radivoja Pešića. Štampana je u 500 primeraka. Prvih deset primeraka označeno je sa prvih deset slova vinčanskog pisma. Trista primeraka označeno je arapskim brojevima od 1 do 300.

Ovaj primerak ima ovu oznaku

E, ovaj nema oznaku.

S obzirom na autora knjiga ima izuzetno mnogo kroatizama tako da je maltene potreban prevod na srpski, a sem toga izuzetno je čudno, s obzirom na temu da je pisana vaticanskim pismom.